

**Zofia
Zborowska**

**Zakaz praktyk ograniczających konkurencję
w świetle zasady zrównoważonego rozwoju
na przykładzie horyzontalnych porozumień
kooperacyjnych**

ZOFIA ZBOROWSKA

ZAKAZ PRAKTYK
OGRANICZAJĄCYCH KONKURENCJĘ
W ŚWIELE ZASADY
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
NA PRZYKŁADZIE HORYZONTALNYCH
POROZUMIEŃ KOOPERACYJNYCH

Warszawa 2025

ISBN 978-83-64681-47-9

Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
pl. Powstańców Warszawy 1, 00-950 Warszawa
www.uokik.gov.pl

Skład i druk:
Biznes Druk
ul. Opolska 23/2
05-270 Marki
www.biznes-druk.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów i skrótowców	5
Wstęp	7
1. Przedmiot badań	7
2. Cele badawcze	8
3. Metodyka badań.....	9
Rozdział I. Koncepcja zrównoważonego rozwoju w unijnym prawie konkurencji	11
1. Podstawy traktatowe polityki klimatycznej UE	11
2. Aktualne cele regulacyjne UE wobec zmian klimatu.....	13
3. Nowe zasady oceny horyzontalnych porozumień kooperacyjnych z uwzględnieniem aspektów środowiskowych.....	15
4. Rola krajowych organów ds. konkurencji w zakresie ochrony środowiska	18
Rozdział II. Stosowanie art. 101 TFUE do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych	21
1. Porozumienia zakazane ze względu na cel	21
2. Porozumienia zakazane ze względu na skutek.....	24
3. Paradygmat miecza i tarczy w unijnym prawie antymonopolowym	26
Rozdział III. Wyważenie wartości - ocena konkurencyjności porozumień zawieranych między konkurentami w kontekście ochrony środowiska	31
1. Problematyka oceny efektywności ekonomicznej w aspekcie zrównoważonego rozwoju	31
2. Dobrobyt konsumencki jako cel realizowany przez prawo konkurencji	38
3. Zasada „zanieczyszczający płaci” przesłanką do rozważań na temat polityki zrównoważonej konkurencji	41

Rozdział IV. Sposoby oceny porozumień realizujących cele zrównoważonego rozwoju zawieranych między konkurentami	44
1. Porozumienia kooperacyjne między przedsiębiorcami, które nie ograniczają konkurencji	44
2. Porozumienia nieobjęte zakresem art. 101 ust. 1 TFUE ze względu na uwzględnienie dodatkowych ograniczeń regulacyjnych	47
3. Problematyka ochrony środowiska w kontekście rozumowania TSUE w sprawie Albany	50
4. Artykuł 101 ust. 3 TFUE jako droga zwolnienia	53
Wnioski.....	57
Bibliografia.....	59

Wykaz skrótów i skrótowców

1. Skróty źródeł prawa

Europejskie prawo o klimacie - rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające ramy na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmieniające rozporządzenie (UE) 2018/1999

ESR - rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/842 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie wiążących rocznych redukcji emisji gazów cieplarnianych przez państwa członkowskie od 2021 do 2030 r. przyczyniających się do działań na rzecz klimatu w celu wywiązania się z zobowiązań wynikających z Porozumienia paryskiego oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 525/2013 (Dz.U. UE L 156 z 19.06.2018 r. ze zm.)

Rozporządzenie 1/2003 - Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu

TFUE - Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. UE C Nr 326 z 2012 r.)

TUE - Traktat o Unii Europejskiej (Dz.U. UE C Nr 326 z 2012 r.)

TWE - Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.U. UE C Nr 321E z 2006 r.)

2. Skróty nazw czasopism i publikatorów

Dz.U. - Dziennik Urzędowy

JECL&P - Journal of Competition Law & Practice

CMLR - Common Market Law Review

JCMS - Journal of Common Market Studies

KPP - Kwartalnik Prawa Publicznego

LASD - Legal Aspects of Sustainable Development

CL&PD - Competition Law & Policy Debate

ECLR - European Competition Law Review

GCLC - the Global Competition Law Centre

JAЕ - Journal of Antitrust Enforcement

EYIEL - European Yearbook of International Economic Law

ELR - European Law Review

ECJ - European Competition Journal

3. Inne skróty i skrótowce

art. - artykuł

UE - Unia Europejska

TSUE - Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

KE - Komisja Europejska

OECD - Organisation for Economic Co-operation and Development, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

IPCC - Intergovernmental Panel on Climate Change, Międzyrządowy Panel ds. Zmian Klimatu

EGD - European Green Deal, Europejski Zielony Ład

NCA - właściwy organ ds. ochrony konkurencji, National Competition Authority

ACM - niderlandzki Urząd ds. Konsumentów i Rynków

Nr - numer

Zob. - zobacz

s. - strona

Wstęp

1. Przedmiot badań

Zgodnie z corocznym Raportem Ryzyka Światowego Forum Ekonomicznego pogłębiający się kryzys klimatyczny jest globalnie największym długoterminowym zagrożeniem dla ludzkości¹. Również Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (ang. *Intergovernmental Panel on Climate Change*) w swoim ostatnim raporcie AR6 *Synthesis Report* z 20 marca 2023 roku, opublikowanym podczas konferencji w Genewie, potwierdził, że *globalne ocieplenie jest faktem, zostało bezdyskusyjnie spowodowane przez człowieka, a zmiana klimatu postępuje i kumuluje coraz więcej problemów, z którymi przyjdzie się zmierzyć ludzkości w niedalekiej przyszłości*². Przy pełnej świadomości powagi sytuacji celem Unii Europejskiej jest utrzymanie i wzmocnienie globalnego przywództwa w kontekście prowadzonej przez nią polityki klimatycznej³. Propozycja Komisji Europejskiej dotycząca walki ze zmianami klimatu, tzw. Europejski Zielony Ład (ang. *European Green Deal*), zainicjowana w 2019 roku, ma na celu uczynienie Europy pierwszym kontynentem neutralnym klimatycznie do 2050 roku. Program zrównoważonego wzrostu gospodarczego dąży do dekarbonizacji energii elektrycznej, a także pełnej transformacji transportu, rolnictwa, przemysłu, a nawet budownictwa.

W związku z tym od momentu ogłoszenia EGD trwają dyskusje na temat zaangażowania wszystkich obszarów działania Unii Europejskiej na rzecz ochrony środowiska oraz prowadzenia zrównoważonej gospodarki rynkowej. W dniu 21 grudnia 2021 roku Komisja zatwierdziła nowe wytyczne w sprawie pomocy państwa w dziedzinie klimatu, ochrony środowiska i energii w celu wsparcia Europejskiego Zielonego Ładu. Przedstawienie nowych wytycznych zainicjowało debatę na temat ekologizacji prawa i polityki konkurencji w kontekście tego, jak może przyczynić się do osiągnięcia celów ogłoszonych w EGD. Wiceprzewodnicząca Komisji Europejskiej i zarazem Komisarz ds. Konkurencji Margrethe Vestager odniosła się do tego tematu w swoim przemówieniu:

1 A. Bełdowicz, *Największe współczesne wyzwania. Kryzys klimatyczny i rosnące koszty życia*, dostęp na: <https://klimat.rp.pl/ekotrendy/art37817501-najwieksze-wspolczesne-wyzwania-kryzys-klimatyczny-i-rosnace-koszty-zycia>.

2 L. Hoesung, K. Calvin, D. Dasgupta, G. Krinner, A. Mukherji, P. Thorne, C. Trisos, J. Romero, P. Aldunce, K. Barrett, G. Blanco, W. W. L. Cheung, S. L. Connors, F. Denton, A. Diongue-Niang, D. Dodman, M. Garschagen, O. Geden, B. Hayward, C. Jones, F. Jotzo, T. Krug, R. Lasco, J. Lee, V. Masson-Delmotte, M. Meinshausen, K. Mintenbeck, A. Mokssit, F. E. L. Otto, M. Pathak, A. Pirani, E. Poloczanska, H. Pörtner, A. Revi, D. C. Roberts, J. Roy, A. C. Ruane, J. Skeea, P. R. Shukla, R. Slade, A. Slangen, Y. Sokona, A. A. Sörensson, M. Tignor, D. van Vuuren, Y. Wei, H. Winkler, P. Zhai, Z. Zommers, *Synthesis Report of the IPCC sixth Assessment Report (AR6)*, Bruksela 2023, s. 6, dostęp na: https://report.ipcc.ch/ar6syrr/pdf/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf.

3 Stanowisko przedstawione przez przewodniczącą Komisji Europejskiej Ursuli von der Leyen na wystąpieniu w Madrycie podczas COP25 2 grudnia 2019 r., dostęp na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_6651.

Zapewniając wydajne i konkurencyjne wyniki rynkowe, zwiększając skuteczność zielonej polityki - zielone inwestycje znajdują rynki, zielone innowacje docierają na rynek, a konsumenci mogą dokonywać bardziej ekologicznych wyborów⁴.

Obecnie dyskusje na temat rozszerzenia roli polityki konkurencji w kontekście różnych wartości społecznych w przeważającej mierze sprowadzają się do tematyki ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Dotychczas organy właściwe ds. konkurencji w większości państw członkowskich UE przy badaniu umów i porozumień realizujących cele środowiskowe rozważały głównie bezpośrednie korzyści ekonomiczne, takie jak oszczędności kosztów, innowacyjność czy poprawa jakości. Korzyści pozaekonomiczne, jak również możliwe korzyści ekonomiczne bardziej odległe w czasie, związane wyłącznie z polityką zrównoważonego rozwoju nie były zbyt często brane pod uwagę. W świetle ostatnich zmian i nowych założeń UE reguły prawa konkurencji nabrały jednak szczególnego znaczenia ze względu na coraz częstsze osiąganie za ich pomocą celu, jakim jest zrównoważony rozwój. Jednakże trwająca rekonfiguracja prawa i polityki konkurencji w tym zakresie tworzy jednocześnie szereg wątpliwości interpretacyjnych.

2. Cele badawcze

Celem niniejszej pracy magisterskiej jest omówienie konkretnego zjawiska w dziedzinie konkurencji, jakim jest współpraca horyzontalna w kontekście osiągania celu zrównoważonego rozwoju. Przedsiębiorstwa tworzą między sobą horyzontalne porozumienia kooperacyjne, jeśli są stronami uzgodnionej praktyki, jednocześnie działając na tych samych poziomach rynku. W większości przypadków porozumienia te polegają na współpracy między konkurentami, co z kolei może prowadzić do powstania problemów w dziedzinie konkurencji. Przykładowo, wspólnie decydując o cenach lub o sposobie produkcji towaru, strony takiego porozumienia pozyskują i zwiększają swoją siłę rynkową kosztem przedsiębiorców nieobjętych takimi uzgodnieniami. Jednakże zdarzają się również sytuacje, w których współpraca horyzontalna może przyczynić się do uzyskania znaczących zysków gospodarczych, zwłaszcza dla średnich i małych przedsiębiorstw. Nieustannie zmieniająca się sytuacja na rynku tworzy ryzyko i zwiększa koszty prowadzenia biznesów. Przewidując zarówno negatywne, jak i pozytywne skutki tworzenia porozumień, unijny prawodawca wprowadził art. 101 ust. 3 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁵ stanowiący wyłączenie spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję, wyrażonego w art. 101 ust. 1 TFUE.

Wobec trwającej obecnie swoistej „reinterpretacji” prawa konkurencji to właśnie w świetle niniejszych przepisów dotyczących wyłączeń grupowych analizuje się cel, jakim jest osiągnięcie neutralności klimatycznej w UE. W efekcie stawiane w pracy pytania dotyczą szeregu aktualnych problemów, a zwłaszcza, czy horyzontalne porozumienia kooperacyjne dotyczące celów środowiskowych są konieczne i skuteczne z punktu widzenia społecznego. Czy w takim wypadku mogą zostać zwolnione z sankcji przewidzianych przez prawo konkurencji? A może w ogóle powinny

⁴ M. Vestager, *Remarks by Executive Vice-President Vestager on the new Guidelines on State aid for Climate, Environmental protection and Energy*, pełna wypowiedź dostępna na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_7068.

⁵ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana (Dz.U. UE C 326, 26.10.2012).

być postrzegane jako porozumienia niemające charakteru antykonkurencyjnego i tym samym wykraczać poza zakres art. 101 TFUE?

Próba odpowiedzi na wyżej wymienione pytania zdeterminowała formę niniejszej pracy. Zarówno całościowy jej układ, jak i konstrukcja poszczególnych rozdziałów ułożonych na zasadzie „od ogółu do szczegółu” służą realizacji głównego celu badawczego, jakim jest interpretacja art. 101 TFUE w świetle zasady zrównoważonego rozwoju w zakresie horyzontalnych porozumień kooperacyjnych.

W rozdziale pierwszym, stanowiącym jednocześnie wprowadzenie do głównego celu badawczego, przedstawiona została zależność między dwiema gałęziami unijnego prawa, jakimi są prawo konkurencji oraz prawo ochrony środowiska. Bez przedstawienia argumentów wyjaśniających i uzasadniających dla istniejącej już rekonfiguracji prawa konkurencji odpowiedź na główne pytanie dotyczące zakresu stosowania zakazu wyrażonego w art. 101 TFUE nie jest możliwa. Tematyka rozdziału pierwszego zasadniczo determinuje dodatkowy cel badawczy, tj. analizę spójności ww. polityk UE w kontekście art. 7 TFUE oraz zbadanie ewentualnego stosunku nadrzędności polityki środowiskowej wobec polityki konkurencji.

W rozdziale drugim omówiono dwie kategorie porozumień kooperacyjnych, które kwalifikują ograniczające konkurencję formy kooperacji. Wyjaśniono zasadność dokonania tej kategoryzacji w kontekście próby zastosowania wyłączenia danych porozumień spod zakazu konkurencji na podstawie art. 101 ust. 3 TFUE. Ponadto dokonano analizy przyjętych w doktrynie sposobów interpretacji zakazu wyrażonego w art. 101 ust. 1 TFUE.

Rozdział trzeci dotyczy zasadności stosowania zasady proporcjonalności oraz wyważenia wartości w kontekście oceny konkurencyjności i korzyści prokonkurencyjnych. W tym rozdziale przeprowadzona została także analiza rozszerzenia pojęcia dobrobytu konsumenckiego. Omówione zostały również sposoby równoważenia celu publicznego nakierowanego na ochronę środowiska oraz celów ochrony konkurencji w przypadku konfliktu.

W rozdziale czwartym wskazano możliwe sposoby klasyfikowania porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju w celu wyłączenia spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję wyrażonego w art. 101 ust. 1 TFUE. Rozwiązania zostały przedstawione na podstawie analizy przeprowadzonej w poprzednich rozdziałach. Tematyka rozdziału czwartego zasadniczo determinuje sposób postrzegania porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju w kontekście unijnych reguł konkurencji.

3. Metodyka badań

Literatura, praktyka decyzyjna Komisji Europejskiej oraz akty prawa pierwotnego i wtórnego Unii Europejskiej, jak również orzecznictwo sądów unijnych stanowią źródło poddane badaniu w pracy. Analizując polsko- i anglojęzyczny dorobek badawczy, jak również opracowania różnorodnych jednostek UE, wykorzystano metody badawcze właściwe dla nauk prawnych, tj. metodę analityczno-prawną oraz metodę prawno-porównawczą. W przypadku rozważań na temat prawa pierwotnego Unii Europejskiej analiza została skupiona na treści traktatów założycielskich, podążając za ewolucją postanowień traktatowych dotyczących prawa

konkurencji i tematyki środowiskowej. Praca analityczna, obejmująca unijne prawo wtórne, skupiona została na aktach prawnych wchodzących w skład pakietu tworzącego EGD oraz instrumentach *soft law*, w tym nowej unijnej strategii dotyczącej adaptacji do zmian klimatu opublikowanej w 2021 roku oraz najnowszych rozporządzeniach unijnych.

Rozdział 1.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju w unijnym prawie konkurencji

Aby odpowiedzieć na pytanie, czy nowa interpretacja ustalonych doktrynalnych założeń polityki konkurencji faktycznie jest zasadna i powinna zostać ukierunkowana na osiągnięcie celu, jakim jest zrównoważony rozwój, przede wszystkim należy wskazać podstawy regulacyjne prowadzące do rekonfiguracji konkurencji w UE.

Celem niniejszego rozdziału jest więc przedstawienie rozwoju unijnego prawa w kontekście ochrony środowiska oraz wykazanie relacji łączącej dwie gałęzie prawa, jakimi są prawo konkurencji i prawo ochrony środowiska w unijnym systemie prawnym.

1. Podstawy traktatowe polityki klimatycznej UE

Stawiając obok siebie dwie dziedziny prawa, ochronę środowiska oraz konkurencję, może wydawać się, że nie mają ze sobą wiele wspólnego. Mimo to już podstawowe regulacje wskazane w aktach unijnego prawa pierwotnego wskazują o powiązaniach i problemach wynikających z próby pogodzenia jednocześnie wielu różnych koncepcji. W art. 3 Traktatu Unii Europejskiej⁶ w sposób jasny określono cele, które przyświecają Unii, a jego przepis, istotny dla tematyki tej pracy, brzmi następująco: *Unia ustanawia rynek wewnętrzny. Działa na rzecz trwałego rozwoju Europy, którego podstawą jest zrównoważony wzrost gospodarczy oraz stabilność cen, społeczna gospodarka rynkowa o wysokiej konkurencyjności zmierzająca do pełnego zatrudnienia i postępu społecznego oraz wysoki poziom ochrony i poprawy jakości środowiska [...], art. 3 ust. 3 TUE*⁷.

Struktura tego artykułu sugeruje, że jednym z celów unijnego prawa konkurencji istotnie jest osiągnięcie zrównoważonego rozwoju lub zapewnienie wysokiego poziomu ochrony środowiska. Wniosek ten opiera się na rozumowaniu, że polityki i działania wymienione w niniejszej umowie międzynarodowej są środkami do osiągnięcia całego katalogu celów sformułowanych w art. 3 TUE łącznie⁷.

Mimo wszystko przyjęcie takiego stanowiska może być uznane za zbyt idealistyczne i niemożliwe do pogodzenia w rzeczywistości. Patrząc na pozostałe relewantne postanowienia traktatowe, nie sposób nie zauważyć, że unijne polityki są koncepcyjnie sprzeczne i oczekiwanie, że wszystkie okażą się ze sobą spójne, mogłoby być trudne do osiągnięcia. Dążenie do osiągnięcia wzrostu gospodarczego to cel nadrzędny ochrony konkurencji. Efektem ubocznym wzrostu gospodarczego jest uprzedmiotowienie, którego skutki są niekorzystne z punktu widzenia ochrony środowiska, a to z kolei *per se* uniemożliwia osiągnięcie jednocześnie obu celów. Niezależnie od powyższych rozważań integracja założeń i idei UE potwierdzona jest dodatkowo

⁶ Traktat o Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana (Dz.U. UE C 326, 26.10.2012).

⁷ H.H.B. Vedder, *Competition Law and Environmental Protection in Europe; Towards Sustainability?*, Amsterdam, 2003, s. 87 i n.

w treści art. 7 TFUE, zapewniającej o jednoczącej zgodności polityk Unii z uwzględnieniem wszystkich jej celów.

Analizując brzmienie niniejszego przepisu, można dojść do różnych, wręcz przeciwnych wniosków. Zwolennicy taksonomicznego podporządkowania prawa konkurencji ochronie środowiska wskazują jako argument stojący za ww. podporządkowaniem ust. 7 sprawozdania parlamentarnego z 31 stycznia 2019 roku, w którym podkreślono główne europejskie wartości stanowiące podstawę prawodawstwa UE, takie jak normy środowiskowe, politykę klimatyczną, sprawy społeczne czy ochronę konsumentów⁸. W odniesieniu do art. 7 TFUE prawo konkurencji powinno być postrzegane w świetle ww. wartości, więc jego stosowanie powinno uwzględniać również zakłócenia rynku spowodowane negatywnymi efektami środowiskowymi⁹. W tym samym czasie odmienna interpretacja ww. przepisu stanowi, że treść artykułu nie implikuje nadrzędności poszczególnych polityk nad innymi, a raczej spójność wszystkich polityk i działań jednocześnie¹⁰.

W związku z tym można wskazać, że polityka konkurencji powinna być zorientowana na zrównoważony rozwój, a polityka ochrony środowiska powinna uwzględniać wszystkie zasady unijnej konkurencji¹¹. Te dwie przeciwne interpretacje prowadzą do dyskusji na temat słuszności łagodzenia ogólnych zasad konkurencji w celu dostosowania się do umowy dotyczącej zrównoważonego rozwoju. Czy mniejsza konkurencja może dobrze wpłynąć na większą społeczną odpowiedzialność? Czy zmniejszenie konkurencji może przyczynić się do zmniejszenia napięcia, jakie istnieje między tymi dwiema gałęziami prawa? Te i inne obawy pojawiają się podczas interpretacji art. 7 TFUE. W związku z tym, celem rozwiania wątpliwości warto zwrócić uwagę na zasadę integracji¹² wyrażoną w art. 11 TFUE, z której treści wynika obowiązek uwzględniania wymogów środowiskowych przy ustalaniu i realizacji działań UE, w szczególności w celu wspierania zrównoważonego rozwoju.

Zastosowanie takiej konstrukcji wskazuje na prawnie wiążący obowiązek uwzględnienia względów środowiskowych i zarazem dowodzi, że skuteczna ochrona środowiska jest możliwa tylko wtedy, jeśli będzie przestrzegana we wszystkich dziedzinach¹³. Tym samym *ratio legis* art. 11 TFUE wymaga, aby polityka sektorowa w obszarach niezwiązanych ze środowiskiem również uwzględniała swój wpływ na nie. W związku z powyższym można domniemywać, że obowiązek integracji musi być brany pod uwagę przy każdym stosowaniu lub interpretacji prawa UE.

Na dowód powyższego można wskazać wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE w sprawie *PreussenElektra*¹⁴, który dostarczył szerszy wgląd w ograniczenia pojęcia pomocy państwa w rozumieniu art. 107 TFUE. Sprawa dała okazję do zastanowienia się, czy

bardziej zrównoważona opcja, choć utrudniająca dostęp do rynku dostawcom z innych państw członkowskich, może być uzasadniona względami ochrony środowiska i zdrowia publicznego. Biorąc pod uwagę samo brzmienie ww. przepisu, można uznać, że instytucje odpowiedzialne za określanie i realizację wspólnotowej polityki konkurencji mają więc również obowiązek integrowania wymogów ochrony środowiska z wymogami konkurencji. Zwolennikiem koncepcji celowej reinterpretacji przepisów prawa pierwotnego jest Simon Holmes, który w artykule pt. *Climate Change, Sustainability and Competition Law*¹⁵ podnosi, że art. 11 TFUE stanowi ważny imperatyw prawny nakładający wymóg definiowania i interpretacji polityk UE zorientowanych na zrównoważony rozwój, zapewniając w ten sposób pewien hierarchiczny prymat. Holmes przyznaje także, że w ciągu swojej długiej kariery w prawie konkurencji ten argument prawny nigdy nie odgrywał istotnej roli w codziennym egzekwowaniu¹⁶.

2. Aktualne cele regulacyjne UE wobec zmian klimatu

Działania UE w celu wspierania zrównoważonego rozwoju, które można zaobserwować z biegiem lat, dowodzą, że ochrona środowiska stała się jednym z jej najważniejszych priorytetów. Obecnie politykę klimatyczną kształtuje na wstępie już wspomniany pakiet inicjatyw politycznych o nazwie Europejski Zielony Ład¹⁷, który po raz pierwszy zainicjowany został przez Komisję Europejską w 2019 roku. Długoterminowy plan uczynienia z Europy pierwszego kontynentu klimatycznie neutralnego do 2050 roku przedstawiony w Europejskim Zielonym Ładzie zdaniem niektórych przesądza o przywództwie UE w światowym wyścigu do zeroemisowości¹⁸.

Biorąc pod uwagę szereg wydarzeń, mających miejsce na świecie w ostatnich latach, takich jak pandemia COVID-19, wojna w Ukrainie i stale postępujące ocieplenie klimatu, EGD jest projektem regulacyjnym o szczególnym znaczeniu. Unia w obliczu kryzysu związanego z pandemią COVID-19 przedstawiła bezprecedensowy plan odbudowy *Next Generation EU*, polegający na przekazaniu znacznych środków w postaci dotacji i pożyczek do państw członkowskich dotkniętych pandemią. Wspierana finansowo będzie również realizacja EGD, jako że w ramach pakietu *Next Generation EU* przeznaczona została kwota do 605 mld euro na projekty przeciwdziałające kryzysowi klimatycznemu waz ze 100 mld euro na projekty mające na celu wsparcie różnorodności biologicznej¹⁹. Europejski Zielony Ład ma na celu osiągnięcie szeregu celów politycznych, które przedstawione zostały przez Komisję Europejską jako kluczowy krok w kierunku budowy *bardziej sprawiedliwej, ekologicznej i bardziej cyfrowej Europy*²⁰.

8 Parlament Europejski, *European Parliament resolution of 31 January 2019 on the Annual Report on Competition Policy (2018/2102(INI))*, Official Journal of the European Union 2020, pkt 8, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019IP006>.

9 *Ibidem*.

10 O. Andriychuk, *The Concept of Sustainability in EU Competition Law: A Legal Realist Perspective*, Yearbook of antitrust and regulatory studies Vol. 2021, 14(23), 2021, s. 2 i n.

11 *Ibidem*.

12 J. Nowag, *The Environmental Integration Obligation of Article 11 TFEU, Environmental Integration in Competition and Free-Movement Laws*, Oxford Academic, 2017, dostęp na: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198753803.003.0002>.

13 Parlament Europejski, *European Parliament resolution ... op. cit.*

14 Wyrok TSUE z 13 marca 2001 r., *PreussenElektra* przeciwko *Schleswig (PreussenElektra)*, C-379/98, EU:C:2001:160, pkt 76.

15 S. Holmes, *Climate change, sustainability, and competition law*, Journal of Antitrust Enforcement, 2020, s. 360-362.

16 *Ibidem*, s. 359.

17 W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem zob. pozycję na stronie Rady Unii Europejskiej, dostęp na: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/#what>.

18 Szczegółowe rozważania na temat roli działań UE z perspektywy globalnej zamieszczone są w artykule GO2'50. *Klimat. Społeczeństwo. Gospodarka*, 2020, dostęp na: <http://climatecake.pl/wp-content/uploads/2020/12/GO2%E2%80%9950.-Klimat.-Spo%C5%82ecz%C5%84stwo.-Gospodarka..pdf>.

19 Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu ekonomiczno - społecznego i Komitetu regionów empty, Strategia dotycząca finansowania transformacji w stronę gospodarki zrównoważonej*, Strasburg, 2021, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0390>.

20 Zob. przypis powyżej.

Neutralność klimatyczna, będąca celem nadrzędnym, powinna zostać osiągnięta za pomocą szeregu powiązanych ze sobą środków z różnych, odrębnych dziedzin, tj. energii, polityki przemysłowej czy ochrony środowiska. Ponadto EGD ma stanowić model nowego porządku społecznego, opierającego się na harmonijnym związku między środowiskiem a człowiekiem²¹. W związku z powyższym należy przyjąć, że proponowane zmiany mają dotyczyć wszystkich dziedzin polityki UE²².

Aby wyjść naprzeciw ambitnym celom ustanowionym w 2019 roku przez KE, przyjęto rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2021/1119 z dnia 30 czerwca 2021 roku, tzw. Europejskie prawo o klimacie²³. W pkt 6 preambuły niniejszego aktu prawnego wskazano jego zgodność z zasadami uznanymi w Karcie praw podstawowych²⁴ UE, w szczególności z art. 37, zgodnie z którym *wysoki poziom ochrony środowiska i poprawa jego jakości muszą być zintegrowane z politykami Unii i zapewnione zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju*.

Cel ww. rozporządzenia określony jest także w art. 2 o następującym brzmieniu: *Emisje i pochłanianie gazów cieplarnianych w całej Unii, uregulowane przez prawo Unii, należy zrównoważyć w Unii najpóźniej do 2050 r., tym samym zmniejszając emisje do poziomu zero netto w tym terminie, a następnie Unia powinna dążyć do osiągnięcia ujemnych emisji*²⁵.

Co istotne, zgodnie z art. 288 TFUE rozporządzenie zapewnia bezpośrednie stosowanie przepisów w państwach członkowskich. Jednocześnie akt prawny określa szereg działań związanych ze zmniejszeniem wrażliwości na zmiany klimatu oraz ze zwiększeniem zdolności adaptacyjnych, za które odpowiedzialne będą unijne instytucje oraz państwa członkowskie. Ponadto w dniu 14 lipca 2021 roku KE przedstawiła uzupełnienie EGD w postaci 13 wniosków ustawodawczych, łącznie nazwanych pakietem *Fit for 55*²⁶. Jednym z nich jest wniosek ustawodawczy zmieniający ESR²⁷. Głównym zamysłem projektu jest zwiększenie wysiłków redukcyjnych krajów członkowskich w ten sposób, aby osiągnąć zerową emisję gazów cieplarnianych do 2050 roku - zgodnie z założeniami Europejskiego prawa o klimacie. Ponadto emisja

gazów cieplarnianych netto w 2030 roku ma zostać zredukowana o co najmniej 55% w porównaniu do wyników w 1990 roku.²⁸

Zmiany wspomniane wyżej stanowią o stanowczości działań UE wyraźnie wskazujących nadrzędność ochrony środowiska nad innymi dziedzinami prawa. Jednakże podstawowym problemem podważającym kierunek działań prawodawczych Unii na tym etapie jest bierność w podejmowaniu odpowiednich kroków redukujących emisję dwutlenku węgla na poziomie globalnym. W ogólnym rozrachunku poziom emisji CO₂ na świecie stale się zwiększa, a Międzynarodowa Agencja Energetyczna²⁹ prognozuje, że w 2023 roku emisja dwutlenku węgla będzie największa w historii ludzkości i nie przestanie rosnąć³⁰. Natomiast poziom emisji w Unii Europejskiej jest już od dłuższego czasu stabilny z tendencją malejącą³¹. Ze względu na niewielki udział procentowy na świecie już teraz wiadomo, że osiągnięcie neutralności węglowej przez UE nie będzie mieć znaczącego wpływu na zmiany klimatyczne na poziomie światowym³². W związku z tym w przestrzeni publicznej pojawiają się wątpliwości dotyczące wprowadzania dalszych restrykcyjnych przepisów unijnych kosztem ograniczania m.in. konkurencji na rynku. Nie da się zaprzeczyć, że cel przeciwdziałania zmianom klimatycznym jest nie do osiągnięcia przez UE samodzielnie³³.

3. Nowe zasady oceny horyzontalnych porozumień kooperacyjnych z uwzględnieniem aspektów środowiskowych

Mając na uwadze przeciwdziałanie zmianom klimatycznym, Komisja publikuje dokumenty zapewniające jednolity sposób realizacji celów UE. Jednym z nich jest „Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie pomocy państwa na ochronę klimatu i środowiska oraz cele związane z energią z 2022 r.”³⁴ lub najbardziej istotny dla tematyki niniejszej pracy „Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 TFUE do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych”³⁵. Unia Europejska wymaga, aby wszelkie projekty realizowane przez państwa członkowskie z udziałem Funduszy Europejskich były zgodne z celami strategicznymi i priorytetami rozwojowymi określonymi w Wytycznych. Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało ujęte w tym dokumencie

21 E. Chiti, *Managing the ecological transition of the EU: the European Green Deal as a regulatory process*, CMLR, 2022, s. 9.

22 B. Zelger, *Environmental and Sustainability Aspects in EU Competition Law: Towards a "More Economic & Ecological Approach" Under Article 101 TFEU?*, European Yearbook of International Economic Law, Innsbruck, 2023, s. 418.

23 Rozporządzenie (UE) 2021/1119 ustanawiające ramy na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmieniające rozporządzenia (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie) dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/european-climate-law.html>.

24 Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, C 326/391, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>.

25 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1119 z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia ram na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmiany rozporządzeń (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie) art. 2.

26 W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem, zob. pozycję na stronie Rady UE „Gotowi na 55”, dostępna na: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>.

27 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/842 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie wiążących rocznych redukcji emisji gazów cieplarnianych przez państwa członkowskie od 2021 do 2030 r. przyczyniających się do działań na rzecz klimatu w celu wywiązania się z zobowiązań wynikających z Porozumienia paryskiego oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 525/2013 (Dz.U. UE L 156 z 19.06.2018 r. ze zm.).

28 *Ibidem*.

29 W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem zob. pozycję na stronie Ministerstwa Klimatu i Środowiska „Międzynarodowa Agencja Energetyczna (MAE)”, dostępna na stronie: <https://www.gov.pl/web/klimat/miedzynarodowa-agencja-energii-mae>.

30 W. Drozdowski, G. Wiśniewski, D. Rudziński, P. Biniek, J. Pietruszyński, *Międzynarodowa Agencja Energetyczna prognozuje: w 2023 r. emisja CO₂ będzie największa w historii*, 2021, dostępna na stronie: <https://www.cire.pl/artykuly/serwis-informacyjny-cire-24/187238-miedzynarodowa-agencja-energetyczna-prognozuje-w-2023-r-emisja-co2-bedzie-najwieksza-w-historii>.

31 W celu lepszego zapoznania się z emisjami gazów cieplarnianych w UE, zob. pozycję na stronie Parlamentu Europejskiego, dostęp na: <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20180301STO98928/infografika-emisje-gazow-cieplarnianych-w-unii-europejskiej>.

32 K. Szpak, *Polityka klimatyczna Unii Europejskiej w perspektywie 2050 roku*, Gajewski J. Paprocki W. (red.) *Polityka klimatyczna i jej realizacja w pierwszej połowie XXI wieku. Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego*, Sopot, 2020, s. 39-50.

33 P. Siwior, *Prawo klimatyczne i polityka klimatyczna UE - rozwój i przyszłe kierunki. Adaptacja do zmian klimatycznych*, Warszawa, 2021, s. 31.

34 Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie pomocy państwa na ochronę klimatu i środowiska oraz cele związane z energią z 2022 r., C/2022/481, Wytyczne dostępne na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52022XC0218%2803%29>.

35 Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, C/2022/164, Wytyczne dostępne na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022XC0419\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022XC0419(03)).

dosyć szeroko. Zgodnie z koncepcją polityczną opublikowaną w kwietniu 1987 roku w raporcie „Nasza Wspólna Przyszłość”³⁶ autorstwa Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju, zwaną też „Komisją Brundtland”, *rozwój ludzkości jest zrównoważony, kiedy zaspokaja potrzeby teraźniejszości bez uszczerbku dla możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń*³⁷. W raporcie Komisja Brundtland przyjęła szeroki zakres rozumienia koncepcji zrównoważonego rozwoju jako obejmujący aspekty społeczne, środowiskowe oraz ekonomiczne. Analogiczną definicję wychodzącą poza inicjatywy środowiskowe przyjęto również w wytycznych KE.

W obszarze unijnej polityki konkurencji może to generować problemy w poprawnym stosowaniu zasad w nim opisanych. Wynikają one w głównej mierze ze specyfiki dziedziny, jaką jest prawo konkurencji. Spojrzenie z perspektywy ekonomicznej na działania i efekty działalności przedsiębiorców powinno być oceniane na równi z analizą prawną tych działań. Warto zaznaczyć, że jeszcze 15 lat temu KE mocno forsowała przejście w kierunku bardziej ekonomicznego podejścia w stosowaniu art. 101 TFUE (ówcześnie art. 81 TWE) do porozumień antykonkurencyjnych. W rozumieniu Komisji w tamtym czasie zwiększanie analiz ekonomicznych w prowadzonych postępowaniach administracyjnych dotyczących naruszenia zasad uczciwej konkurencji oznaczało, że ocena każdego konkretnego przypadku nie powinna być dokonywana na podstawie istoty danej praktyki, zgodnej lub niezgodnej z obowiązującym prawem (podejście formalne), ale raczej powinna opierać się na ocenie jego anty- i prokonkurencyjnych skutków (podejście oparte na efektach)³⁸. Bardziej ekonomiczne podejście przy ocenie miało na celu zapewnienie większej przejrzystości i przewidywalności oceny prawa konkurencji³⁹.

W związku z ekonomicznym podejściem do oceny działań konkurencyjnych jednym ze zjawisk występujących na rynku i w biznesie, będącym zarazem punktem sporu wśród zwolenników oraz przeciwników dostosowania konkurencji pod ochronę środowiska, jest tzw. *first-mover disadvantage*. Jest to koncepcja biznesowa odnosząca się do potencjalnych wyzwań i wad, z którymi może się spotkać przedsiębiorca, gdy jako pierwszy wchodzi na nowy rynek lub wprowadza nowy produkt. *First-mover disadvantage* stanowi przeciwieństwo *first-mover advantage*, tzw. premii za pierwszeństwo, która w skrócie oznacza ponadprzeciętną marżę dla przedsiębiorstw za wprowadzenie na rynek produktu lub usługi jako pierwsze⁴⁰.

W kontekście zasady zrównoważonego rozwoju jest to istotne zjawisko, jako że głównym zamysłem modyfikacji prawa konkurencji, widocznym również w wytycznych ma być właśnie dopuszczenie ograniczeń w rywalizacji przedsiębiorców poprzez umożliwienie im współpracy. Zdaniem zwolenników *strach przed reperkusjami wynikającymi z prawa konkurencji hamuje wiele istotnych wspólnych wysiłków na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym, a badania wykazują, że około 60% przedsiębiorstw*

*unika współpracy ze sobą nawzajem w obawie przed prawem konkurencji*⁴¹. Samo przejście na gospodarkę niskoemisyjną może wiązać się z *first-mover disadvantage* i wysokimi kosztami inwestycji. Dlatego współpraca w zakresie inicjatyw na rzecz zrównoważonego rozwoju jest niezbędna, a przedsiębiorcy zawierający umowy dotyczące zrównoważonego rozwoju obawiają się narażenia na dochodzenia w sprawie praktyk antykonkurencyjnych⁴².

Konkurencja stanowi proces selekcji mający na celu pozostawienie na rynku przedsiębiorców bardziej efektywnych, którzy wypierają firmy w mniejszym stopniu odpowiadające wymaganiom konsumentów. Odmiennie stanowiska wskazują, że jeśli działanie samodzielne jako pionier przynosiłoby faktycznie straty, to nie jest oczywiste, dlaczego przedsiębiorcy mieliby zwiększać inwestycje w zrównoważony rozwój, współpracując. W swojej pracy badawczej, zatytułowanej „*Green Antitrust: (More) Friendly fire in the fight against climate change*”⁴³, autorzy M. Schinkel i L. Treuren wyrażają wątpliwości dotyczące zachęcania firm do współpracy, wskazując, że wspólne inicjatywy na rzecz zrównoważonego rozwoju będą wymagały od przedsiębiorców podniesienia cen produktów w wysokości wykraczającej poza sam zwrot kosztów, aby w ogólnym rozliczeniu nie spadła rentowność tych przedsiębiorców. Natomiast faktem jest, że porozumienia cenowe nie są celem zielonej polityki antymonopolowej⁴⁴.

Można oczywiście dywagować, że tego typu twierdzenia są typowe dla podejścia wyłącznie ekonomicznego, z którym KE ewidentnie próbuje zerwać. Innymi słowy, według przeciwników podporządkowania prawa konkurencji zasadom zrównoważonego rozwoju, wskazywanie *first-mover disadvantage* jako podstawy do ograniczania konkurencji nie wydaje się wystarczająco przekonującym argumentem. Tego typu stanowisko normatywne opiera się na podstawowej zasadzie nieinterwencji jako podstawie konkurencji⁴⁵.

Zgodnie ze stanowiskiem UE współpraca na tle horyzontalnym jest niezbędna dla transformacji cyfrowej i ekologicznej, jaką przechodzi aktualnie Unia Europejska, a tym samym Europa i cały świat. Wobec tego KE decyduje się stale aktualizować przepisy i dostosowywać je do dynamicznych zmian zachodzących na rynku. Najnowsze zaproponowane rozwiązania ujęte w rozporządzeniu Komisji UE 2023/1066 z dnia 1 czerwca 2023 roku w sprawie stosowania art. 101 ust. 3 TFUE do niektórych kategorii porozumień badawczo-rozwojowych⁴⁶ oraz Rozporządzeniu Komisji UE 2023/1067 z dnia 1 czerwca 2023 roku w sprawie stosowania art. 101 ust. 3 TFUE

36 Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1987, rozdział 3, pkt 27, dostęp na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.

37 *Ibidem*.

38 W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem, zob. pozycję na stronie: https://www.mohrsiebeck.com/uploads/tx_sgpublisher/produkte/leseproben/9783161565533.pdf.

39 A. Gerbrandy, *Solving a sustainability-deficit in European competition law*, World Compet 40(4), 2017, s. 539-562.

40 M. Bishop, *Essential economics: an A-Z guide*. New York: Bloomberg Press, 2009, s. 121.

41 S. Holmes, *Climate Change and Competition Law - Note by Simon Holmes*, 2020, s. 3, pkt 8, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD\(2020\)94/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD(2020)94/en/pdf).

42 J. Malinauskaite, F. Buğra Erdem, *Competition Law and Sustainability in the EU: Modelling the Perspectives of National Competition Authorities*, JCMS, vol. 61, issue 5, 2023, s. 1-24.

43 M. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: (More) Friendly Fire in the fight against climate change*, 2020, s. 12.

44 *Ibidem*, s. 12 i n.

45 O. Andriychuk, *The Concept of Sustainability in EU Competition Law: A Legal Realist Perspective*, Yearbook of antitrust and regulatory studies Vol. 2021, 14(23), 2022, s. 3, dostęp na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3994370.

46 Rozporządzenie Komisji (UE) 2023/1066 z 1 czerwca 2023 r. w sprawie stosowania Art. 101 ust. 3 TFUE do niektórych kategorii porozumień badawczo - rozwojowych, dostępne na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1066&qid=1688667537510>.

do niektórych kategorii porozumień specjalizacyjnych⁴⁷ również mają przyczynić się do prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego - zgodnie z celami nadzrędnymi UE.

4. Rola krajowych organów ds. konkurencji w zakresie ochrony środowiska

W dyskusji na temat dostosowania konkurencji do unijnych zasad zrównoważonego rozwoju istotne jest stanowisko organów krajowych, właściwych do spraw ochrony konkurencji (ang. *national competition authority*). Organy te odgrywają bowiem główną rolę w egzekwowaniu przestrzegania przepisów, podczas gdy Komisja Europejska rozstrzyga zazwyczaj sprawy o szczególnym znaczeniu dla interesu UE⁴⁸. Wynika to z reformy wprowadzonej na podstawie rozporządzenia 1/2003⁴⁹, dzięki któremu wymuszono na krajowych organach ochrony konkurencji, aby egzekwowały przepisy prawa europejskiego w pierwszej kolejności. W następstwie tego system prawa konkurencji UE został zdecentralizowany, a Komisja nie musi już analizować każdego porozumienia, które jest jej zgłaszane.

Wynika to z art. 5 rozporządzenia 1/2003, którego treść stanowi, że *organy ochrony konkurencji państwa członkowskiego mają kompetencje do stosowania art. 101 i 102 TFUE w indywidualnych sprawach*⁵⁰. W związku z tym organy ochrony konkurencji mogą podejmować decyzje, takie jak żądanie zaprzestania naruszenia, zastosowanie środków tymczasowych, czy nakładanie kar.

Europejski rynek wykorzystywać będzie pełny potencjał jedynie wówczas, gdy konkurencja na nim nie jest zakłócona, dlatego tak ważne jest odpowiednie egzekwowanie ustanowionych zasad. Idzie to w parze również z zasadą pewności prawa, będącą swobodą podstawą UE. Na gruncie obecnych modyfikacji unijnych przestrzeganie zasady pewności prawa jest tym bardziej istotne, ponieważ daje poczucie bezpieczeństwa, przewidywalności i stabilności, a także chroni zaufanie obywateli do państwa⁵¹.

W związku z tym, że czynniki pozaekonomiczne dotyczące zasad zrównoważonego rozwoju są kluczowym elementem obecnej polityki UE, włączenie ich do procesu oceny przestrzegania prawa przez organy krajowe powinno zostać uznane za oczywistość⁵². Jednak z perspektywy działań podejmowanych na poziomie krajowym można zauważyć brak jednolitej oceny podejścia do zmian w prawie konkurencji, co z kolei daje pole do kolejnych dyskusji na temat istotności wprowadzania zmian na europejskim rynku.

47 Rozporządzenie Komisji (UE) 2023/1067 z 1 czerwca 2023 r. w sprawie stosowania Art. 101 ust. 3 TFUE do niektórych kategorii porozumień specjalizacyjnych, dostępne na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1067>.

48 J. Malinauskaitė, F. Buğra Erdem, *Competition Law and Sustainability in the EU: Modelling the Perspectives of National Competition Authorities*, JCMS, vol. 61, issue 5, 2023, s. 17.

49 Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu (tekst mający znaczenie dla EOG), dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A32003R0001>.

50 *Ibidem*.

51 A. Kluczeńska - Rupka, *Zasada pewności prawa w działaniu administracji Unii Europejskiej oraz jako zasada ogólna prawa Unii Europejskiej*, Poznań, 2014, dostęp na: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4b40ab84-e1fc-4b2a-ad10-e0d115854553>.

52 G. Monti, *Four Options for a Greener Competition Law*, *Journal of European Competition Law and Practice*, 2020, Vol. 11, No. 3-4, s. 124-132.

Jako przykład rozbieżnych stanowisk można wskazać podejście niderlandzkiego Urzędu ds. Konsumentów i Rynków (ang. *Authority for Consumers & Market*) oraz niemieckiego Federalnego Urzędu Antymonopolowego (niem. *Bundeskartellamt*). Organ niderlandzki jako jeden z pierwszych zaangażował się w debaty na temat ochrony środowiska. Jednym z przykładowych porozumień analizowanych przez ACM w 2013 roku było porozumienie dotyczące zamknięcia pięciu elektrowni węglowych 5 lat szybciej, niż było to ustalone w pierwotnym harmonogramie. ACM rozważał zarówno negatywne skutki takiego działania, jak wzrost cen energii spowodowany ograniczeniem zdolności wytwarzania energii elektrycznej w Holandii o 10%, jak i skutki pozytywne, mianowicie redukcję emisji tlenku azotu i dwutlenku siarki. ACM uznał, że ograniczenie emisji może wpłynąć na wydłużenie średniej długości życia i tym samym przynieść znaczne korzyści zdrowotne⁵³. Mimo to w sprawie przeważały korzyści ekonomiczne, jako że po dokładnej analizie kosztów i korzyści pozaekonomicznych okazało się, że skoordynowana praktyka doprowadziłaby do takiego wzrostu ceny energii elektrycznej, że cel zmniejszenia szkody w środowisku pozostałby do niego niewspółmierny⁵⁴.

W 2014 roku ACM opublikował *Vision Document* - dokument dotyczący zrównoważonego rozwoju, w którym zaproponował zmianę podejścia przy ocenie korzyści konsumenckich w odniesieniu do porozumień ograniczających konkurencję, które dotychczas było mocno skoncentrowane na cenie jako najważniejszym czynnikiem stanowiącym o korzyściach dla konsumenta⁵⁵. Wspomniany dokument wyjaśniał przedsiębiorcom, w jaki sposób mogą planować współpracę na poziomie horyzontalnym w zakresie zrównoważonego rozwoju, jednocześnie w ramach i granicach dozwolonych przez prawo konkurencji. Wniosek w sprawie takiego porozumienia został złożony do niderlandzkiego ACM w 2015 roku przez producentów drobiu, czego efektem stała się sławna niderlandzka sprawa *Chicken of Tomorrow*⁵⁶. Przedmiotem porozumienia między członkami rynku produkcji drobiu miało być całkowite wyeliminowanie ze sklepów drobiu brojlerów do 2020 roku. Za główny cel ustanowiono poprawę dobrostanu zwierząt oraz ochronę środowiska. Jednocześnie porozumienie stanowiło odpowiedź na protesty obrońców praw zwierząt dotyczących warunków życia kur w farmach. Ostatecznie ACM nie wyraził zgody na zawarcie tej umowy ze względu na naruszenie zakazu tworzenia karteli, wynikającego bezpośrednio z przepisów krajowych oraz z art. 101 TFUE. Mając na uwadze fakt, że w ogólnym rozrachunku niderlandzkie sklepy sprzedają konsumentom prawie 100% drobiu, a także importują mięso kurczaków od innych podmiotów na rynku europejskim, przedsiębiorcy dotychczas współpracujący z niderlandzkimi supermarketami nie mogliby dłużej sprostać wymaganiom wprowadzonym przez nowe zasady.

53 *Analysis by the Netherlands Authority for Consumers and Markets (ACM) of the planned agreement on closing down coal power plants from the 1980s as part of the Social and Economic Council of the Netherlands' SER Energieakkoord*, 2013, dostęp na: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/12082_acm-analysis-of-closing-down-5-coal-power-plants-as-part-of-ser-energieakkoord.pdf.

54 J. Malinauskaitė, F. Buğra Erdem, *Competition Law and Sustainability in the EU: Modelling the Perspectives of National Competition Authorities*, JCMS, vol. 61, issue 5, 2023, s. 9.

55 I. Toma, *Competition Law and Sustainability in the Netherlands. Sustainability exemptions to competition law in the Netherlands as role model for Europe?*, 2016, dostęp na: <https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/07/Competition-Law-and-Sustainability-in-the-Netherlands.pdf>.

56 ACM's analysis of the sustainability arrangements concerning the 'Chicken of Tomorrow', 2014, dostęp na: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13789_analysis-chicken-of-tomorrow-acm-2015-01-26.pdf.

Analiza powyższej sprawy przez ACM bazowała na przeprowadzeniu badania kosztów i korzyści dla konsumentów wynikających z podpisania takiego porozumienia na podstawie przypisania im konkretnej wartości. Zastosowano w tym wypadku metodę *willingness-to-pay*, czyli weryfikację maksymalnej ceny, jaką konsumenci będą skłonni zapłacić za udogodnienia wynikające z przedmiotowej umowy⁵⁷. Ostatecznie na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród potencjalnej grupy odbiorców ustalono, że porozumienie nie przyniesie żadnych korzyści konsumentom, jako że końcowa cena za produkt po podpisaniu porozumienia byłaby wyższa niż maksymalna cena, jaką konsumenci chętni byli zapłacić⁵⁸. Przy badaniu niderlandzki ACM zestawiał ze sobą ograniczenia konkurencji płynące z porozumienia oraz pozytywne skutki dla środowiska i zastosował zasadę proporcjonalności. Niestety, pomimo intencji uwzględnienia względów środowiskowych w prawie konkurencji, analiza holenderskiego ACM skupiała się jedynie na skutkach o wymiarze ekonomicznym. Pominięto natomiast fakt, że przy prawidłowym zastosowaniu zasady proporcjonalności w tym konkretnym przypadku cele związane z ochroną środowiska mogą być osiągnięte również poprzez środki o charakterze nieekonomicznym⁵⁹.

Zdecydowanie bardziej powściągliwe podejście reprezentowane było dotychczas przez niemiecki Bundeskartellamt, który wskazuje, że realizacja celów środowiskowych nie leży w jego kompetencji⁶⁰. Organ nadmienia, że interpretacja przepisów dotyczących wyłączenia spod zakazu porozumień przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE ma charakter zawężający. W związku z tym ocena efektów zewnętrznych wynikających z przestrzegania zasady zrównoważonego rozwoju jest prawie niemożliwa⁶¹. Wprawdzie Bundeskartellamt dostrzega potrzebę częstszego uwzględniania kwestii środowiskowych w praktyce prawa konkurencji, ale ze względu na trudności związane z przeprowadzeniem oceny w tym zakresie zwraca uwagę na potrzebę zachowania pewności prawa w odniesieniu do odpowiednich rodzajów współpracy. W związku z tym niemiecki organ ochrony konkurencji zwraca się o więcej wytycznych w zakresie porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju⁶².

Ponieważ stanowiska krajowych organów ochrony konkurencji różnią się co do zasadności stosowania prawa konkurencji jako narzędzia do promowania zasady zrównoważonego rozwoju, właściwym rozwiązaniem wydaje się opracowanie szczegółowych wytycznych dotyczących kwestii zrównoważonego rozwoju, w szczególności z uwzględnieniem kwestii związanych ze zmianą klimatu⁶³. Brak spójnego stosowania reguł konkurencji w UE prowadzić będzie do niepewności prawa. Ponadto krajowe organy ochrony konkurencji mogą odgrywać znaczącą rolę edukacyjną w kontekście promowania zrównoważonego rozwoju na rynku.

57 A. Kołodziejczyk, *Porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym - prawo konkurencji jako element hamujący rozwój sustainable food chain*, Warszawa, 2022, dostęp na: http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/133802/PDF/01_06_A_Kolodziejczyk_Porozumienia_z_zakresu_zrownowazonego_rozwoju.pdf.

58 ACM 'Welfare of Today's Chicken and That of the 'Chicken of Tomorrow', 2020, dostęp na: <https://www.acm.nl/en/publications/welfare-todays-chicken-and-chicken-tomorrow>.

59 A. Maziarz, *Unijne reguły konkurencji i ochrona środowiska*, Warszawa, 2020, s. 5.

60 OECD (2020a) 'Sustainability and Competition - Note by Germany' DAF/COMP/WD(2020)63, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD\(2020\)63/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD(2020)63/en/pdf).

61 *Ibidem*, pkt 58.

62 *Ibidem*, pkt 79.

63 J. Malinauskaitė, F. Buğra Erdem, *Competition Law and Sustainability in the EU: Modelling the Perspectives of National Competition Authorities*, JCMS, vol. 61, issue 5, 2023, s. 17.

Rozdział 2.

Stosowanie art. 101 TFUE

do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych

Przeprowadzenie wnikliwej analizy na temat porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju wymaga w pierwszej kolejności zapoznania się ze sposobami oceny porozumień kooperacyjnych, które kwalifikują ograniczające konkurencję formy kooperacji. Ponadto, aby wykazać zasadność uwzględnienia zrównoważonego rozwoju w procesie oceny współpracy między przedsiębiorcami, należy zrozumieć schemat stojący za stosowaniem art. 101 TFUE.

1. Porozumienia zakazane ze względu na cel

W treści art. 101 ust. 1 TFUE wskazano, że zakazane są porozumienia, decyzje związków przedsiębiorstw i praktyki uzgodnione, które mogą wpływać na handel między państwami członkowskimi i których celem lub skutkiem jest zapobieganie, ograniczanie lub zakłócanie konkurencji na rynku wewnętrznym. Innymi słowy, celem tego przepisu jest zapewnienie, aby przedsiębiorstwa nie wykorzystywały horyzontalnych porozumień kooperacyjnych jednocześnie doprowadzając do powstania szkody po stronie konsumentów⁶⁴.

Analizując wyżej wymieniony przepis, wnioskuję się przede wszystkim, że odpowiedzialność za szkodę wynikłą z naruszenia unijnego prawa konkurencji ponosi przedsiębiorstwo, które dopuściło się naruszenia⁶⁵. Natomiast przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 101 TFUE odnosi się do *jednostki gospodarczej, wykonującej działalność gospodarczą niezależnie od jej formy prawnej i sposobu finansowania*⁶⁶. Oznacza to, że niezależnie od tego, czy taka jednostka składa się z kilku osób fizycznych lub prawnych, to naruszając zasady konkurencji będzie odpowiadać za naruszenie według zasady odpowiedzialności osobistej⁶⁷. W przypadku związków przedsiębiorstw należy rozumieć organizacje skupiające przedsiębiorstwa sklasyfikowane według tego samego ogólnego typu, wspólnie koordynujące swoje zachowanie na rynku⁶⁸. Odnotowania wymaga również interpretacja terminu „porozumienie”, które oznacza zgodną wolę współpracy pomiędzy przynajmniej dwoma przedsiębiorstwami⁶⁹.

64 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 9.

65 Wyrok TSUE z 14 marca 2019 r., *Vantann kaupunki przeciwko Skanska Industrial Solutions Oy, NCC Industry Oy, Asfaltmix Oy*, C-724/17, EU:C:2019:100, pkt 31.

66 Wyrok TSUE z 25 marca 2021 r., *Deutsche Telekom AG przeciwko Komisja Europejska*, C-152/19 P, EU:C:2021:238, pkt 72.

67 Wyrok TSUE z 1 października 2013 r., *Elf Aquitaine przeciwko Komisja Europejska*, C-521/09 P, EU:C:2013:644, pkt 53.

68 Wyrok TSUE z 11 września 2014 r., *MasterCard Inc. i Inni przeciwko Komisja Europejska*, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, pkt 76.

69 Wyrok TSUE z 13 lipca 2006 r., *Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Volkswagen AG.*, C-74/04 P, EU:C:2006:460, pkt 37.

Odpowiednio do treści art. 101 ust. 1 TFUE w unijnej praktyce utrwalilo się wyodrębnienie porozumień o charakterze antykonkurencyjnym na porozumienia zawierane ze względu na cel lub skutek, które to pojęcia powinno się czytać rozłącznie⁷⁰. Wynika to z orzecznictwa sięgającego 1966 roku, w którym wskazano, że użycie spójnika „lub” skutkuje koniecznością zbadania celu w pierwszej kolejności⁷¹. Rozróżnienie na te dwie kategorie okazało się istotne z uwagi na fakt, że przy porozumieniach zawieranych ze względu na cel, już sam ich charakter przesądza o zakłóceniu konkurencji, w następstwie czego dalsza analiza występujących skutków takiej współpracy nie jest już konieczna⁷². W rezultacie przy antykonkurencyjnych porozumieniach zawieranych ze względu na cel następuje domniemanie prawne, że tego typu zmony rynkowe mają lub będą mieć skutki naruszające prawidłową konkurencję⁷³, co determinuje ich nielegalny charakter. Linia obrony przedsiębiorstw opiera się wtedy na wykazaniu spełnienia łącznie czterech przesłanek zgodnie z art. 101 ust. 3 TFUE. Przyjęcie *presumptio iuris tantum* jest dobrym rozwiązaniem, jeśli chodzi o sprawne funkcjonowanie organów ds. konkurencji, ponieważ pozwala uniknąć przeprowadzenia czasochłonnej analizy w celu wykazania antykonkurencyjnych skutków⁷⁴.

Sprawa T-Mobile Netherlands⁷⁵ doprowadziła do wyroku TSUE, w którym w przejrzysty sposób określono kryteria oceny, czy cel uzgodnionej praktyki w istocie stanowi ograniczenie konkurencji. Sprawa dotyczyła porozumienia zawartego 13 czerwca 2001 roku na rynku niderlandzkim między pięcioma przedstawicielami operatorów oferujących usługi telefonii komórkowej. Co istotne, w tamtym czasie dostęp do rynku usług telefonii komórkowej był dla konsumentów ograniczony jedynie do wyżej wskazanych pięciu operatorów. W związku z uzgodnieniem wspólnej praktyki prowadzącej do ograniczenia konkurencji ówczesny NMa (teraz NCA) nałożył na przedsiębiorstwa grzywnę, od której decyzji operatorzy telefonii komórkowej postanowili wnieść sprzeciw. Ostatecznie sprawa została przedstawiona TSUE wraz z trzema pytaniami prejudycjalnymi, zadanymi przez sąd odsyłający. W odpowiedzi na pytanie o rozróżnienie między porozumieniami zakazanymi ze względu na cel a zakazanymi ze względu na skutek TSUE wskazał, że należy przede wszystkim skupić się na obiektywnych celach, które dana uzgodniona praktyka zamierza osiągnąć, biorąc pod uwagę jednocześnie kontekst prawny i gospodarczy tej praktyki⁷⁶. Aby uznać, że cel danej praktyki ma charakter antykonkurencyjny, należy przeanalizować związek przyczynowy występujący pomiędzy uzgodnieniem przedsiębiorstw oraz możliwe zachowanie na rynku w wyniku zawiązania takiej uzgodnionej pomiędzy stronami praktyki⁷⁷. Przeprowadzenie tego typu analizy stanowi domniemanie istnienia związku przyczynowego wynikające wprost z brzmienia art. 101 ust. TFUE.

70 Wyrok TSUE z 30 czerwca 1966 r., *Societe Technique Minière przeciwko Maschinenbau Ulm GmbH*, 56-65, EU:C:1966:38, s. 235.

71 Wyrok TSUE z 20 listopada 2008 r., *Komisja Europejska przeciwko Beef Industry Development Society Ltd i Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd.*, C-209/07, EU:C:2008:643, pkt 15.

72 Ibidem, pkt 17-18.

73 D. Kostecka - Jurczyk, *Porozumienia kooperacyjne w polskim i europejskim prawie konkurencji*, Wrocław, 2014, s. 51.

74 A. Bolecki, *Porozumienia zakazane ze względu na cel lub skutek - aktualne tendencje orzecznicze w Unii Europejskiej*, Warszawa, 2012, s. 6.

75 Wyrok TSUE z 4 czerwca 2019 r., *T-Mobile Netherlands BV, KPN Mobile NV, Orange Nederland NV i Vodafone Libertel NV przeciwko Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit*, C-8/08, EU:C:2009:343.

76 Ibidem, pkt 27.

77 Ibidem, pkt 48-51.

Zakres analizy antymonopolowej co do celu został dosyć szczegółowo wskazany również w wyroku TSUE w sprawie Beef Industry Development Society⁷⁸ (dalej „BIDS”). Sprawa dotyczyła kryzysu zaistniałego na irlandzkim rynku produkcji wołowiny, wynikającego z nadprodukcji przekraczającej 30% oraz za dużym rozdrobnieniu rynku. W związku z tym producenci będący łącznie w posiadaniu ponad 90% rynku wołowiny doszli do porozumienia, zgodnie z którym część przedsiębiorstw miała wycofać się z prowadzenia swojej działalności. Producenci pozostający na rynku mieli przejąć ich klientów oraz część aktywów, wypłacając stosowne rekompensaty. Pytanie prejudycjalne dotyczyło tego, czy porozumienie BIDS należy uznać za uzgodnienie zakazane ze względu na cel w świetle art. 101 ust. 1 TFUE, mając na względzie przyczynę tego uzgodnienia, czyli przeciwdziałanie kryzysowi na irlandzkim rynku. W odpowiedzi TSUE wskazał, że treść wyżej wskazanego przepisu (dawnego art. 81 ust. 1 TWE) *ma w istocie na celu zakazanie wszelkiej formy koordynacji, która pozwala świadomie na zastąpienie konkurencji wraz z jej zagrożeniami praktyczną współpracą przedsiębiorstw*⁷⁹. Wskazano również, że sama koncepcja porozumienia obejmuje takie środki, których wdrożenie ogranicza konkurencję, jak polityka mająca na celu wspomóc przedsiębiorstwa w opuszczeniu rynku, co wprost świadczy o ograniczeniu konkurencji⁸⁰. Stanowisko TSUE w tej sprawie jest godne odnotowania w kontekście zrównoważonego rozwoju ze względu na jego restrykcyjność. Nawet w obliczu kryzysu ogólnobranżowego kontekst gospodarczy okazał się mieć niewielki wpływ na stosowanie zakazu wyrażonego w art. 101 TFUE. Przedmiotowe porozumienie w wyraźny sposób dokonałoby gruntownej zmiany struktury rynku, umożliwiając arbitralne wybory co do tego, kto na nim pozostanie⁸¹. W związku z tak formalistycznym podejściem należałoby się zastanowić, czy właściwa jest ocena porozumienia zawieranego ze względu na cel, jakim jest ochrona środowiska z punktu widzenia art. 101 TFUE.

W przypadku sprawy BIDS, nawet w obliczu kryzysu danego sektora, ochrona konkurencji pozostała na pierwszym miejscu. Formalistyczne podejście do oceny współpracy przedsiębiorstw na rynku ułatwia egzekwowanie prawa konkurencji i zapewnia o jego stabilności⁸². Porozumienia zakazane ze względu na cel stanowią zatem najcięższe ograniczenia konkurencji, zakazane nawet w braku antykonkurencyjnych skutków na rynku⁸³. W porównaniu do unijnej doktryny orzeczniczej przedstawionej w sprawie BIDS odnotowania wymaga jedno z nowszych stanowisk TSUE ostatnich lat w sprawie oceny porozumień zakazanych ze względu na cel. W wyroku Trybunału z 30 stycznia 2020 roku w sprawie Generics (UK)⁸⁴, w odpowiedzi na wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożonym przez angielski sąd ds. konkurencji, TSUE udzielił wyjaśnień dotyczących ograniczenia konkurencji ze względu na cel w znacznym stopniu odbiegających od dotychczasowej interpretacji. Co więcej, odnotowano również

78 Wyrok TSUE z 20 listopada 2008 r., *Komisja Europejska przeciwko Beef Industry Development Society Ltd i Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd.*, C-209/07, EU:C:2008:643.

79 Wyrok TSUE z 20 listopada 2008 r., *Komisja Europejska przeciwko Beef Industry Development Society Ltd i Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd.*, C-209/07, EU:C:2008:643, pkt 34.

80 Ibidem, pkt 36.

81 T. van der Vijver, *The Irish beef case: Competition Authority przeciwko Beef Industry Development Society and Barry Brothers (Carrigmore) Meats (C-209/07)*, *European Court of Justice*, 2009, s. 3.

82 D. Bailey, *Restrictions of Competition by Object Under Article 101 TFEU*, Londyn, 2012, s. 559-599.

83 B. Turno, *Kategoria porozumień zakazanych ze względu na cel w unijnym oraz polskim prawie ochrony konkurencji*, KPP, 12/2, 2012, s. 40.

84 Wyrok TSUE z 30 stycznia 2020 r., *Generics (UK) Ltd. I Inni przeciwko Competition and Markets Authority*, C-307/18, EU:C:2020:52.

zasadność uwzględniania skutków prokonkurencyjnych na etapie kwalifikacji prawnej porozumień zakazanych ze względu na cel. W ww. wyroku wskazuje się, że w przypadku, gdy strony porozumienia powołują się na korzystne dla konkurencji skutki jako stanowiące kontekst tego porozumienia, należy uwzględnić je przy kwalifikacji ograniczenia ze względu na cel⁸⁵. Trybunał Sprawiedliwości UE zaznacza, że *przy założeniu, że owe prokonkurencyjne skutki są udowodnione, istotne i właściwe, skutki te muszą być wystarczająco ważne, tak że pozwalają na zaistnienie uzasadnionych wątpliwości co do wystarczająco szkodliwego dla konkurencji charakteru rozpatrywanej ugody i tym samym co do jej antykonkurencyjnego celu*⁸⁶.

Podobne wnioski przedstawione zostały w najnowszych wytycznych KE⁸⁷. Mając na uwadze, że współczesny rynek opiera się na stałym wdrażaniu innowacji produktowych, za których pomocą przedsiębiorstwa konkurują między sobą, również sposób wytworzenia produktów zaczął być brany pod uwagę przy zdobywaniu przewagi na rynku⁸⁸. Ponadto funkcjonowanie i rozwój firm powinno dostosowywać się do wyzwań współczesnego świata, bezpośrednio związanych ze zmieniającym się klimatem⁸⁹, wobec czego strategię rozwoju przedsiębiorstw na równi zaczynają traktować cele ekologiczne, ekonomiczne i społeczne. Zarówno wyrok TSUE w sprawie Generics (UK), jak i najnowsze wytyczne KE skłaniają się ku uwzględnianiu prokonkurencyjnych skutków przy ocenie porozumienia zakazanego ze względu na cel, co daje możliwość obalenia domniemania prawnego w odniesieniu do porozumień zawieranych w celu ochrony środowiska. Rozwój technologiczny i efektywne gospodarowanie dostępnymi zasobami są cechami współczesnego niezakłóconego, dobrze funkcjonującego rynku i jednocześnie stanowią sposób na osiągnięcie zrównoważenia środowiskowego⁹⁰.

2. Porozumienia zakazane ze względu na skutek

W sytuacji, w której postanowienia danej uzgodnionej współpracy nie wskazują na wystarczający stopień szkodliwości dla konkurencji, należy przeprowadzić ocenę tego porozumienia ze względu na potencjalne skutki dla rynku⁹¹. Objęcie danego porozumienia zakazem przewidzianym w art. 101 ust. 1 TFUE wymaga spełnienia przynajmniej jednej z następujących przesłanek, tj. faktycznego zapobieżenia, ograniczenia lub zakłócenia konkurencji na rynku.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że wszystkie wskazane przesłanki dotyczą naruszenia konkurencji i w każdym z wymienionych przypadków należy stosować tożsamy zakres analizy⁹². Przy ocenie porozumień ze względu na skutek należy zdefiniować

rynek właściwy wraz z określeniem dokładnego wymiaru produktowego i geograficznego, w stosunku do którego miałyby nastąpić przedmiotowe skutki⁹³. Przeprowadzenie analizy polega na ocenie wpływu danego porozumienia zarówno na konkurencję funkcjonującą w czasie ocenianego porozumienia, jak i tę potencjalną. Równocześnie należy określić sytuację na rynku, która istniałaby, gdyby nie doszło do zawązania tego porozumienia⁹⁴. Ciężar dowodu spoczywa na organie przeprowadzającym ocenę i zgodnie z wytycznymi KE sprowadza się nie tylko do analizy charakteru i treści porozumienia oraz kontekstu gospodarczego i prawnego, *ale także do zakresu, w jakim strony współpracy uzyskują pewien poziom władzy rynkowej i stopnia, w którym ta współpraca przyczynia się do wzmocnienia tej władzy rynkowej*⁹⁵. W interpretacji wytycznych władza rynkowa określa predyspozycję do opłacalnego utrzymywania produkcji lub innowacyjności poniżej poziomu konkurencyjnego albo do utrzymywania cen powyżej poziomu konkurencyjnego przez określony czas⁹⁶.

Porozumienia o wyłączności stanowią najliczniejszą grupę spraw w unijnej judykaturze dotyczących porozumień zakazanych ze względu na skutek prowadzący do zakłócenia konkurencji na rynku. Podstawowy skutek poddawany analizie dotyczył wpływu wyłączności na dostęp do rynku słabszych przedsiębiorców, przykładowo w sprawie Van den Bergh Foods Ltd.⁹⁷ Zgodnie z powołanym orzeczeniem ograniczenia umowne nałożone na sprzedawców detalicznych w tej sprawie należało badać z uwzględnieniem kontekstu gospodarczego, w którym funkcjonują dane porozumienia, w szczególności zważając na cechy rynku właściwego, które mogą wpłynąć na umocnienie ograniczeń nałożonych danym porozumieniem, w efekcie prowadząc do ograniczenia konkurencji⁹⁸. Ocena skutków polega również na określeniu rynku właściwego, czyli ocenie, na jakie obszary oraz produkty takie porozumienie miałyby wywierać wpływ. W sprawie *Delimitis*⁹⁹ Trybunał uznał, że w przypadku umowy na dostawę piwa rynkiem produktowym jest dystrybucja piwa w lokalach służących do konsumpcji napojów zamiast sprzedaży piwa w sklepach detalicznych. Po ustaleniu rynku właściwego dokonuje się oceny skutków porozumienia dla tego rynku¹⁰⁰. Analiza obejmuje badanie pozycji rynkowych stron oraz możliwości wejścia na dany rynek przez nowych konkurentów i oceny, czy po zawiązaniu się porozumienia wejście na rynek jest dla nich utrudnione i w jakim stopniu¹⁰¹.

W wytycznych KE ostatnim z czynników uwzględnianych przy ocenie porozumienia zakazanego ze względu na skutek uczyniono wymóg odczuwalności skutków,

85 Wyrok TSUE z 30 stycznia 2020 r., *Generics (UK) Ltd. I Inni przeciwko Competition and Markets Authority*, C-307/18, EU:C:2020:52, C-209/07, EU:C:2008:643, pkt 103.

86 *Ibidem*, pkt. 107.

87 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, s.12, pkt 28.

88 S. Klima, *Rola rozwoju zrównoważonego w kształtowaniu konkurencyjności przedsiębiorstw*, Kraków, 2017, s. 215-226.

89 *Ibidem*, s. 223.

90 M. Uffer, *Competition Law. Sustainability Through Competition and Participation*, LASD, volume 27, 2023, s. 254.

91 Wyrok TSUE z 20 listopada 2008 r., *Komisja Europejska przeciwko Beef Industry Development Society Ltd i Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd*, pkt 15.

92 D. Kostecka - Jurczyk, *Porozumienia kooperacyjne w polskim i europejskim prawie konkurencji*, Wrocław, 2014, s. 51.

93 B. Turno, *Kategoria porozumień zakazanych ze względu na cel w unijnym oraz polskim prawie ochrony konkurencji*, KPP, 12/2, 2012, s. 44.

94 Wyrok TSUE z 2 maja 2006 r., *O2 (Germany) GmbH & Co. OHG przeciwko Komisja Europejska*, T-328/03, EU:C:2006:116, pkt 71.

95 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 32.

96 *Ibidem*.

97 Wyrok TSUE z 23 października 2003 r., *Van den Bergh Foods Ltd przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich*, T-65/98, EU:T:2003:281.

98 Wyrok TSUE z 23 października 2003 r., *Van den Bergh Foods Ltd przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich*, T-65/98, EU:T:2003:281, pkt 85.

99 Wyrok TSUE z 28 lutego 1991 r., *Delimitis przeciwko Henninger Bräu*, C-234/89, EU:C:1991:91, pkt 15-17.

100 *Ibidem*, pkt 22.

101 L. Lundgren, *A competitive environment? Articles 101 and 102 TFEU and the European Green Deal*, Uppsala, 2021, s. 14.

niezależnie od tego, czy są rzeczywiste, czy potencjalne¹⁰². W wyroku z 12 kwietnia 2011 roku w sprawie Visa¹⁰³ sąd potwierdził, że nałożenie kary pieniężnej na przedsiębiorcę w sytuacji stwierdzenia praktyki ograniczającej konkurencję ze względu na skutek jest zgodne z prawem. Sprawa dotyczyła systemu VISA, w którym instytucje płatnicze, tj. banki, ustaliły między sobą stałą opłatę za rozliczanie transakcji bezgotówkowych w celu zwiększenia stabilności operacji realizowanych za pośrednictwem tego systemu. Z formalnego punktu widzenia ustalenie ceny między bankami stanowiło horyzontalne porozumienie cenowe. Komisja UE ustaliła, że porozumienie nie miało antykonkurencyjnego celu, w związku z czym należało przeprowadzić ocenę jego skutków. W toku postępowania ustalono, że ograniczenie konkurencji ze względu na skutek przejawiało się zmniejszoną konkurencją cenową na rynku usług autoryzacji transakcji płatniczych, co jest swoistym paradoksem, ponieważ wskazane wnioski dotyczyły celu zawiązania porozumienia. W takim razie niezrozumiałe jest dokonanie przez KE oceny porozumienia na podstawie jego skutków, jeśli stosunkowo oczywiste było, że porozumienie ogranicza konkurencję¹⁰⁴. Ówczesne podejście KE dotyczyło faktu, że łatwiej jest zastosować wyłączenie spod zakazu porozumień przewidziane art. 101 ust. 3 TFUE w stosunku do porozumień zawieranych ze względu na skutek niż na cel¹⁰⁵.

Na podstawie wskazanych dotychczas w niniejszym rozdziale spraw można dojść do wniosku, że katalog porozumień zakazanych co do celu ulega rozszerzeniu w przeciwnieństwie do kategorii porozumień zakazanych ze względu na skutek¹⁰⁶. Może wynikać to z faktu, że postępowanie przed KE w sprawie porozumień ograniczających konkurencję ze względu na skutek może zostać przedłużone od roku do 2 lat w porównaniu do postępowania w sprawie analizy porozumień zakazanych co do celu¹⁰⁷.

Dokonanie rozróżnienia porozumień na zakazane co do celu oraz co do skutku ma istotny wpływ przy podjęciu próby wyłączenia danego porozumienia horyzontalnego z zakresu zakazu wyrażonego w art. 101 ust. 1 TFUE. Możliwe wyłączenie dotyczy porozumień kooperacyjnych, które nie mają na celu ograniczenia konkurencji i jednocześnie nie wywierają zauważalnego wpływu na konkurencję w postaci skutków. Wobec tego w kontekście porozumień zawieranych w celu ochrony środowiska lub zrównoważonego rozwoju istotne jest dokonanie oceny kategorii i charakteru potencjalnych naruszeń takiego porozumienia.

3. Paradygmat miecza i tarczy w unijnym prawie antymonopolowym

Zakaz porozumień ograniczających konkurencję, o którym mowa w poprzednim podrozdziale, ma w prawie UE charakter względny. Unijny ustawodawca dostrzegł, że niektóre porozumienia spełniające przesłanki zakazu wyrażonego w art. 101 ust. 1

102 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 32. Zob. także Wyrok TSUE z 14 marca 2013 r., *Allianz Hungária Biztosító Zrt. i Inni przeciwko Gazdasági Versenyhivatal*, C-32/11, EU:C:2013:160, pkt 36.

103 Wyrok TSUE z 14 kwietnia 2011 r., *Visa Europe Ltd and Visa International Service przeciwko Komisja Europejska*, T-461/07, EU:T:2011:181.

104 O. Kolstad, *Object contra effect in Swedish and European competition law*, Sztokholm, 2009, s. 26.

105 *Ibidem*.

106 A. Bolecki, *Porozumienia zakazane ze względu na cel lub skutek - aktualne tendencje orzecznicze w Unii Europejskiej*, Warszawa, 2012, s. 25.

107 B. Turno, *Kategoria porozumień zakazanych ze względu na cel w unijnym oraz polskim prawie ochrony konkurencji*, KPP, 12/2, 2012, s. 45.

TFUE mogą generować korzyści dla konkurencji lub nie wywołują skutków antykonkurencyjnych. Wobec tego postanowiono wprowadzić wyłączenie spod zakazu porozumień określone w art. 101 ust. 3 TFUE. Niezależnie od tego, czy oceniany jest cel lub skutek porozumienia ograniczającego konkurencję, w przypadku współpracy między przedsiębiorcami dążącej do osiągnięcia celu zrównoważonego rozwoju, porozumienie takie może być również objęte wyjątkiem przewidzianym w art. 101 ust. 3 TFUE z zastrzeżeniem, że wykazane zostanie spełnienie łącznie czterech przesłanek określonych tym przepisem. Dwie z nich - przesłanki o charakterze pozytywnym - stanowią, że:

1. Porozumienia mają przyczyniać się do poprawy produkcji lub dystrybucji towarów albo do popierania postępu technicznego lub gospodarczego.
2. Porozumienia mają zapewniać konsumentom sprawiedliwy udział w wynikających z tego korzyściach.

W przypadku wymogów negatywnych:

3. Porozumienia nie mogą nakładać na zainteresowane przedsiębiorstwa ograniczeń, które nie są niezbędne do osiągnięcia tych celów.
4. Porozumienia nie mogą dawać przedsiębiorcom możliwości wyeliminowania konkurencji w stosunku do znacznej części danych produktów.

Porozumienia, które spełniają ww. wymogi określone w art. 101 ust. 3 TFUE, uznawane są za zgodne z prawem i tym samym nie naruszają art. 101 ust. 1 TFUE. W tym miejscu warto zaznaczyć, że w związku z coraz większą świadomością ekologiczną¹⁰⁸ w ciągu ostatnich lat nastąpiło rozszerzenie oceny wyżej wskazanych przesłanek w kontekście zrównoważonego rozwoju. Uczestnicy konferencji UE dotyczącej prawa konkurencji i zrównoważonego rozwoju, która odbyła się 4 lutego 2021 roku, jednogłośnie uznali, że *inicjatywy ekologiczne okażą się skuteczne jedynie wtedy, gdy przedsiębiorcy zostaną zmobilizowani do wprowadzania ekologicznych innowacji poprzez uczciwe konkurowanie między sobą*¹⁰⁹.

Paradygmat oznacza przyjęty sposób widzenia rzeczywistości w doktrynie. W kontekście stosowania prawa konkurencji ten sposób widzenia podzielony jest na dwie różne perspektywy, precyzowane jako paradygmat miecza i tarczy (ang. *sword* i *shield*). Pierwsza z nich - perspektywa reguł konkurencji jako miecza - sprowadza się do wykorzystania przepisów jako podstawy dochodzenia roszczeń od przeciwnej strony w celu zadośćuczynienia szkodzie wyrządzonej naruszeniem konkurencji. Natomiast w drugim przypadku stosowanie przepisów konkurencyjnych rozumiane jest jako użycie tarczy przed potencjalnymi lub faktycznymi roszczeniami drugiej strony¹¹⁰.

108 T. Burger w publikacji „Przeglądu Powszechnego” z 1986 r. pt. *Uwagi o świadomości ekologicznej* wskazuje, że świadomość ekologiczna to „zespół informacji i przekonań na temat środowiska, a także powiązań między stanem środowiska przyrodniczego a uwarunkowaniami i jakością życia człowieka”, s. 376.

109 Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Konkurencji, *The use of COVID-19 related state aid measures by EU Member States*, European Commission, 2021, dostęp na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/63c4944f-1698-11ec-b4fe-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF>.

110 S. Branca, *The Private Enforcement of Competition Law: developments and persisting problems*, Campobasso, 2015, s. 2.

W odniesieniu do rozważań środowiskowych prawo konkurencji może służyć jako miecz w walce o zrównoważony rozwój, przykładowo poprzez zapobieganie degradacji środowiska, albo jako tarcza dla praktyk i środków wspierających zrównoważony rozwój przed zakazami unijnego prawa konkurencji¹¹¹. Odnosząc się w pierwszej kolejności do stosowania przepisów konkurencyjnych jako „miecza”, wskazuje się bardziej rygorystyczną ocenę porozumień, których celem lub skutkiem jest zarówno naruszenie konkurencji, jak i działanie na szkodę środowiska. Za przykład posłużyć może tutaj sprawa Consumer Detergents, która rozpoczęła się od rekomendacji KE opublikowanych 22 czerwca 1998 roku¹¹². Komisja Europejska zawarła porozumienie z przemysłem reprezentowanym przez Association Internationale de la Savonnerie, de la Détergence et des produits d'Entretien (dalej „AISE”), dotyczące opracowanych przez AISE zasad dobrych praktyk środowiskowych w zakresie detergentów do prania w gospodarstwach domowych¹¹³. Po upływie kilku lat Komisja przeprowadziła badanie weryfikujące, czy cele przewidziane na mocy tego porozumienia zostały osiągnięte, a wyniki okazały się lepsze, niż pierwotnie zakładano¹¹⁴. Warto zaznaczyć, że porozumienie miało charakter dobrowolny, a każdy z uczestniczących w nim przedsiębiorców z branży miał swobodę w kształtowaniu metod osiągania wskazanych w nim celów.

W późniejszych latach pozytywne skutki samoregulacji w branży detergentów zostały podważone. Komisja Europejska dowiodła, że pomiędzy trzema głównymi przedsiębiorcami działającymi na rynku doszło do zawarcia kolejnego porozumienia, na mocy którego strony ustaliły, że żadna z nich nie wykorzysta inicjatywy ekologicznej w celu uzyskania przewagi nad pozostałymi stronami umowy¹¹⁵. Przedsiębiorcy uzgadniali między sobą ceny, różne parametry prezentowania nowych produktów czy wysokości podwyżek cen. Wszystkie te uzgodnienia naruszały art. 101 TFUE. Mimo że postanowienia kodeksu AISE nie nakładały na uczestników rynku tego typu uzgodnień i miały na celu jedynie wdrożenie inicjatywy ekologicznej na większą skalę, to w rozrachunku końcowym doprowadziły do powstania kartelu koordynującego podwyżki cen¹¹⁶.

111 OECD, J. Nowag, *Sustainability & Competition Law and Policy - Background Note By Julian Nowag*, DAF/COMP(2020)3, 2021, s. 12, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP\(2020\)3/En/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP(2020)3/En/pdf).

112 Commission Recommendation of 22 July 1998 concerning good environmental practice for household laundry detergents (notified under document number C(1998) 2163), 98/480/EC, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31998H0480>.

113 *Ibidem*.

114 Report from the Commission to the European Parliament and the Council, *Pursuant to Article 9 of Commission Recommendation 98/480/EC of 22 July 1998 concerning Good Environmental Practice for Household Laundry Detergents*, Brussels 2004, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0134:FIN:EN:PDF>.

115 Commission Decision of 13.4.2011 relating to a proceeding under Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union and Article 53 of the EEA Agreement, COMP/39579 - Consumer Detergents, Brussels 2011, pkt 24, dostęp na: https://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases1/202330/AT_39579_1891621_2633_7.pdf.

116 W rozumieniu polskiego Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, a także Ustawy z 16 lutego 2007 roku o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. 2023 r. poz. 1689.) *kartel to porozumienie między przedsiębiorcami, którego celem lub skutkiem jest wyeliminowanie, ograniczenie lub naruszenie konkurencji*. UOKiK wskazuje, że tego typu porozumienia stanowią szczególne niebezpieczeństwo dla gospodarki, ze względu na tajny charakter i długotrwały okres prowadzonych działań, które razem powodują nieodwracalne zmiany na rynku i szkodzą konsumentom.

W streszczeniu decyzji KE z 13 kwietnia 2011 roku¹¹⁷ wskazano, że wobec prawidłowej współpracy i poinformowania o istnieniu kartelu przez jednego z przedsiębiorców, KE postanowiła zwolnić tę spółkę z zapłaty grzywny na podstawie obwieszczenia w sprawie łagodzenia kar¹¹⁸. Na dwa pozostałe przedsiębiorstwa nałożono grzywny, jednak zostały one najpierw pomniejszone o odpowiednio 50% i 25%, również z uwagi na jakość współpracy podmiotów z Komisją na etapie prowadzonego postępowania. Przedmiotowa decyzja stanowi więc przykład stosowania unijnych przepisów konkurencji jako „miecza”, jednak sprawa Consumer Detergents pozostawia kilka wątpliwości co do sposobu jej prowadzenia przez Komisję Europejską. Przede wszystkim należałoby zastanowić się nad przesłankami KE co do wysokości grzywien nałożonych na uczestników kartelu. Z informacji zebranych w ramach prowadzonego postępowania udowodniono, że celem kartelu było nie tylko ograniczenie konkurencji na rynku detergentów, ale również zablokowanie inicjatywy ekologicznej zaproponowanej przez AISE. W świetle takich okoliczności zasadne wydawać by się mogło zasądzenie surowszych kar na rzecz przedsiębiorców uczestniczących w zмовie¹¹⁹, co jednocześnie stanowiłoby podkreślenie wagi kwestii środowiskowych w polityce UE.

Rozważania na temat stosowania przepisów prawa konkurencji jako „miecza” dotyczą w głównej mierze art. 101 ust. 1 TFUE. Na przykładzie sprawy Consumer Detergents należałoby uwydatnić związek między postępem gospodarki a działaniami promującymi zrównoważony rozwój. W notatce sporządzonej z konferencji UE w 2021 roku stwierdzono, że korzyści wynikające z przestrzegania zasady zrównoważonego rozwoju mogą zostać uznane za efektywne z punktu widzenia lepszej jakości produktów i ich większej trwałości¹²⁰. W świetle takich okoliczności stosowanie prawa konkurencji jako „miecza” przeciwko porozumieniom ograniczającym zrównoważony rozwój znajduje pełne uzasadnienie.

Sprawa Consumer Detergents stanowi również grunt do rozważań nad zakresem swobody samoregulacji wśród przedsiębiorców. W związku z akceptacją kodeksu dobrych praktyk AISE zmieniły się również uwarunkowania ekonomiczne dla uczestników rynku właściwego, co zwiększyło ryzyko zawiązania się porozumień zakazanych w świetle art. 101 TFUE. Co istotne, gdyby nie forma porozumienia KE z AISE, wprowadzone na jego mocy zasady dla rynku detergentów mogłyby być kwalifikowane jako stosowanie przepisów konkurencji w charakterze „tarczy”, czyli ochrony inicjatywy wspierającej zrównoważony rozwój przed zakazami prawa konkurencji. Jednak, tak jak to zostało wskazane już wcześniej, dobrowolność proponowanych praktyk przesądziła o niezakwalifikowaniu umowy AISE i KE jako porozumienia zakazanego w świetle art. 101 TFUE. Ryzyko zмовy między przedsiębiorcami istnieje nie tylko w przypadku samoregulacji uczestników rynku, ale również wtedy, gdy normy środowiskowe są określone w przepisach. Tak więc kartel w sprawie Consumer Detergents nie stanowi wystarczającego dowodu na odebranie uczestnikom rynku legitymacji do ustalania własnych zasad funkcjonowania zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju¹²¹.

117 Streszczenie decyzji Komisji z dnia 13 kwietnia 2011 r. dotyczącej postępowania przewidzianego w art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej oraz w art. 53 Porozumienia EOG (*Sprawa COMP/39.579 - Detergenty dla gospodarstw domowych*), 2011/C 193/06, 2011, dostęp na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0702\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0702(01)).

118 *Ibidem*, pkt 2.4.4.

119 G. Monti, *Four Options for a Greener Competition Law*, JECL&P, 2020, s. 127.

120 *Ibidem*, s. 5.

121 G. Monti, *Four Options for a Greener Competition Law*, JECL&P, 2020, s. 128.

Jako dowód ww. tezy wskazuje się decyzję KE w sprawie Trucks¹²², w której naruszenie polegało na znowie dotyczącej ustalania cen i podwyżek cen dla średnich i ciężkich samochodów ciężarowych oraz odroczenia w czasie kosztów wprowadzenia technologii emisji EURO, jako że samochody ciężarowe podlegają różnym europejskim normom środowiskowym¹²³. Co istotne, w porozumieniu strony uzupełniły przestrzeganie przepisów środowiskowych za pomocą środków ograniczających konkurencję. Tak więc ryzyko zawiązania się kartelu między przedsiębiorcami istnieje zawsze, a ograniczenie możliwości samoregulacji przedsiębiorstw nie wpłynie na zmniejszenie tego ryzyka.

Wyłączenie spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję, przewidziane w art. 101 ust. 3 TFUE, może być uznane za tarczę dla inicjatyw wspierających zrównoważony rozwój przed zakazami unijnego prawa konkurencji. Jednak w kontekście zrównoważonego rozwoju nie wszystkie argumenty przemawiające za wyłączeniem spod zakazu porozumień mają charakter ekonomiczny i łatwo mierzalny, a ciężar dowodu wykazania spełnienia przesłanek art. 101 ust. 3 TFUE spoczywa na stronach wnioskujących o wyłączenie. Ponadto wymaga odnotowania, że w przypadku porozumień zawieranych w sprawie zrównoważonego rozwoju nie wystarczy sam fakt wskazania tego celu jako przesłanki wystarczającej do uniknięcia zakazu przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE¹²⁴. Porozumienia, które pociągają za sobą odczuwalne ograniczenie konkurencji, w szczególności znaczny wzrost ceny lub znaczne zmniejszenie różnorodności są w szczególności zobowiązane do udowodnienia spełnienia przesłanek wyrażonych w art. 101 ust. 3 TFUE. W przypadku kwestii środowiskowych, gdzie skutki mają w przeważającej mierze wymiar nieekonomiczny, wykazanie spełnienia czterech przesłanek jest trudniejsze do udowodnienia. Ponadto utrudnienia wynikające z przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko związane są ze znacznymi kosztami, jakie przedsiębiorca musi ponieść¹²⁵, żeby taką ocenę przeprowadzić.

Oszacowanie korzyści środowiskowych jest bowiem złożonym procesem, a na organach ds. konkurencji spoczywa później ciężar weryfikacji przedstawionych przez przedsiębiorcę dowodów i wyważenia ewentualnych pozytywnych i negatywnych skutków takiego porozumienia. Mniej rygorystyczne stosowanie art. 101 ust. 3 TFUE doprowadziłoby za to do ograniczania konkurencji poprzez powstawanie karteli pod przykrywką ochrony środowiska. Na gruncie prawa takie zjawisko nazywane jest *greenwashingiem*¹²⁶.

Stosowanie art. 101 ust. 3 TFUE jako „tarczy” chroniącej porozumienia w sprawie zrównoważonego rozwoju jest właściwym rozwiązaniem, aczkolwiek dopracowania wymaga dostosowanie oceny spełnienia przesłanek wyrażonych tym przepisem przy ocenie ogólnego wpływu porozumienia i korzyści, jakie może przynieść środowisku.

122 Commission Decision of 19.7.2016 relating to a proceeding under Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union (the Treaty) and Article 53 of the EEA Agreement, AT.39824 - Trucks, 2016.

123 *Ibidem*, pkt 2.1.

124 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 521.

125 G. Monti, op. cit., s. 128.

126 W celu lepszego zapoznania się z zagadnieniem, zob. artykuł na stronie Earth.org autorstwa D. Robinson z 13 listopada 2022 r. pt. „*Explainer: What is Greenwashing?*”, dostęp na: <https://earth.org/what-is-greenwashing/>.

Rozdział 3.

Wyważenie wartości - ocena konkurencyjności porozumień zawieranych między konkurentami w kontekście ochrony środowiska

Przeprowadzając ocenę konkurencyjności porozumień zawieranych przez przedsiębiorców, ukierunkowaną na efektywność ekonomiczną i dobrobyt konsumencki, organy ochrony konkurencji powinny uwzględniać w niej również ochronę środowiska. Wynika to z kierunku obranego przez unijnego ustawodawcę w procesie dostosowywania regulacji do zmieniających się uwarunkowań środowiskowych. Istotne jest jednak ustalenie przesłanek, jakimi organy ochrony konkurencji powinny się kierować, stosując zasadę proporcjonalności. Brak jasno określonych wytycznych może doprowadzić do sytuacji, w której analiza szkód wynikających z ograniczenia konkurencji, jak również analiza możliwych korzyści ekonomicznych oraz nieekonomicznych znalazłaby się poza zakresem uprawnień ww. organów. Celem niniejszego rozdziału jest więc podsumowanie przesłanek oceny konkurencyjności zawieranych między przedsiębiorcami porozumień w kontekście ochrony środowiska oraz przedstawienie ewentualnych wyzwań związanych ze stosowaniem ram oceny w tym zakresie.

1. Problematyka oceny efektywności ekonomicznej w aspekcie zrównoważonego rozwoju

W praktyce gospodarczej stosuje się różne miary efektywności ekonomicznej w zależności od tego, co przyjmuje się jako nakład, a co jako efekt. Relacje efektywnościowe wyrażają wtedy stosunek uzyskanych efektów do poniesionych nakładów. Przeprowadzenie tej analizy jest kluczowe dla zapewnienia maksymalizacji efektów przy danych nakładach, jak również minimalizowania nakładów przy danych efektach¹²⁷. W ciągu ostatnich 20 lat nastąpiły znaczące zmiany w postrzeganiu kwestii środowiskowych w procesie oceny efektywności ekonomicznej. Wynika to z faktu, że zrównoważony rozwój jako doktryna okazuje się kolejnym obszarem zwiększającym konkurencyjność podmiotów na rynku¹²⁸. Jednocześnie, wraz ze wzrostem społecznej świadomości na temat środowiska, następuje przewartościowanie koncepcji i założeń biznesowych na rynku. Potwierdzają to badania opinii publicznej UE, z których wynika, że dziewięciu na dziesięciu Europejczyków uważa zmianę klimatu za poważny problem oraz twierdzi, że ochrona środowiska jest dla nich bardzo ważna¹²⁹. Wobec tego należy

127 W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem, zob. pozycję na stronie Encyklopedii PWN, dostęp na: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/efektywnosc-ekonomiczna;3896625.html>.

128 T. van Dijk, *A New Approach to Assess certain sustainability agreements under competition law*, Climate Change & Environmental Sustainability Simon Holmes, 2021, s. 58.

129 Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 9 grudnia 2020 r., COM(2020) 788, Europejski Pakt na rzecz Klimatu, s. 1; dostęp do dokumentu na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0788>.

uwzględniać zasadę zrównoważonego rozwoju w procesie konkurencyjnym na równi z innymi obszarami, jak przykładowo jakość czy rozwój i innowacyjność. Mając na uwadze powyższe, izolacjonistyczne podejście do oceny horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, zakładające niemożność zmierzenia efektywności ekonomicznej w odniesieniu do korzyści dla środowiska, zasadniczo ignoruje rozwój oceny konkurencji na tym obszarze. Natomiast z punktu widzenia rozszerzonej oceny efektywności ekonomicznej zrównoważony rozwój zaczął być utożsamiany z interesem publicznym bezpośrednio związanym z polityką konkurencji.

Jednym z ryzyk dotyczących zwolnień z zakazu porozumień przedstawianych przez przeciwników rozszerzania efektywności ekonomicznej jest umożliwienie przedsiębiorcom samoregulacji korporacyjnej, co *de facto* znosi z ustawodawcy część odpowiedzialności na gruncie dostosowania odpowiednich wewnętrznych porządków prawnych państw członkowskich¹³⁰. Zapewnienie odzwierciedlenia społecznych kosztów produkcji w prywatnych kosztach producentów powinno wynikać z przepisów. Można tego dokonać poprzez odpowiednie opodatkowanie lub zagwarantowanie precyzyjnego określenia prawa własności prywatnej w kwestiach związanych z klimatem – tak, aby sektory prywatne mogły zapewnić jawne uwzględnienie kosztów ich użytkowania¹³¹.

Jak zostało to już wskazane w rozdziale I, specyfika unijnego prawa konkurencji polega na tym, że większość spraw antymonopolowych egzekwowana jest głównie na szczeblu krajowym, gdzie dużą rolę odgrywają właściwe według prawa danego państwa organy ds. konkurencji. Ze względu na niemożność zaradzenia wszystkim niedoskonałościom rynku w danym czasie legislacyjnym ustanowione regulacje UE dotyczące ochrony środowiska nie zawsze są w stanie samodzielnie osiągać zamierzone cele¹³². Jako że w niektórych okolicznościach konkurencja utrudnia inicjatywy na rzecz ochrony środowiska, UE rozpoznaje możliwy udział prywatnych inicjatyw na rzecz zrównoważonego rozwoju w tym zakresie w formie porozumień mających na celu osiągnięcie tego interesu publicznego. Ograniczenie konkurencji skutkujące wycofaniem najbardziej zanieczyszczających procesów produkcyjnych czy wprowadzeniem nowych lub ulepszonych produktów na rynek może pozytywnie wpłynąć na efektywność ekonomiczną i jednocześnie wspomóc środki legislacyjne obejmujące proces stanowienia i uchwalania prawa przy osiągnięciu zamierzonego celu¹³³. Komisja UE niejednokrotnie podkreślała stanowisko zachęcające sektory prywatne, w tym przedsiębiorstwa do kierowania się dobrem innych przy dążeniu do osiągania własnych sukcesów z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju w swoich działaniach i skupieniu się na długoterminowych korzyściach dla wszystkich¹³⁴. Również coraz więcej krajowych organów ds. konkurencji rozważa wyłączenie spod zakazu

wyrażonego w art. 101 ust. 1 TFUE porozumień horyzontalnych między przedsiębiorcami, jeśli porozumienia te zawierane są ze względu na interes publiczny.

Przeciwnicy wyżej wymienionego podejścia kwestionują jednak zdolność sektorów prywatnych do wspólnego koordynowania działań gospodarczych w celu osiągnięcia interesu publicznego¹³⁵. Wskazuje się, że w przypadku, gdy konsumenci w coraz większym stopniu zaczynają cenić sobie zrównoważone produkty i usługi, również przedsiębiorcy chętniej zaczynają w nie inwestować. Skutkować to może osiągnięciem stosunkowo niskich kosztów krańcowych inwestycji przy jednoczesnym zapewnieniu szerokiego wyboru na rynku dla konsumenta¹³⁶. Argumentami potwierdzającymi powyższą tezę są postępowania, które w przeszłości toczyły się przed niderlandzkim ACM, takie jak wspomniane wcześniej *Chicken of Tomorrow* czy naruszenie zakazu konkurencji w latach 1998-2000 przez organizacje rybackie, kiedy to rybacy łowiący krewetki z Morza Północnego powołali się na obronę interesu publicznego, twierdząc, że porozumienie horyzontalne mające na celu ograniczenie ilości poławianych krewetek promuje zrównoważone metody połowów, które są mniej szkodliwe dla dna morskiego oraz ochronę populacji gatunku krewetek poprzez wprowadzenie limitów połowów. Ówczesny NMa (obecnie ACM) nałożył grzywny w łącznej wysokości ponad 4,4 mln euro za naruszenie zakazu konkurencji w latach 1998-2000. Po 8 latach trwającego sporu prawnego najwyższy holenderski sąd w sprawach antymonopolowych podtrzymał grzywny kartelu krewetkowego. Naruszenie nastąpiło w momencie, kiedy organizacje rybackie z Holandii, Niemczech i Danii zawarły porozumienia co do maksymalnej ilości poławianych krewetek w ciągu tygodnia oraz dokonano ustaleń między rybakami i handlarzami gwarantujących cenę minimalną. W efekcie ustanowionego w 1998 roku kartelu konsumenci przepłacali za krewetki¹³⁷.

Wspomniane wyżej porozumienie stanowi przykład zjawiska *greenwashingu*, które – najogólniej mówiąc – oznacza komunikację marketingową przedsiębiorstwa bazującą na wprowadzających w błąd deklaracjach dotyczących zgodności produktu lub jego elementów z zasadami ochrony środowiska¹³⁸. Podniesienie cen produktu przez organizacje rybackie miało być uzasadniane rzekomym zagrożeniem wyginięciem gatunku poławianej krewetki, gdyby nie założono limitu poławianego produktu przez rybaków.

Greenwashing jest jednym w kluczowych argumentów przeciwników rozszerzenia oceny efektywności ekonomicznej o koncepcję zrównoważonego rozwoju. Wynika to z przeświadczenia, że konkurencji, którym zezwoli się na wspólne koordynowanie swojego handlu, będą zmotywowani do zapewnienia minimalnych korzyści w zakresie zrównoważonego rozwoju przy maksymalnym podwyższeniu cen¹³⁹. Jest to perspektywa

130 M. P. Schinkel, Y. Spiegel, *Can collusion promote sustainable consumption and production?*, International Journal of Industrial Organization, Volume 53, 2017, dostęp na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0167718716300327>.

131 M. P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: (More) Friendly Fire in the fight against Climate Change*, Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper, 2020, s. 15.

132 G. Monti, *Four options for a greener competition law*, Journal of European Competition Law & Practice, 2020, s. 124.

133 Council Resolution of 7 October 1997 on Environmental Agreements [1997] OJ C321/6., dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1997:321:FULL&from=MT>.

134 Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno - Społecznego i Komitetu Regionów z 9 grudnia 2020 r., COM(2020) 788, Europejski Pakt na rzecz Klimatu, dostęp do dokumentu na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0788>.

135 M. P. Schinkel, Y. Spiegel, *Can collusion promote sustainable consumption and production?*, International Journal of Industrial Organization Volume 53, 2017, dostęp na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0167718716300327>.

136 *Ibidem*.

137 The Netherlands Competition Authority, *2011 Annual Report*, 2012, s. 18, dostęp na: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/bijlagen/10820_2011%20NMa%20Annual%20Report.pdf.

138 TerraChoice Environmental Marketing Inc., *The six sins of Greenwashing. A study of Environmental Claims in North American Consumer Markets*, 2007, dostęp na: https://sustainability.usask.ca/documents/Six_Sins_of_Greenwashing_nov2007.pdf, w celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem, zob. także <https://gazeta.sgh.waw.pl/po-prostu-ekonomia/greenwashing-swiadome-czy-nieswiadome-wprowadzanie-klienta-w-blad>.

139 M. P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: (More) Friendly Fire in the fight against Climate Change*, Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper, 2020, str. 6.

ściśle powiązana z założeniem, że przedsiębiorcy nie są w stanie wspólnie działać w celu osiągnięcia interesu publicznego¹⁴⁰. W wyniku umożliwienia tworzenia karteli to na organach ds. konkurencji spoczywać będzie ostateczne negocjowanie „wystarczającego” poziomu zrównoważonego rozwoju, który zrekompensuje konsumentom ograniczenie konkurencji na rynku. Ponadto takie rozwiązanie nakłada na organy ds. konkurencji wymóg stałego nadzorowania porozumienia w celu upewnienia się, że wzrost cen z niego wynikający nie przekracza kwoty potrzebnej do pokrycia kosztów związanych z przestrzeganiem zasady zrównoważonego rozwoju¹⁴¹.

Greenwashing niewątpliwie stanowi ryzyko towarzyszące zielonej transformacji UE, którego skutki wymierzone są przede wszystkim w konsumentów. Wobec tego właściwym podejściem przyjętym przez unijnego ustawodawcę jest wzmocnienie pozycji konsumentów na rynku, poprzez wprowadzenie szczegółowych wymogów odnośnie do formułowania twierdzeń dotyczących ekologiczności przez przedsiębiorców, takich jak oznakowania dotyczące zrównoważonego charakteru, systemy certyfikacji lub uznawanie wysokiej efektywności środowiskowej oraz wprowadzenie lepszej ochrony konsumenta przed potencjalnymi nieuczciwymi praktykami. Dowodem na podejmowanie działań przez unijnego ustawodawcę na tej płaszczyźnie jest zaproponowana przez KE w maju 2023 roku dyrektywa w sprawie wzmocnienia pozycji konsumentów na potrzeby transformacji ekologicznej¹⁴².

Izolacjonistyczne podejście w tym kontekście znajduje też odniesienie do podejścia czysto ekonomicznego, sprowadzającego się jedynie do wyważania przez organy ds. konkurencji skutków udzielenia zgody na kartele oraz ewentualnych cen, które w efekcie jego zawiązania ponosić będą konsumenci. Obiekcje wskazane wyżej wynikają głównie z wąskiej interpretacji skutków prokonkurencyjnych przez antagonyistów, którzy usilnie wykluczają zrównoważony rozwój ze składowych tych korzyści.

W świetle powyższego warto zwrócić uwagę na inną współpracę przedsiębiorców, na której przykładzie można przedstawić odmienne stanowiska oceny efektywności ekonomicznej. Sprawa CECED, w stosunku do której Komisja UE wydała opinię w 1999 roku¹⁴³, dotyczyła porozumienia między producentami pralek w celu usunięcia z rynku niektórych serii towaru ze względu na brak energooszczędności. Zdaniem Komisji UE oczekiwany wzrost cen został zrekompensowany dwoma czynnikami: po pierwsze, w wyniku zawiązania kartelu konsumenci płaciliby niższe rachunki za energię, a po drugie spadek wytwarzania energii doprowadziłby do zmniejszenia zanieczyszczenia. Wynikałoby to z pozostawienia na rynku jedynie pralek wymagających mniej energii do prawidłowego działania. Komisja stwierdziła, że korzyści zbiorowe były siedmiokrotnie większe w porównaniu do oczekiwanego wzrostu cen, w związku z czym wystarczyłyby do zastosowania wyłączenia umowy spod zakazu porozumień¹⁴⁴.

140 *Ibidem*, s. 7.

141 M. P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: (More) Friendly Fire in the fight against Climate Change*, Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper, 2020, s. 14.

142 W celu zapoznania się z Wnioskiem KE z 30 marca 2022 r. dot. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2005/29/WE i 2011/83/UE w odniesieniu do wzmocnienia pozycji konsumentów w procesie transformacji ekologicznej poprzez lepsze informowanie i lepszą ochronę przed nieuczciwymi praktykami, zob. dokument na stronie EUR-Lex, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52022PC0143>.

143 2000/475/EC: Commission Decision of 24 January 1999 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (Case IV.F.1/36.718.CECED), dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000D0475>.

144 *Ibidem*, par. 47-57.

Łącząc oba rodzaje korzyści, w latach 1997-2001 przyznano zwolnienie. Komisja stwierdziła, że nie doszło do *greenwashingu*, ze względu na przewagę indywidualnych korzyści dla konsumentów.

Wątpliwości co do wydanej decyzji Komisji dotyczą jednego z celów porozumienia, którym było *kontrolowanie jednej ważnej cechy produktu, w odniesieniu do której istnieje konkurencja na właściwym rynku*¹⁴⁵. Zgodnie z Wytycznymi, *indywidualne korzyści przypadające konsumentom motywują rekompensatę dla konsumentów tylko wtedy, gdy odpowiednie restrykcje są niezbędne do osiągnięcia tych korzyści*¹⁴⁶. Według E. Loozen należy wskazać, że konsumenci musieli być odpowiednio poinformowani o opłacalności wyboru zakupu spośród różnych produktów, skoro około 90% konsumentów już przed zawiązaniem porozumienia kupowało maszyny o wyższej efektywności energetycznej¹⁴⁷. W związku z tym można domniemywać, że porozumienie w sprawie wycofania danej kategorii pralek było skierowane do pozostałych 10% konsumentów, którzy nie kupowali maszyn o większej efektywności energetycznej mimo powszechnie dostępnych informacji, że wyższa cena zakupu zwróci się w odpowiednim czasie¹⁴⁸. To założenie wskazuje wprost na teorię suwerenności konsumentów¹⁴⁹, oznaczającą swobodną zdolność konsumentów do decydowania, które usługi i towary chcą nabyć¹⁵⁰.

W przypadku CECED można domniemywać, że w wyniku zawiązania kartelu 100% konsumentów (z pozostałych 10%, którzy nie kupowali droższych pralek) zostało zmuszonych do podjęcia decyzji o zakupie pralki o wyższej efektywności energetycznej¹⁵¹, przez co zostali pozbawieni możliwości dokonania świadomego własnego wyboru. Według Loozen promocja ochrony środowiska w CECED zakryła prawdziwy cel zawiązania porozumienia, którym było uniemożliwienie konsumentom zakupu tańszych produktów, tj. *zwiększenie rentowności poprzez kartelowe zawyżanie opłat*¹⁵². Powyższe wnioski nie uwzględniają jednak wagi zbiorowych korzyści środowiskowych. W decyzji Komisja UE przyznała, że *osiągnięcie skutków środowiskowych dla społeczeństwa odpowiednio umożliwia konsumentom sprawiedliwy udział w korzyściach z nich płynących, nawet jeśli poszczególni nabywcy nie odniosą korzyści z zawiązania takiego porozumienia*¹⁵³. Stanowisko Komisji w tej sprawie było zgodne z Wytycznymi

145 *Ibidem*, par. 33.

146 Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych (2011/C 11/01), dostęp na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114(04)).

147 2000/475/EC: Commission Decision of 24 January 1999 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (Case IV.F.1/36.718.CECED), par. 13, 66, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000D0475>.

148 E. Loozen, *EU antitrust in support of the Green Deal. Why better is not good enough*, Journal of Antitrust Enforcement, 2023, s. 20.

149 I. Graef, *Consumer sovereignty and competition law: from personalization to diversity*, Common Market Law Review, 2021, s. 477.

150 A. Dąbrowska, M. Janoś - Kresło, *Suwerenność konsumenta w dobie innowacji produktowych*, 2018, dostęp na: <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171565848>.

151 E. Loozen, *EU antitrust in support of the Green Deal. Why better is not good enough*, Journal of Antitrust Enforcement, 2023, s. 20.

152 *Ibidem*, s. 21.

153 2000/475/EC: Commission Decision of 24 January 1999 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (Case IV.F.1/36.718.CECED), par. 57, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000D0475>.

z 2004 roku¹⁵⁴. Na marginesie warto dodać, że stanowisko Loozen promuje dobro konsumentów, broniąc możliwości nieograniczonego wyboru bez podziału na decyzje „dobre” i decyzje „złe”. Mimo to ograniczenie konsumentom wyboru o decyzje wpływające negatywnie na interes ochronę środowiska jest kosztem, który warto ponieść, gdyż w efekcie stabilność klimatu stanowi najważniejsze dobro konsumenckie¹⁵⁵.

Kolejnym argumentem przemawiającym za uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju w ocenie efektywności ekonomicznej jest ponoszenie kosztów społecznych wynikających z faktu, że kryzys klimatyczny jest bezpośrednio napędzany przez niedoskonałości rynku. W tym ujęciu koszty społeczne to koszty ponoszone przez całe społeczeństwo, które - generowane na etapie produkcji - nie są wliczone w cenę towarów¹⁵⁶. Jako przykład wskazać można wysokie koszty społeczne wynikające z zanieczyszczeń i emisji dwutlenku węgla. Szacuje się, że łączna wysokość dotacji na paliwa kopalne w UE waha się między 39 mld, a nawet 200 mld euro rocznie¹⁵⁷.

Według obliczeń Międzynarodowego Funduszu Walutowego, *gdy uwzględnimy koszty zmian klimatycznych, lokalnego zanieczyszczenia powietrza, zatorów komunikacyjnych, wypadków i szkód drogowych w wyliczonych dotacjach do paliw kopalnych (które nie są uwzględnione w szacunkach OECD i IMF), globalny koszt dla społeczeństwa szacowany był w 2015 roku na 5,3 bln USD*¹⁵⁸. W dokumencie pt. Raport Sterna, opublikowanym 30 października 2006 roku, ekonomista Nicholas Stern ocenił szeroki zakres dowodów dotyczących wpływu zmian klimatycznych na koszty ekonomiczne. Raport Sterna już 17 lat temu dowodził, że *w przypadku braku działań koszty związane ze zmianami klimatycznymi będą równoznaczne z co najmniej 5% światowego PKB co roku, na zawsze*¹⁵⁹. Natomiast koszty ograniczenia emisji gazów cieplarnianych celem uniknięcia najgorszych skutków zmian klimatycznych według Sterna zostały oszacowane na około 1% światowego PKB rocznie¹⁶⁰.

Powyższe rozważania i informacje statystyczne jasno wskazują, że ignorowanie zewnętrznych kosztów związanych z procesem produkcji¹⁶¹, których uwzględnienie przedstawia dopiero prawdziwą cenę produktu (ang. *true price*), jaką ponosi konsument, jest niezgodne z założeniami polityki konkurencji i celem, jakim jest maksymalizacja dobrobytu konsumenckiego¹⁶². Dopiero po zsumowaniu prawdziwych kosztów

tych danych produktów czy usług, dobrze poinformowany konsument może ocenić, czy cena jest tego warta albo nie. Koszty zewnętrzne są ściśle związane z negatywnymi skutkami dla środowiska oraz dla ludzi¹⁶³. Mogą to być przykładowo oszacowane koszty poniesione przez lokalną społeczność zamieszkującą obok fabryki zanieczyszczającej wodę¹⁶⁴.

Prawdziwa cena stanowi wobec tego sumę kosztów dla kupującego, wyrażającą się poprzez cenę rynkową oraz koszty ponoszone przez interesariuszy zewnętrznych¹⁶⁵. Z ekonomicznego punktu widzenia wpływ na środowisko powinien na stałe zostać wliczony w zakres oceny efektywności ekonomicznej, jako że koszty ponoszone przez społeczeństwo związane z zanieczyszczeniem i emisją dwutlenku wpływają na wzrost cen dla wszystkich konsumentów¹⁶⁶.

Jednym z argumentów przeciwko przedstawianiu konsumentom prawdziwych cen danych produktów jest jedno z wyzwań tzw. ekonomii behawioralnej, mianowicie przeciążenie informacyjne¹⁶⁷. Jak wskazują badania przeprowadzane na rynku, zauważalna jest tendencja konsumentów do ignorowania wielu informacji na paczkowanej żywności, jeśli uznają je za zbyt szczegółowe. Ponadto udowodnione zostało, że średnio konsumenci nie są w stanie poradzić sobie jednocześnie z więcej niż siedmioma istotnymi informacjami¹⁶⁸. W takim razie można założyć, że dodanie nowych obowiązków informacyjnych, np. prawdziwej ceny produktu, doprowadzi w efekcie do przeciążenia informacyjnego konsumenta. Mimo to w wyważeniu wartości, jakie mają podlegać ochronie w prawie konkurencji, nie ma wątpliwości co do tego, że ochrona dobrobytu konsumenta zajmuje naczelne miejsce, a prawdziwa cena produktu ma znaczenie nie tylko z perspektywy prawidłowego poinformowania konsumenta, ale również z perspektywy przedstawienia faktycznej ceny, jaką konsument musi zapłacić poprzez powstanie negatywnych skutków zewnętrznych oraz przede wszystkim z perspektywy podjęcia prawdziwej walki ze zmianami klimatu, które już zaczynają wpływać na podstawowe elementy życia ludzi na całym świecie - dostęp do wody, produkcję żywności, zdrowie i środowisko. W świetle powyższego argument przeciążenia informacyjnego konsumenta wydaje się co najmniej trywialny.

Inne, nieco poważniejsze obiekty dotyczące opcji włączenia względów środowiskowych do oceny konkurencyjności polegają na tym, że organy ds. konkurencji nie mają wystarczających uprawnień do przeprowadzenia analizy szkód oraz korzyści nieekonomicznych¹⁶⁹. Jednak, jak również zostało to już wskazane wyżej na przykładzie analizy kosztów emisji dwutlenku węgla i zanieczyszczeń powietrza w UE, oraz bardziej ogólnie, wskazując koncepcję prawdziwej ceny produktu, możliwe jest ilościowe określenie kosztów środowiskowych związanych z działaniem przedsiębiorstw. Wobec tego weryfikacja przestrzegania zasad zrównoważonego rozwoju przez organy

154 Communication from the Commission – Notice – Guidelines on the application of Article 81(3) of the Treaty, Official Journal C 101, 27/04/2004, par. 88, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52004XC0427%2807%29>.

155 M. Dolmans, *Sustainable Competition Policy*, CLPD Competition Law and Policy Debate, 2020, s. 12, dostęp na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3608023.

156 *Ibidem*, s. 5.

157 D. Fouquet, *State Aid and Coal - to - Clean Transitions: Where are we today? What are the challenges ahead?*, 2019, dostęp na: https://www.agora-energiawende.de/fileadmin/Projekte/2019/VAs_sonstige/EUKI-State-aid-Conference/Doerte_Fouquet_14.11.19.pdf.

158 Directorate General for Internal Policies, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, *Fossil Fuel Subsidies. In - depth Analysis*, 2017, s. 4, dostęp na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/595372/IPOL_IDA\(2017\)595372_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/595372/IPOL_IDA(2017)595372_EN.pdf). Zob. także D. Coady, I. Parry, L. Sears, B. Shang, IMF Working Paper. *How Large Are Global Energy Subsidies?*, 2015, dostęp na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15105.pdf>.

159 N. Stern, *The Economics of Climate Change: The Stern Review*, 2006, s. 6, dostęp na: http://mudan-casclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.

160 *Ibidem*.

161 W celu lepszego zapoznania się z zagadnieniem, zob. pozycję na stronie TruePrice.org, dostęp na: <https://trueprice.org/consumers/>.

162 M. Dolmans, *Sustainable Competition Policy*, CLPD Competition Law and Policy Debate, 2020, s. 6, dostęp na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3608023.

163 True Price Foundation, *Monetisation factors for true pricing*, 2021, s. 8, dostęp na: https://trueprice.org/wp-content/uploads/2023/01/211108_MonetisationFactorsForTruePricing_v2_0_3.pdf.

164 *Ibidem*, s. 6.

165 *Ibidem*, s. 8.

166 M. Dolmans, *Sustainable Competition Policy*, CLPD Competition Law and Policy Debate, 2020, s. 9, dostęp na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3608023.

167 J. Valant, *Consumer Protection in the EU. Policy overview*, 2015, s. 13, dostęp na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/565904/EPRS_IDA\(2015\)565904_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/565904/EPRS_IDA(2015)565904_EN.pdf).

168 *Ibidem*, s. 13.

169 Organisation for Economic Co-operation and Development, *Environmental Considerations in Competition Enforcement. Background Paper by the Secretariat*, DAF/COMP(2021)4, 2021, s. 14.

ds. konkurencji jest wykonalna, o ile podejmowane będą działania zbiorowe poprzez politykę publiczną oraz za pomocą odpowiednich regulacji, przykładowo wprowadzenia obowiązkowych norm w zakresie zanieczyszczeń czy mechanizmów cenowych uwzględniających prawdziwą cenę.

Ponieważ tematem i celem niniejszej pracy magisterskiej nie jest analiza unijnych przepisów dotyczących ochrony środowiska, dalsze rozważania dotyczyć będą porozumień kooperacyjnych, które obok regulacji i polityki publicznej stanowią inny przykład działań zbiorowych mogących zaradzić niedoskonałościom rynku, a co za tym idzie - negatywnym efektem zewnętrznym¹⁷⁰.

Powyższe rozważania należy rozszerzyć o koncepcję dobrobytu konsumenckiego (ang. *consumer welfare*) i jego znaczenia w prawie konkurencji w kontekście interesu publicznego, jakim jest ochrona środowiska.

2. Dobrobyt konsumencki jako cel realizowany przez prawo konkurencji

Z punktu widzenia historii prawa konkurencji w Europie dobro konsumentów zaczęło odgrywać istotną rolę dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy rozpoczęto stosowanie bardziej ekonomicznego podejścia do oceny konkurencyjności w UE¹⁷¹. Stanowisko Komisji Europejskiej opierało się na tym, że skoro zawieranie porozumień między przedsiębiorcami nie eliminuje całkowicie konkurencji na rynku, nie ma potrzeby ustanawiać szczególnej ochrony konsumenta¹⁷².

Warto zaznaczyć, że podejście ekonomiczne oraz podejście prawnicze do prawa konkurencji nie są tożsame. Z normatywnego punktu widzenia podejście prawnicze postrzega cele prawa konkurencji łącznie jako definiujące cele gospodarcze UE, tj. pewność prawa, praworządność czy legitymizacja stanowienia prawa¹⁷³. Podejście prawnicze pozostawia legitymizację sądom i legislaturze, których władza ostatecznie opiera się na traktatach UE oraz konstytucjach państw wewnętrznych¹⁷⁴, natomiast podejście ekonomiczne skupia się w głównej mierze na uzyskaniu maksymalnej efektywności, według której mierzone jest zachowanie na rynku w poszczególnych przypadkach¹⁷⁵, jednocześnie dążąc do zwiększania dobrobytu. Nie zmienia to faktu, że obie perspektywy są ze sobą powiązane, co widać na przykładzie redefiniowania celów normatywnych prawa konkurencji¹⁷⁶. Z prawnego punktu widzenia aktualizacja celów polityki konkurencji znajduje uzasadnienie w dążeniu norm do jak najlepszego dostosowania się do rzeczywistości, która stale się zmienia.

170 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych (2023/C 259/01), par. 518-519.

171 Zob. więcej w rozdziale 1.2. pt. Aktualne cele regulacyjne UE wobec zmian klimatu na s. 13.

172 A. Evans, *European Competition Law and Consumers: The Article 85 (3) Exemption*, ECLR, 1981, s. 425.

173 D. Schmidtchen, M. Albert, S. Voigt, *The More Economic Approach to European Competition Law*, Tübingen, 2007, s. 8, dostęp na: https://www.mohrsiebeck.com/uploads/tx_sgpublisher/produkte/leseproben/9783161565533.pdf.

174 *Ibidem*.

175 I. Schmidt, J. B. Rittaler, *A Critical Evaluation of the Chicago School of Antitrust Analysis*, Dordrecht, 1989, s. 36, dostęp na: https://books.google.pl/books/about/A_Critical_Evaluation_of_the_Chicago_Sch.html?id=-zVTD8v_qlsC&redir_esc=y.

176 D. Schmidtchen, M. Albert, S. Voigt, *The More Economic Approach to European Competition Law*, Tübingen, 2007, s. 9, dostęp na: https://www.mohrsiebeck.com/uploads/tx_sgpublisher/produkte/leseproben/9783161565533.pdf.

Jednym z czynników do dokonania rewizji celów prawa konkurencji mogą być dla instytucji spostrzeżenia ekonomiczne¹⁷⁷ albo środowiskowe.

Definicja pojęcia dobrobytu konsumenckiego sformułowana przez OECD w 1999 roku przedstawiała dobrobyt konsumencki jako własną ocenę zadowolenia jednostki przy danych cenach w odniesieniu do własnych dochodów¹⁷⁸. Innymi słowy, jak trafnie podsumował to S. Albæk, *dobro konsumenta to różnica między tym, ile konsumenci byłiby skłonni zapłacić za dobro, a tym, co faktycznie musieliby zapłacić*¹⁷⁹. Ujęcie definicji w tak pragmatyczny sposób było ściśle związane z podejściem ekonomicznym, z którego się wywodziła. Natomiast zgodnie z raportem podsumowującym konferencję OECD z 1 grudnia 2021 roku zostało jasno wskazane, że *organy ds. konkurencji w swojej ocenie konkurencyjności ukierunkowanej na efektywność ekonomiczną oraz dobrobyt konsumencki mogą wziąć pod uwagę względy środowiskowe*¹⁸⁰. Oznacza to, że z czasem standard dobrobytu konsumenckiego zaczął być rozszerzany o wszystkie aspekty tego pojęcia, wychodzące poza ramy czysto ekonomiczne. Zgodnie z definicją OECD przedstawioną na konferencji w Paryżu 15 czerwca 2023 roku standard dobrobytu konsumenta ma na celu maksymalizację dobrobytu konsumenta w sytuacji, w której konsumenci są odbiorcami końcowymi strony transakcji¹⁸¹. Innymi słowy, zgodnie z tą definicją konsumentami nie mogą być przedsiębiorstwa na rynku dóbr pośrednich, ponieważ co do zasady dobra pośrednie stanowią półprodukty służące do wytworzenia produktu końcowego¹⁸². Ponadto definicją zostały objęte również takie czynniki jak jakość, asortyment, innowacje czy obsługa¹⁸³.

Brak precyzyjnego zdefiniowania pojęcia dobrobytu konsumenckiego wywoływał jak dotąd wiele dyskusji w polityce konkurencji, od różnicy zdań co do jego zakresu po najbardziej skrajne opinie określające to pojęcie jako nonsens¹⁸⁴. Wątpliwości pojawiały się również przy wskazaniu efektywności gospodarczej oraz dobrobytu konsumenckiego jako dwóch celów tej gałęzi prawa, ponieważ wskazywano, że cele te są sobie przeciwstawne i nie da się osiągnąć obu naraz¹⁸⁵. Przeciwności miałyby wynikać z tego, że efektywność gospodarcza może odnosić się do wzrostu dobrobytu zarówno konsumentów, jak i przedsiębiorców. Z punktu widzenia dobrobytu

177 *Ibidem*.

178 R. S. Khemani, D. M. Shapiro, *Glossary of Industrial Organisation Economics and Competition law*, 1999, s. 29, dostęp na: <https://www.oecd.org/regreform/sectors/2376087.pdf>.

179 S. Albæk, *Consumer Welfare in EU Competition Policy*, 2018, s. 70, dostęp na: https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2021-09/consumer_welfare_2013_en.pdf.

180 OECD (2021), *Environmental Considerations in Competition Enforcement. Background Paper by the Secretariat*, DAF/COMP(2021)4, s. 14.

181 OECD (2023), *The Consumer Welfare Standard - Advantages and Disadvantages Compared to Alternative Standards*, OECD Competition Policy Roundtable Background Note, s. 11, dostęp na: <https://www.oecd.org/daf/competition/consumer-welfare-standard-advantages-and-disadvantages-to-alternative-standards-2023.pdf>.

182 W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem zob. pozycję na stronie Forsal.pl, *Dobra pośrednie*, 2015, dostęp na: <https://forsal.pl/hasla/912273,dobra-posrednie.html>.

183 OECD (2023), *The Consumer Welfare Standard - Advantages and Disadvantages Compared to Alternative Standards*, OECD Competition Policy Roundtable Background Note, s. 12, dostęp na: <https://www.oecd.org/daf/competition/consumer-welfare-standard-advantages-and-disadvantages-to-alternative-standards-2023.pdf>.

184 S. Vaheesan, *The Profound Nonsense of Consumer Welfare Antitrust*, 2019, s. 479-480, dostęp na: <https://law-journals-books.vlex.com/vid/the-profound-nonsense-of-874286722>.

185 P. H. Brietzke, Robert Bork, *The Antitrust Paradox: A Policy at War with Itself*, 1979, dostęp na: <https://scholar.valpo.edu/vulr/vol13/iss2/7>.

konsumenckiego, efektywność ekonomiczna niekoniecznie prowadzi więc do rozdziału społecznych dochodów w równej mierze dla wszystkich¹⁸⁶.

Powyższe stanowisko można jednak obalić, podając za przykład decyzję luksemburskiej Rady ds. konkurencji w sprawie nr 2018-FO-01 - Webtaxi¹⁸⁷. Ze stanu faktycznego sprawy wynika, że ocenie poddana została współpraca kilku przedsiębiorstw taksówkarskich polegająca na wykorzystywaniu przy prowadzeniu działalności aplikacji z algorytmem służącym do przydzielania kierowców i obliczania cen na podstawie z góry określonych zmiennych, tj. odległości od potencjalnego klienta, aktualnych warunków na drodze oraz długości przejazdu. Cena ustalona na podstawie algorytmu nie podlegała negocjacji, a więc porozumienie obejmowało zakresem ustalanie cen. Zarzut dotyczył więc praktyki zakazanej na mocy art. 3 luksemburskiej ustawy o konkurencji z dnia 23 października 2011 roku - odpowiadającego art. 101 ust. 1 TFUE. Jednakże, w związku ze wzrostem wydajności również z korzyścią bezpośrednią dla klientów w zakresie szybszych i bardziej dostępnych usług taksówkarskich, Rada zakwalifikowała umowę między przedsiębiorcami do wyłączenia spod zakazu porozumień z art. 101 ust. 3 TFUE. Korzyści wynikające ze współpracy w zakresie zwiększenia efektywności gospodarczej to między innymi mniej pustych przejazdów taksówkami - co *de facto* jednocześnie kwalifikowało się do zmniejszenia zanieczyszczeń powietrza powodowanego spalinami samochodowymi, a także umożliwienia operatorom taksówek bardziej skutecznego dostosowania podaży do popytu w godzinach szczytu i poza nimi¹⁸⁸. W przypadku maksymalizacji dobrobytu konsumenta - usprawnienie procesu zamawiania pojazdów. Ponadto w efekcie współpracy i poprzez ustalanie cen przez algorytm konsumenci płacili średnio mniej za przejazd¹⁸⁹. Podsumowując, teza sugerująca o niemożliwości spełnienia jednocześnie celów prawa konkurencji jest niewłaściwa, a powyższa sprawa udowadnia, że porozumienie ograniczające konkurencję może jednocześnie spełniać cel zwiększenia efektywności ekonomicznej, zwiększenia dobrobytu konsumentów oraz cel spełniania norm zrównoważonego rozwoju.

Wcześniej wspomniane stanowiska OECD co do definicji dobrobytu konsumenckiego potwierdzają, że polityka konkurencji powinna dążyć do maksymalizacji wszystkich aspektów istotnych dla konsumenta, z których dążenie do obniżenia ceny i zwiększenia produkcji - ergo poprawa jakości stanowią tylko dwie składowe¹⁹⁰. Te aspekty mogą obejmować np. wskazaną wyżej innowacyjność, ale również takie kwestie, które często nie są odpowiednio uwzględnione w cenie, jak względy środowiskowe¹⁹¹.

186 M. Kępiński, *Prawo konkurencji. System Prawa Prywatnego. Tom 15*, Warszawa, 2013, s. 7, dostęp na: https://www.ksiegarnia.beck.pl/media/product_custom_files/1/0/10462-prawo-konkurencji-system-prawa-prywatnego-tom-15-marian-kepinski-darmowy-fragment.pdf.

187 OECD, *Annual Report on Competition Policy Developments in Luxembourg*, DAF/COMP/AR(2019)22, 2019, s. 7-8, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR\(2019\)22/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR(2019)22/en/pdf).

188 M. Giannino, *Webtaxi: The Luxembourg Competition Authority exempts an algorithmic price - fixing arrangement on efficiency grounds*, 2018, dostęp na: <https://www.lexxion.eu/coreblogpost/webtaxi-the-luxembourg-competition-authority-exempts-an-algorithmic-price-fixing-arrangement-on-efficiency-grounds/>.

189 *Webtaxi S.à.r.l.* Decision of Conseil de la Concurrence No. 2018-FO-01, 2018.

190 D. Gerard, A. Komninos, D. Waelbroeck, *Fairness in EU Competition Policy: Significance and implications. An inquiry into the soul and spirit of competition enforcement in Europe*, GCLC, 2021, dostęp na: <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-1-2021/livres/fairness-in-eu-competition-policy-significance-and-implications-an-inquiry-into>.

191 *Ibidem*.

Mając na uwadze to, jak również wcześniejsze rozważania dotyczące prawdziwej ceny produktu, można stwierdzić, że wliczenie ochrony środowiska do celów polityki konkurencji spełnia w związku z tym trzy cele jednocześnie. Po pierwsze, poprzez uwzględnienie prawdziwej ceny konsumenci mają możliwość dokonania wyboru produktu lub usługi najdokładniej odpowiadającej ich indywidualnym preferencjom. Po drugie, dzięki większej świadomości na temat faktycznych negatywnych skutków zewnętrznych i kosztów, jakie się z nimi wiążą, konsumenci mogą podejmować bardziej racjonalne wybory zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Po trzecie, poprzez uwzględnienie zasady zrównoważonego rozwoju w ocenie aspektów istotnych dla konsumenta prawo konkurencji spełnia priorytetowy cel polityki Unii wyrażony w art. 3 TUE. Ponadto, jak stwierdza S. Holmes, sam termin dobrobyt jest tożsamy w definicji z pojęciem wskazanym w art. 3 TUE, wskazanym tam jako deklarowany cel UE¹⁹².

Na sam koniec wypada także odnieść się do relewantnego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, w którym już od ok. pierwszej połowy lat osiemdziesiątych XX wieku TSUE podkreśla w interpretacji ochrony środowiska, że stanowi ona interes publiczny¹⁹³. Co prawda unijny prawodawca nie stwierdza wprost, że zakaz porozumień ograniczających konkurencję przewidziany w art. 101 TFUE jest podejmowany w interesie publicznym, ale w tym wypadku można wysunąć takie wnioski na podstawie ogólnych celów wskazanych w TFUE. Właściwe funkcjonowanie rynku wewnętrznego zapewnia się poprzez niezakłóconą konkurencję, a przesłankę interesu publicznego w kontekście art. 101 TFUE należy wobec tego przypisać wpływowi na handel publiczny, który realizuje założenia właściwego funkcjonowania rynku wewnętrznego¹⁹⁴. W świetle powyższego można postawić tezę, że jeśli wyżej wskazane przepisy prawa konkurencji nakierowane są na interes publiczny - a jak zostało wcześniej wskazane przez TSUE, interesem publicznym jest ochrona środowiska - to ich egzekwowanie powinno odbywać się również w odniesieniu do ochrony środowiska, realizowanej m.in. przez zasadę zrównoważonego rozwoju.

3. Zasada „zanieczyszczający płaci” przesłanką do rozważań na temat polityki zrównoważonej konkurencji

Zasada „zanieczyszczający płaci” (ang. *polluter pays*) stanowi istotny argument przemawiający za odejściem od tradycyjnej interpretacji konkurencyjności w przypadku wydawania przez organy ds. konkurencji zezwoleń na porozumienia skutecznie realizujące cele zrównoważonego rozwoju.

„Zanieczyszczający płaci” jest zasadą wyrażoną w art. 191 ust. 2 TFUE, która zakłada, że podmioty zanieczyszczające środowisko powinny płacić za spowodowane przez siebie zanieczyszczenie. Przepis ma na celu zachęcić podmioty rynku gospodarczego do unikania wyrządzania szkód środowisku oraz skutecznie pociągać sprawców

192 S. Holmes, *Climate change, sustainability, and competition law*, *Journal of Antitrust Enforcement*, 2020, s. 362.

193 Wyrok TSUE z 7 lutego 1985 r., *Procureur de la République przeciwko Association de défense des brûleurs d'huiles usagées* (ADBHU), EU:C:1985:59.

194 A. Jurkowska-Gomułka, *Publiczne i prywatne egzekwowanie zakazów praktyk ograniczających konkurencję*, Warszawa, 2013, s. 151.

takich szkód do odpowiedzialności¹⁹⁵. W europejskim prawie o klimacie zostało podkreślone, że zarówno UE, jak i państwa członkowskie mają w swoich działaniach opierać się na tej zasadzie¹⁹⁶. Mimo że art. 191 TFUE należy do grupy przepisów dotyczących ochrony środowiska, jego skuteczne wdrażanie wpływa na efektywność ekonomiczną, a tym samym urzeczywistnia zasadę zrównoważonego rozwoju w ochronie konkurencji. Kontrowersje wokół wpływu tego przepisu na ocenę konkurencyjności rozbijają się wokół zastrzeżenia wyrażonego w art. 101 ust. 3 TFUE „słuszną część zysku” (ang. *fair share*) dla konsumentów. Jest to jeden z czterech warunków, które muszą być spełnione, aby porozumienie w sprawie zrównoważonego rozwoju zostało objęte wyjątkiem wskazanym w art. 101 ust. 3 TFUE. Wymóg ten stanowi, że konsumenci mają otrzymać słuszną część korzyści, gdy korzyści wynikające z porozumienia przewyższają szkody spowodowane przez porozumienie, tak że ogólny wpływ na konsumentów na rynku właściwym jest co najmniej neutralny¹⁹⁷.

Mając na uwadze wcześniejsze rozważania przedstawione w niniejszym rozdziale, a dotyczące pojęcia dobrobytu konsumenckiego, prawdziwej ceny produktu oraz negatywnych efektów zewnętrznych wynikających z niedoskonałości rynku, należałoby zastanowić się, czy zasada „zanieczyszczający płaci” może dotyczyć również konsumentów, którzy nabywają produkty, których wytworzenie szkodzi środowisku. Jednym z argumentów przemawiających za uwzględnieniem konsumentów w tym wymogu jest interpretacja „słusznej części zysku”.

Nowe podejście do oceny konkurencyjności stanowi, że mając świadomość negatywnych efektów zewnętrznych towarzyszących procesom produkcji lub samym produktom, jak przykładowo emisji dwutlenku węgla czy substancje zanieczyszczających powietrze, negatywne skutki takich emisji wykraczają poza docelową grupę konsumentów, a ich wymiar dotyczy również osób niebędących konsumentami¹⁹⁸. W sytuacji analogicznej, gdy przedsiębiorcy zawierają porozumienia w celu ograniczenia negatywnych efektów, korzyści z takiej współpracy trafiają nie tylko do konsumentów docelowych, ale również do pozostałych osób¹⁹⁹. Stosowanie tej zasady w kontekście art. 101 ust. 3 TFUE uzasadniałoby „słuszną część zysku” bezpośrednich konsumentów, która może i nie jest równoznaczna z ich pełną rekompensatą, ale równa się odczuwalnym obiektywnym korzyściom, które uzyskują dzięki zawięzaniu się porozumienia. Natomiast uwzględnienie wpływu art. 191 ust. 2 na politykę konkurencji wskazywałoby, że organy ds. konkurencji powinny uwzględniać pozytywne efekty zewnętrzne na etapie oceny warunku „słusznej części zysku”²⁰⁰.

Odniesienie zasady „zanieczyszczający płaci” do konsumentów wydaje się zasadne nie tylko z punktu widzenia niedoskonałości rynku, przejawiających się zaniżonymi

cenami produktów z powodu nieuwzględnienia negatywnych efektów zewnętrznych. Jest to istotny argument również w kontekście zablokowania wyłączenia danego porozumienia w sprawie zrównoważonego rozwoju spod zakazu przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE z powodu niespełnienia przesłanki „słusznej części zysku” dla konsumentów na rynku właściwym. W kontekście ochrony środowiska czas na urzeczywistnienie się korzyści wynikających z danego porozumienia może być znacznie wydłużony. Wprawdzie nie skutkuje to wykluczeniem porozumienia z wyłączenia art. 101 ust. 3 TFUE, ale zdaniem KE *im dłuższe jest to opóźnienie, tym większy musi być również przyrost wydajności, aby zrekompensować również straty, jakie ponoszą konsumenci w okresie przed przeniesieniem korzyści z przyrostu wydajności*²⁰¹. W koncepcji zrównoważonego rozwoju kluczowe znaczenie ma potrzeba uwzględnienia przyszłych pokoleń, niezależnie od tego, czy dotyczy to porozumień w sprawie zmian klimatycznych, czy innych kwestii środowiskowych. Przyszli konsumenci będą w głównej mierze ponosić konsekwencje postępujących zmian klimatycznych. Wobec tego, oceniając, czy obecni konsumenci otrzymują „słuszną część zysku” w związku z ograniczeniem konkurencji na rynku, należy wziąć pod uwagę, że cena zapłacona po zawięzaniu się porozumienia w sprawie zrównoważonego rozwoju może być bliższa faktycznej cenie produktu w związku z uwzględnieniem kosztów towarzyszących produkcji negatywnych efektów zewnętrznych.

¹⁹⁵ W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem, zob. pozycję na stronie Komisji Europejskiej, dostęp na: https://environment.ec.europa.eu/news/zero-pollution-commission-consults-citizens-and-stakeholders-polluter-pays-principle-2023-05-12_en.

¹⁹⁶ Rozporządzenie (UE) 2021/1119 ustanawiające ramy na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmieniające rozporządzenia (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie) par. 9.

¹⁹⁷ Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 569.

¹⁹⁸ T. van Dijk, *A New Approach to Assess Certain Sustainability Agreements under Competition Law*, Climate Change & Environmental Sustainability Simon Holmes, 2021, s. 59.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ E. Loozen, *EU antitrust in support of the Green Deal. Why better is not good enough*, Journal of Antitrust Enforcement, 2023, s. 11.

²⁰¹ Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2022/C 164/01, pkt 591.

Rozdział 4.

Sposoby oceny porozumień realizujących cele zrównoważonego rozwoju zawieranych między konkurentami

Rozważania na temat relacji unijnego prawa ochrony środowiska oraz prawa konkurencji, przedstawione w poprzednich rozdziałach pracy, doprowadziły do konkluzji, zgodnie z którą zrównoważony rozwój stanowi część współczesnej polityki konkurencji UE. Związek ten wyraża się nie tylko poprzez odpowiednią reakcję na potrzeby konsumentów dotyczące zrównoważonych produktów, ale także poprzez zachęcanie do ekologicznych innowacji, co bezpośrednio sprzyja rywalizacji przedsiębiorstw na rynku. Jak już zostało wspomniane wcześniej, walka ze zmianami klimatycznymi przynosi realne efekty tylko wtedy, gdy działania podejmowane są na szeroką skalę. Ponadto, cele zrównoważonego rozwoju mogą być w niektórych sytuacjach trudne do osiągnięcia dla przedsiębiorców działających w pojedynkę, tym bardziej że działania w ochronie środowiska muszą zostać podjęte bez zbędnej zwłoki. Wobec tego, w niektórych przypadkach współpraca między konkurentami wydaje się najskuteczniejszym rozwiązaniem. W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną 4 kategorie klasyfikowania porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju podczas przeprowadzania oceny porozumień zakazanych ze względu na ograniczanie konkurencji zgodnie z art. 101 TFUE.

1. Porozumienia kooperacyjne między przedsiębiorcami, które nie ograniczają konkurencji

W wytycznych KE opublikowanych 21 lipca 2023 roku wskazane zostało, że w przypadku porozumień zawieranych w sprawie zrównoważonego rozwoju, które nie wywierają negatywnego wpływu na takie parametry, jak cena, wybór, jakość, innowacyjność lub ilość²⁰², nie dojdzie do powstania problemów związanych z prawem konkurencji. Niniejsza ocena sprowadza się przede wszystkim do rozróżnienia naruszeń konkurencji na porozumienia zawierane co do celu oraz porozumienia zawierane co do skutku, o których mowa była w rozdziale 2.2²⁰³. W wytycznych z 1 marca 2022 roku wskazano natomiast, że jeśli faktycznym celem norm dotyczących zrównoważonego rozwoju jest wpływ na parametry wspomniane powyżej, wtedy takie porozumienie ogranicza konkurencję ze względu na cel²⁰⁴. W sprawie *Allianz*²⁰⁵ TSUE orzekł, że porozumienie

ogranicza konkurencję ze względu na cel, jeśli uprawdopodobnione zostanie, że ze względu na ich charakter jest szkodliwe dla prawidłowego funkcjonowania konkurencji na rynku. Aby to ustalić, należy przeprowadzić indywidualną i konkretną ocenę treści i celu takiego porozumienia oraz kontekstu gospodarczego i prawnego, którego dotyczy.

W świetle powyższego, dokonując oceny porozumienia kooperacyjnego zawartego w sprawie zrównoważonego rozwoju, należy ustalić, czy takie porozumienie służy przede wszystkim osiągnięciu bądź realizacji celu zrównoważonego rozwoju. Jeśli zebrany materiał dowodowy na poparcie tej tezy okaże się pewny i zasadnie pada w wątpliwość zaistnienie antykonkurencyjnego celu tego porozumienia²⁰⁶, wtedy należałoby przejść do oceny skutków dla konkurencji mogących powstać przez takie porozumienie. Jak już zostało to wskazane w rozdziale 2.2²⁰⁷, współpraca horyzontalna między przedsiębiorcami, która potencjalnie może wpłynąć negatywnie na konkurencję, również stanowi naruszenie art. 101 ust. 1 TFUE²⁰⁸. Celem obejścia zakazu wskazanego w art. 101 ust. 1 TFUE przeprowadzenie oceny antykonkurencyjności horyzontalnego porozumienia kooperacyjnego z poziomu przesłanki skutków tego porozumienia może obrać dwa kierunki. Po pierwsze, może okazać się, że porozumienie w sprawie zrównoważonego rozwoju zawarte między konkurentami nie wejdzie w zakres stosowania art. 101 ust. 1 TFUE. Taka sytuacja będzie mieć miejsce, kiedy po przeprowadzeniu oceny potencjalnych skutków porozumienie nie będzie negatywnie oddziaływać na konkurencję. Już w 1998 roku odnotowuje się przykłady zaangażowania kwestii ochrony środowiska w analizach konkurencji przeprowadzanych przez KE. 6 października 1998 roku KE pozytywnie oceniła zobowiązanie Europejskiego Stowarzyszenia Producentów Samochodów (ang. *The Association of European Automobile Manufacturers*, dalej „ACEA”), które dotyczyło dobrowolnej redukcji emisji CO₂ z samochodów osobowych. ACEA wyznaczyło cel osiągnięcia redukcji o 25% do 2008 roku. W tamtym czasie inicjatywa ACEA była zgodna ze strategią UE w sprawie emisji CO₂ z samochodów osobowych²⁰⁹ i stanowiła pierwszy krok do jej wdrożenia. W następstwie porozumienia KE i ACEA w sprawie zobowiązania, KE w następnej kolejności powinna dojść do podobnego porozumienia z innymi głównymi producentami samochodów osobowych spoza ACEA, którzy działają na rynku UE, w szczególności mając na uwadze japońskich i koreańskich producentów samochodowych. KE oceniła zobowiązanie ACEA jako nienaruszające reguł konkurencji, ponieważ cel redukcyjny ustalony został dla wszystkich członków i przewidywał swobodę indywidualnego dostosowania do własnych możliwości przez poszczególnych producentów²¹⁰, o ile osiągnięty zostanie pierwotnie ustalony średni cel redukcji emisji o 25%.

Alternatywny wynik przeprowadzenia oceny porozumienia kooperacyjnego zakazanego ze względu na skutek obejmuje sytuacje, w których faktycznie występuje lub

206 Wyrok z 30 stycznia 2020 r., *Generics (UK) Ltd. i in. przeciwko Competition and Markets Authority*, C-307/18, EU:C:2020:52, pkt 107-08.

207 Zob. więcej w rozdziale 2.2. pt. Porozumienia zakazane ze względu na skutek na s. 31.

208 A. Bolecki, *Porozumienia zakazane ze względu na cel lub skutek - aktualne tendencje orzecznicze w Unii Europejskiej*, Warszawa, 2012, s. 20.

209 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Implementing the Community Strategy to Reduce CO₂ Emission from Cars: An Environmental Agreement with the European Automobile Industry, 1998, s. 8, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998DC0495>.

210 European Commission, *XXVIIIth Report on Competition Policy 1998*, s. 56, dostęp na: https://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/1998/en.pdf.

202 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 527.

203 Zob. więcej w rozdziale 2.1. pt. Porozumienia zakazane ze względu na cel na s. 21.

204 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2022/C 164/01, pkt 570.

205 Wyrok TSUE z 14 marca 2013 r., *Allianz Hungária Biztosító Zrt. i in. przeciwko Gazdasági Versenyhivatal*, (C-32/11), EU:C:2012:663.

może wystąpić negatywny wpływ na konkurencję, ale skutki te nie są wystarczająco duże, aby były odczuwalne. Taki system oceny umożliwia uznanie legalności antykonkurencyjnego porozumienia, zważywszy na znikomy stopień jego szkodliwego oddziaływania na rynek i nazywany jest regułą *de minimis*²¹¹. W sprawie *Völk przeciwko Vervaecke*²¹² TSUE ocenił umowę zawartą między producentem zmywarek a dystrybutorem, któremu ten pierwszy przyznał wyłączne prawo dystrybucji towaru w Luksemburgu i Belgii. Ponadto producent *Völk* miał zapewnić również dystrybutorowi ochronę przed równoległym importowaniem pralek do tych państw. TSUE orzekł, że z uwagi na niski udział *Völk* w rynku właściwym porozumienie nie podlega zakazowi przewidzianemu w art. 101 ust. 1 TFUE, jeżeli ma ono jedynie nieznaczny wpływ na rynek, biorąc pod uwagę słabą pozycję, jaką mają zaangażowane podmioty na rynku danego produktu²¹³.

W sprawie *Expedia*²¹⁴ TSUE wyjaśnił, że art. 101 ust. 1 TFUE nie ma zastosowania do przypadków, w których wpływ porozumienia na konkurencję nie jest odczuwalny²¹⁵. Sprawa *Expedia* dotyczyła porozumienia zawartego w celu rozwoju sprzedaży wycieczek i biletów kolejowych przez Internet. W 2009 roku francuski urząd ds. konkurencji zadecydował, że współpraca dwóch spółek polegająca na utworzeniu strony internetowej do świadczenia ww. usług stanowi kartel, jako że jej celem i skutkiem jest uprzywilejowanie wspólnie utworzonej spółki zależnej, co powoduje szkodę po stronie konsumentów ze względu na ograniczenie konkurencji na rynku biur podróży²¹⁶. W ramach przeprowadzonej analizy TSUE orzekł, że porozumienia kooperacyjne zawierane między przedsiębiorstwami zajmującymi słabe pozycje na rynku, wpływają na ten rynek w nieznacznym stopniu²¹⁷. Wobec braku odczuwalnego ograniczenia konkurencji porozumienie kooperacyjne uznane za zakazane ze względu na skutek nie wchodzi w zakres stosowania art. 101 ust. 1 TFUE.

Komisja Europejska doprecyzowała pojęcie reguły *de minimis* w Zawiadomieniu Komisji w sprawie porozumień o mniejszym znaczeniu, które nie ograniczają odczuwalnie konkurencji na mocy art. 101 ust. 1 TFUE²¹⁸. Podczas badania wpływu danego porozumienia na konkurencję KE przede wszystkim stosuje kryteria kwantytatywne. W sytuacji, gdy łączny udział rynkowy stron porozumienia mieści się we wskazanych w ww. zawiadomieniu progach, postępowanie nie będzie wszczynane. Reguła *de minimis* nie znajduje stosowania w przypadku najpoważniejszych naruszeń konkurencji, które zakazane są ze względu na cel.

211 B. Zelger, *Environmental and Sustainability Aspects in EU Competition Law: Towards a "More Economic & Ecological Approach" Under Article 101 TFEU?*, EYIEL, Innsbruck, 2023, s. 427.

212 Wyrok TSUE z 9 lipca 1969 r., *Völk przeciwko Vervaecke*, (5/69), EU:C:1969:35.

213 *Ibidem*, pkt 7.

214 Wyrok TSUE z 13 grudnia 2012 r., *Expedia Inc. przeciwko Autorité de la concurrence i in.*, (C-226/11), EU:C:2012:795.

215 *Ibidem*, pkt 16-17.

216 *Ibidem*, pkt 7.

217 *Ibidem*, pkt 22.

218 Zob. pozycję na stronie Dziennika Urzędowego UE, dostęp na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52014XC0830%2801%29#ntr1-C_2014291PL.01000101-E0001.

2. Porozumienia nieobjęte zakresem art. 101 ust. 1 TFUE ze względu na uwzględnienie dodatkowych ograniczeń regulacyjnych

Wyodrębnienie niniejszej kategorii opiera się na wyróżnieniu przez TSUE możliwości wystąpienia dodatkowych ograniczeń, niezbędnych dla ochrony pozagospodarczych celów (ang. *ancillary restraints doctrine*). W sytuacji, w której dojdzie do konfliktu pomiędzy ochroną konkurencji a ochroną wartości stron porozumienia, które zawarto z usprawiedliwionych tymi wartościami względów, TSUE dopuszcza możliwość przeważenia tych wartości nad ochroną konkurencji.

W sprawie *Wouters*²¹⁹ TSUE po raz pierwszy przyjął takie stanowisko, uznając, że mimo ograniczającego konkurencję wymogu nałożonego przez samorząd adwokatów na swoich członków wymóg ten był wystarczająco uzasadniony, aby uznać jego przewagę nad ograniczeniem konkurencji. Sprawa dotyczyła jednego z adwokatów, który postanowił założyć spółkę z księgowym, ale reguły przyjęte przez Radę Adwokacką, zabraniające adwokatom uczestniczenia w spółkach osobowych z osobami niebędącymi adwokatami mu to uniemożliwiły. TSUE zauważył, że nie wszystkie porozumienia ograniczające wolność działania stron objęte są zakazem wyrażonym w art. 101 ust. 1 TFUE²²⁰. Po dokonaniu pełnej oceny sprawy TSUE orzekł, że Rada Adwokacka miała pełne prawo zapewnić prawidłowe wykonywanie zawodu adwokata w takiej formie, jaką przyjęto w państwie członkowskim, nawet jeśli regulacje dotyczące wykonywania tego zawodu prowadziły w skutkach do ograniczenia konkurencji na rynku²²¹. Podsumowując, na przykładzie sprawy *Wouters* horyzontalne porozumienia kooperacyjne mogą być oceniane poprzez zrównoważenie interesów o charakterze ekonomicznym i nieekonomicznym²²². Porozumienia w sprawie zrównoważonego rozwoju powinny być zawierane celem ochrony środowiska, a wszelkie środki o skutkach ograniczających konkurencję powinny być zaliczane jako ograniczenia pomocnicze, aby zostać uznane za akceptowalne²²³.

Wymaga odnotowania, że sprawa *Wouters* niejako różni się od doktryny ograniczeń niezbędnych tym, że w jej przypadku oceniona została konieczność określonych klauzul antykonkurencyjnych dla osiągnięcia zamierzonego celu niegospodarczego²²⁴. Natomiast przy ocenie ograniczeń pomocniczych ocenia się dodatkowe klauzule antykonkurencyjne, które są proporcjonalne i konieczne do osiągnięcia zamierzonego legalnego celu umowy²²⁵, przy czym niekoniecznie musi chodzić o cel o charakterze niegospodarczym.

Stosując zakaz przewidziany w art. 101 ust. 1 TFUE, konieczne jest przeprowadzenie testu proporcjonalności celem ustalenia, czy zastosowane środki ograniczające konkurencję, ale jednocześnie niezbędne do osiągnięcia zgodnego z prawem celu

219 Wyrok TSUE z 19 lutego 2002 r., *Wouters i in.*, (C-309/99), EU:C:2002:98.

220 *Ibidem*, pkt 97.

221 *Ibidem*, pkt 110.

222 A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, World Competition volume 40, 2017, dostęp na: https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/407485/Anna_Gerbrandy_final_world_competition_4_2017_.pdf?sequence=1.

223 *Ibidem*.

224 R. Whish, D. Bailey, *Regulatory ancillarity, Competition Law*, Oxford, 2003, s. 120-127.

225 Wyrok TSUE z 11 lipca 1985 r., *Remia BV i in. przeciwko Commission of the European Communities*, (C-42/84), EU:C:1985:327, pkt 19-20.

danego porozumienia, są adekwatne i odpowiednie. W sprawie Meca-Medina²²⁶ TSUE po raz pierwszy dokonał oceny zgodności przepisów regulujących działalność sportową z przepisami prawa konkurencji UE, jednocześnie uznając, że działalność w sferze sportu podlega regułom konkurencji²²⁷. Sprawa dotyczyła skargi zawodowych pływaków, którzy po przejściu kontroli antydopingowej zostali zdyskwalifikowani z mistrzostw świata w tej dyscyplinie ze względu na wysokie stężenie zakazanej substancji, przekraczające dopuszczalną normę²²⁸. W związku z tym, że wysokie stężenie substancji w organizmach sportowców było wynikiem nadprodukcji przez organizm ludzki w połączeniu ze spożyciem niektórych rodzajów pokarmów, skarżący złożyli skargę do KE²²⁹, zarzucając antykonkurencyjność przewidzianych przez organizację sportową przepisów. TSUE ustalił, że *nawet jeżeli sporne przepisy antydopingowe należałoby uznać za decyzję związku przedsiębiorstw ograniczającą swobodę działania wnoszących odwołanie, nie stanowiłyby one nieodżownie z tego powodu niezgodnego ze wspólnym rynkiem ograniczenia konkurencji w rozumieniu art. 81 WE, ponieważ ich uzasadnieniem jest słuszny cel. Takie ograniczenie jest bowiem nierozłącznie związane z organizacją i właściwym przebiegiem zawodów sportowych i ma w szczególności na celu zapewnienie zdrowej rywalizacji między sportowcami*²³⁰. W świetle tego wyrok w sprawie Meca-Medina przyczynił się do rozszerzenia doktryny ograniczeń uznanych za niezbędne również na obszar sportu, uwzględniając wymogi zdrowia publicznego.

Biorąc pod uwagę fakt, że kwestie zdrowia, a także zapewnienia równych szans, uczciwości i obiektywizmu w sporcie stanowiły powód do rozszerzenia doktryny ograniczeń²³¹, zasadne jest uznanie, że względy ochrony środowiska i zapewnienie zrównoważonego rozwoju również powinny zostać zakwalifikowane jako takie ograniczenia. Zdaniem S. Holmes decyzje oparte na ograniczeniach pomocniczych stanowią odzwierciedlenie aktualnego stopnia przychylności sądu w danym czasie do kwestii interesu publicznego²³². Porównując stanowisko TSUE w sprawie Meca-Medina do stanowiska obranego w sprawie BIDS²³³, widać wyraźną różnicę w ocenie kontekstów, w których decyzje dotyczące przedmiotowych porozumień zostały przyjęte lub wywoływały skutki, jak również w ocenie ich proporcjonalności względem zamierzonych porozumieniami celów.

Biorąc pod uwagę aktualne stanowisko UE w kwestii ochrony klimatu i osiągnięcia założonych celów, możliwe jest, że stosowanie koncepcji dodatkowych ograniczeń w odniesieniu do porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju stanie się częstszą praktyką. Ewentualne wątpliwości co do obrania niniejszej koncepcji dotyczą prawidłowego sformułowania uzasadnionego celu regulacyjnego porozumienia, a także wykazania bezpośredniego związku ograniczeń pomocniczych, bez których cel

226 Wyrok TSUE z 18 lipca 2006 r., *David Meca-Medina and Igor Majcen przeciwko Commission of the European Communities*, (C-519/04 P), EU:C:2006:492.

227 R. Niwiński, *Zakaz third - party ownership przejawem naruszenia unijnych reguł ochrony konkurencji przez FIFA?*, 2017, Warszawa, s. 105.

228 Wyrok TSUE z 18 lipca 2006 r., *David Meca-Medina and Igor Majcen przeciwko Commission of the European Communities*, (C-519/04 P), EU:C:2006:492, pkt 8.

229 *Ibidem*, pkt 16.

230 Wyrok TSUE z 18 lipca 2006 r., *David Meca-Medina and Igor Majcen przeciwko Commission of the European Communities*, (C-519/04 P), EU:C:2006:492, pkt 45.

231 R. Whish, D. Bailey, *Competition law*, Oxford, 2018, s. 140.

232 S. Holmes, *Climate change, sustainability, and competition law*, *Journal of Antitrust Enforcement*, 2020, s. 371.

233 Zob. więcej w rozdziale 2.1. pt. Porozumienia zakazane ze względu na cel na s. 21.

porozumienia kooperacyjnego nie byłby możliwy do osiągnięcia²³⁴. Zdaniem Rzecznika generalnego TSUE J. Mazáka *cel zgodny z prawem powinien wynikać z regulacji o charakterze prawa publicznego i z tego względu być nakierowany na ochronę dobra publicznego oraz wykraczać poza kwestie ochrony wizerunku przedmiotowego produktu czy sposobu, w jaki przedsiębiorstwo pragnie sprzedawać swój produkt*²³⁵.

Przykładowo w sprawie OTOC²³⁶, dotyczącej przepisów definiujących szkolenia księgowych, uzasadniony cel porozumienia został określony jako zapewnienie wysokiej jakości usług oferowanych przez dyplomowanych księgowych²³⁷. Biorąc pod uwagę szeroko uzasadnione dążenie do zrównoważonego rozwoju, zaliczenie względów środowiskowych do ww. definicji wydaje się prawidłowe. Natomiast jeśli chodzi o ograniczenia pomocnicze, należy przeprowadzić wcześniej już wspomniany test proporcjonalności. TSUE wymaga wnikliwej weryfikacji racjonalnej konieczności ograniczeń do ochrony uzasadnionego celu porozumienia²³⁸.

Na podstawie wyżej przytoczonych i analizowanych wyroków TSUE wnioskuje się, że weryfikacja tego rodzaju powinna opierać się na zasadzie racjonalności (ang. *rule of reason*), zgodnie z którą waży się skutki prokonkurencyjne i antykonkurencyjne porozumienia na danym rynku²³⁹. Orzeczenie TSUE w sprawie Metropole²⁴⁰ stanowi przykład dokonania kompleksowej analizy niezbędnych ograniczeń²⁴¹, w której Sąd odrzucił posługiwanie się zasadą racjonalności przy stosowaniu art. 101 ust. 1 TFUE. W przedmiotowej sprawie właściciele sześciu stacji telewizyjnych we Francji złożyli skargę na decyzję KE, zgodnie z którą nałożone zostało ograniczenie czasowe na ustanowione dodatkowo ograniczenia do utworzonego wspólnie przez skarżących przedsiębiorstwa²⁴². Skarżący powołali się w sprawie na zastosowanie reguły rozsądku, zgodnie z którą praktyka nie powinna podlegać zakazowi przewidzianemu w art. 101 ust. 1 TFUE, jeśli prokonkurencyjne skutki przeważają nad tymi negatywnymi. TSUE wskazał natomiast, że *istnienie reguły rozsądku we wspólnotowym prawie konkurencji ma wątpliwy charakter*²⁴³. W ocenie TSUE ograniczenie akcesoryjne obejmuje każde ograniczenie, które jest bezpośrednio związane z celem i konieczne do jego realizacji. Ograniczeniem będącym bezpośrednio związanym z celem porozumienia jest każde ograniczenie, które ma znaczenie drugorzędne do ustanowionego porozumieniem celu i jednocześnie jest z tym celem bezpośrednio powiązane²⁴⁴.

234 B. Zelger, *Environmental and Sustainability Aspects in EU Competition Law: Towards a "More Economic & Ecological Approach" Under Article 101 TFEU?*, EYIEL, Innsbruck, 2023, s.430.

235 Opinia Rzecznika generalnego J. Mazáka w sprawie z 13 października 2011 r., *Pierre Fabre Dermo-Cosmetique SAS przeciwko President de l'Autorite de la Concurrence* (C-439/09) EU:C:2011:113, pkt 35.

236 Wyrok TSUE z 28 lutego 2013 r., *Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas przeciwko Autoridade da Concorrência*, przy udziale Ministério Público, (C-1/12) EU:C:2013:127.

237 *Ibidem*, pkt 94.

238 G. Monti, J. Mulder, *Escaping the Clutches of EU Competition Law: Pathways to Assess Private Sustainability Initiatives*, ELR volume 42, 2017, s. 646.

239 W celu lepszego zapoznania się z tym zagadnieniem, zob. pozycję na stronie Vogel-Vogel, dostęp na: <https://www.vogel-vogel.com/faq-items/rule-of-reason-eu-restrictive-agreements/?lang=en>.

240 Wyrok TSUE z 18 września 2001 r., *Metropole Television przeciwko Komisji* (T-112/99), EU:T:2001:215.

241 A. Jurkowska, *Doktryna niezbędnych ograniczeń we wspólnotowym orzecznictwie antymonopolowym w sprawach porozumień ograniczających konkurencję*, *Problemy Zarządzania*, Warszawa, 2004, s. 53-54.

242 Wyrok TSUE z 18 września 2001 r., *Metropole Television przeciwko Komisji* (T-112/99), EU:T:2001:215.

243 *Ibidem*, pkt 72.

244 K. Borzół, *Wpływ umów wertykalnych na zjawisko konkurencji*, Białystok, 2019, s. 116.

Wykazanie konieczności ograniczenia pomocniczego stanowi przesłankę, która wymaga przeprowadzenia dokładniejszego zbadania. Analiza polega na ustaleniu obiektywnej konieczności wprowadzenia takiego ograniczenia oraz jego proporcjonalności. Jeśli uznane zostanie, że ograniczenie akcesoryjne jest obiektywnie konieczne do osiągnięcia zamierzonego celu, wtedy należy ocenić również czas, a także zakres geograficzny i przedmiotowy, w którym ma obowiązywać²⁴⁵. Mimo to w sprawie *Metropole TSUE* wskazał, że stosowanie reguły rozsądku we wcześniejszych wyrokach stanowiło przejaw szerszego trendu w orzecznictwie, opartego na nieuznawaniu każdego porozumienia ograniczającego swobodę działania stron lub jednej z nich automatycznie jako podlegającego zakazowi ustanowionemu w art. 101 ust. 1 TFUE²⁴⁶. Zamiast tego należałoby wprowadzić rozróżnienia podczas przeprowadzania ocen takich horyzontalnych porozumień kooperacyjnych.

3. Problematyka ochrony środowiska w kontekście rozumowania TSUE w sprawie *Albany*

Przeprowadzenie oceny porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju może opierać się również na rozumowaniu TSUE w sprawie *Albany*²⁴⁷. Wyrok w tej sprawie może być postrzegany jako bardziej radykalna wersja niezbędnych ograniczeń akcesoryjnych, o których mowa w poprzednim rozdziale. Przedmiotem sprawy *Albany* był ciężący na wszystkich niderlandzkich pracodawcach obowiązek uiszczania składek emerytalnych za swoich pracowników. Obowiązek ten był następstwem zawartego między pracodawcami z branży a związkami zawodowymi układu zbiorowego. Ponadto na mocy zarządzenia wydanego przez ministra pracy i spraw społecznych władze niderlandzkie nałożyły obowiązek członkostwa w funduszach emerytalnych, w ramach których gromadzone były środki na rzecz osób wykonujących w danym sektorze działalność zarobkową²⁴⁸. Po reformie systemu spółka *Albany* wystąpiła o zwolnienie z obowiązku członkostwa w funduszu, powołując się na powstanie po jej stronie szkody związanej z partycypowaniem w układzie zbiorowym. W związku z tym niderlandzki sąd zwrócił się z pytaniem prejudycjalnym do TSUE, dotyczącym ustalenia, czy działanie państwa członkowskiego, polegające na nadaniu charakteru obowiązkowego członkostwu przedsiębiorstw w funduszu będzie stanowiło naruszenie unijnych reguł konkurencji²⁴⁹.

Dokonując oceny, czy porozumienie w postaci układu zbiorowego ogranicza konkurencję na podstawie art. 101 ust. 1 TFUE, w pierwszej kolejności TSUE odniósł się do celów programu polityki społecznej²⁵⁰, w szczególności ochrony socjalnej, rozwoju dialogu między kadrą kierowniczą a pracownikami, a także wspierania zbiorowych rokowań²⁵¹, które stanowią cele traktatowe polityki Unii Europejskiej. Mając to na uwadze, TSUE zważył, że ze spójnej i celowościowej wykładni wszystkich istotnych postanowień traktatu wynika, że porozumienia zawarte w ramach zbiorowych

uzgodnień między partnerami społecznymi dla realizacji takich celów należy uznać, że względu na ich charakter i przedmiot, za niepodlegające art. 85 ust. 1 traktatu²⁵². Zdaniem sądu wynika to z faktu, że realizacja celów z zakresu polityki społecznej zostałaby poważnie zagrożona, gdyby porozumienia partnerów społecznych powstałe w celu poprawienia warunków pracy i zatrudnienia podlegałyby zakazowi przewidzianemu w art. 101 ust. 1 TFUE.

Wyrok w sprawie *Albany* został w poparty w 2014 roku orzeczeniem w sprawie *FNV Kunsten*²⁵³, w której analogicznie jak w przypadku *Albany* TSUE wyłączył z zakresu stosowania art. 101 ust. 1 TFUE układ zbiorowy, na podstawie którego ustalano minimalne stawki za świadczenie usług przez muzyków wchodzących za zastępstwo członków w orkiestrach²⁵⁴, zatrudnionych zarówno w ramach umowy a pracę, jak i działających na własny rachunek. Zdaniem niderlandzkiego urzędu ds. ochrony konkurencji, postanowienia układu zbiorowego dotyczące stawek minimalnych dla zastępców muzycznych działających w ramach prowadzonych przez siebie działalności gospodarczych, nie są wyłączone z zakazu przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE²⁵⁵. To stanowisko opierało się na przeświadczeniu, że muzycy pracujący na własny rachunek działali jako związek przedsiębiorstw, a nie jako partner społeczny²⁵⁶. Wynikało to z błędnego założenia, że kwalifikowanie usługodawcy prowadzącego działalność we własnym imieniu według prawa krajowego wyklucza zakwalifikowanie tej osoby jako pracownika w rozumieniu prawa unijnego²⁵⁷. W konsekwencji TSUE orzekł, że w zakresie, w jakim postanowienie układu zbiorowego pracy ustanawia stawki minimalne dla muzyków będących osobami pozornie prowadzącymi działalność na własny rachunek, nie może podlegać, ze względu na swój charakter i cel, zakresowi zastosowania art. 101 ust. 1 TFUE²⁵⁸.

Wspólnym mianownikiem powyższych spraw jest wyłączenie spod zakazu porozumień układów zbiorowych pracy w celu prowadzonej polityki społecznej i ochrony socjalnej, co zdaniem G. Monti i J. Mulder nie stanowi dobrego rozwiązania dla porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju²⁵⁹. Obierając taką drogę obejścia zakazu przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE, należałoby rozważyć, czy możliwe jest rozszerzenie zakresu dla wyjątku ustanowionego w sprawie *Albany* na układy zbiorowe dotyczące ochrony środowiska²⁶⁰.

Jak zostało już wskazane wcześniej, zakres wyjątku w sprawie *Albany* dotyczy porozumień, których zarówno cel, jak i charakter, są społeczne. Biorąc pod uwagę,

252 *Ibidem*, pkt 60.

253 Wyrok TSUE z 4 grudnia 2014 r., *FNV Kunsten Informatie en Media przeciwko Staat der Nederlanden*, (C-413/13), EU:C:2014:2411.

254 *Ibidem*, pkt 2.

255 *Ibidem*, pkt 10.

256 *Ibidem*, pkt 28.

257 Wyrok TSUE z 13 stycznia 2004 r., *Debra Allonby przeciwko Accrington & Rossendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional and Secretary of State for Education and Employment*, (C-256/01), EU:C:2004:18, pkt 71.

258 Wyrok TSUE z 4 grudnia 2014 r., *FNV Kunsten Informatie en Media przeciwko Staat der Nederlanden*, (C-413/13), EU:C:2014:2411, pkt 41.

259 G. Monti, J. Mulder, *Escaping the clutches of EU competition law - pathways to assess private sustainability initiatives*, ELR volume 42, 2017, s. 635-656.

260 H.H.B. Vedder, *Competition Law and Environmental Protection in Europe; Towards Sustainability?*, Amsterdam, 2003, s. 130.

że w sprawie Van der Woude²⁶¹, która dotyczyła przypadku wyłączenia układu zbiorowego dotyczącego ubezpieczeń zdrowotnych spod zakazu porozumień, analogicznie jak w sprawie Albany, TSUE dokonał rozszerzenia wyłączenia. W Van der Woude stwierdzono, że zlecenie podwykonawcom przedmiotowej działalności w zakresie ubezpieczeń zdrowotnych nie stoi na przeszkodzie ustalenia dla tego typu kooperacji wyjątku od zakazu porozumień przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE²⁶².

Zgodnie z orzecznictwem TSUE w tej sprawie można wnioskować, że gdy porozumienie przyczynia się do poprawy warunków pracy, wymóg dotyczący celu umowy będzie uznawany za spełniony za każdym razem²⁶³. W związku z tym wliczenie kwestii środowiskowych do układów zbiorowych pracy byłoby możliwe w razie udowodnienia, że poprawa warunków pracy nastąpi wraz z poprawą jakości środowiska.

Zdaniem S. Holmes połączenie wyjątku w sprawie Albany z kwestiami środowiskowymi oraz zrównoważonym rozwojem jest możliwe poprzez utworzenie analogicznego do kwestii porozumień w sprawie polityki społecznej wyjątku dla porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju²⁶⁴. Argumentacja TSUE w orzeczeniu Albany pozostaje w zgodzie z brzmieniem art. 3 TUE, art. 7 TFUE oraz przede wszystkim art. 9 TFUE, który wprowadza wymóg brania pod uwagę m.in. ochrony socjalnej w realizacji polityk i działań przez UE. Natomiast, jak już zostało wspomniane w rozdziale 1, zgodnie z treścią art. 11 TFUE *przy ustalaniu i realizacji polityk i działań UE muszą być brane pod uwagę wymogi ochrony środowiska*. Literalne brzmienie obu wyżej wskazanych przepisów wprost wskazuje na nadrzędność art. 11 TFUE do art. 9 TFUE poprzez większy nacisk na uwzględnianie kwestii środowiskowych w działaniach UE niż kwestii ochrony socjalnej i pracowniczej²⁶⁵. Na marginesie, mając na względzie przejrzystość unijnego prawa, wprowadzanie klauzul integracyjnych o odmiennym brzmieniu wprowadza komplikacje w tym procesie poprzez różnicowanie wagi istotności²⁶⁶.

W opinii H. Vedder rozumowanie TSUE w sprawie Albany oparte zostało na szeregu postanowień traktatowych oraz porozumienia w sprawie polityki społecznej, którego celem było aktywne zachęcanie do rokowań zbiorowych w obszarze społecznym²⁶⁷ i w unijnym ustawodawstwie brak jest przepisów interpretowanych jako zachęcające do rokowań zbiorowych w kontekście ochrony środowiska²⁶⁸, a postanowienia traktatowe dotyczące ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju samodzielnie nie mogą być interpretowane jako zachęcające do zawierania porozumień środowiskowych²⁶⁹.

261 Wyrok TSUE z 21 września 2000 r., *Hendrik van der Woude przeciwko Stichting Beatrixoord*, (C-222/98), EU:C:2000:226.

262 *Ibidem*.

263 H.H.B. Vedder, *Competition Law and Environmental Protection in Europe; Towards Sustainability?*, Amsterdam, 2003, s. 130.

264 S. Holmes, *Climate change, sustainability, and competition law*, *Journal of Antitrust Enforcement*, 2020, s. 370.

265 I. Abdelkhalek, *Sustainable development in the EU - which state of play in competition law?*, *ECJ volume 18*, 2021, s. 532-557.

266 O. McIntyre, *The integration challenge. Integrating environmental concerns into other EU policies*, 2012.

267 H.H.B. Vedder, *Competition Law and Environmental Protection in Europe; Towards Sustainability?*, Amsterdam, 2003, s. 132.

268 *Ibidem*.

269 *Ibidem*.

Należy zaznaczyć, że od momentu publikacji powyższych refleksji minęło już 20 lat. W tym czasie ogół uregulowań prawnych w obszarze ochrony środowiska poszerzył się znacząco, a dokumentem najlepiej odpowiadającym rozważaniom na temat uwzględnienia zrównoważonego rozwoju w wyjątku sprawy Albany jest niedawno opublikowana opinia rozpoznawcza Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego pt. „Zielone rokowania zbiorowe: dobre praktyki i perspektywy na przyszłość”²⁷⁰. Zgodnie z przedstawioną opinią odpowiednim sposobem na osiągnięcie ekologicznej transformacji w UE jest rozpowszechnienie zielonych rokowań zbiorowych w kontekście wpływu działalności przedsiębiorstw na środowisko, a także ochrony pracowników przed skutkami zmian klimatycznych²⁷¹. Podjęcie rokowań zbiorowych w zakresie ochrony środowiska jest tym bardziej zasadne, że transformacja ekologiczna wywiera wpływ w obszarach związanych z zatrudnieniem oraz warunkami życia i pracy pracowników²⁷². Zdaniem Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, pracownicy i przedsiębiorstwa powinni mieć możliwość udziału w dyskusji nad zieloną transformacją²⁷³, a *UE i państwa członkowskie muszą wspierać urzeczywistnienie skuteczniejszych praw przedstawicieli związków zawodowych i pracowników do informacji, konsultacji i zbiorowego zabierania głosu w kwestii wpływu działalności przedsiębiorstwa na środowisko*²⁷⁴.

W świetle powyższego wnioskuje się, że wyjątek ustanowiony w wyroku TSUE z 1999 roku w sprawie Albany może potencjalnie znaleźć zastosowanie do porozumień zawieranych w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, jeśli porozumienia te przyjmą formę układów zbiorowych. Zdaniem Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego zielone rokowania zbiorowe mogą przynieść liczne korzyści dla zrównoważenia środowiskowego, przeciwdziałania zmianie klimatu, obniżenia emisyjności gospodarki i rozwoju gospodarki²⁷⁵. Wyjątek ustanowiony w Albany może stanowić sposób na wyłączenie porozumień zawieranych w sprawie zrównoważonego rozwoju z zakazu wyrażonego w art. 101 ust. 1 TFUE.

4. Artykuł 101 ust. 3 TFUE jako droga zwolnienia

Jak już zostało wspomniane w rozdziale 2, oczywistym rozwiązaniem dla wyłączenia porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju spod zakazu ujętego w art. 101 ust. 1 TFUE jest spełnienie łącznie 4 przesłanek wskazanych w art. 101 ust. 3 TFUE, które wykaże przewagę korzyści dla konkurencji wynikających z zawarcia tego porozumienia nad ograniczeniami, które się z nim wiążą. Wyłączeniu przewidzianemu w art. 101 ust. 3 TFUE podlegać będą jedynie takie porozumienia,

270 Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego z 18 sierpnia 2023 r., *Zielone rokowania zbiorowe: dobre praktyki i perspektywy na przyszłość*, (2023/C 293/05), dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52022AE6018&qid=1695768111624>.

271 *Ibidem*, pkt 1.1.

272 W celu lepszego zapoznania się z tą argumentacją, zob. Opinię Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego z 22 lutego 2023 r., *Polityka energetyczna a rynek pracy: konsekwencje dla zatrudnienia w regionach przechodzących transformację energetyczną*, dostęp na: <https://www.eesc.europa.eu/pl/our-work/opinions-information-reports/opinions/energy-policy-and-labour-market-consequences-employment-regions-undergoing-energy-transitions>.

273 Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego z 18 sierpnia 2023 r., *Zielone rokowania zbiorowe: dobre praktyki i perspektywy na przyszłość*, (2023/C 293/05), pkt 1.10.

274 *Ibidem*.

275 *Ibidem*, pkt 3.1.

które spełnią wszystkie 4 przesłanki łącznie²⁷⁶. W wytycznych opublikowanych 21 lipca 2023 roku KE wspiera uwzględnienie szerszego zakresu korzyści dla środowiska i przyznanie wyłączeń związanych z efektywnością w odniesieniu do niektórych porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju²⁷⁷, pod warunkiem spełnienia wymogów w art. 101 ust. 3 TFUE.

Rozważania na temat pierwszej przesłanki wyrażonej w art. 101 ust. 3 TFUE wskazującej na korzyści, które dane porozumienie w sprawie zrównoważonego rozwoju ma osiągnąć, zostały przedstawione w rozdziale 3.1²⁷⁸. Zgodnie z najnowszymi wytycznymi KE korzyści w zakresie zrównoważonego rozwoju mogą zostać określone jako efektywność jakościowa, skutkująca wyższą jakością lub trwałością produktów oraz jako efektywność w zakresie cen i ponoszonych kosztów²⁷⁹.

Nie ulega wątpliwości, że udowodnienie spełnienia pierwszej przesłanki nie stanowi dla porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju trudności. Dobrym tego przykładem jest decyzja KE wydana w sprawie Exxon/Shell²⁸⁰, w której celem zawartej między spółkami umowy było utworzenie i wspólne prowadzenie zakładu do produkcji polietylenu liniowego²⁸¹. Po zbadaniu okoliczności zawarcia porozumienia KE stwierdziła, że umowa w sprawie wspólnej produkcji plastiku skutkuje ograniczeniem konkurencji i może wpływać na handel między państwami członkowskimi²⁸². Jednakże Komisja Europejska stwierdziła również, że stosowanie przez strony umowy określonej przez nie technologii skutkować będzie większą wydajnością produktu, co spowoduje zmniejszenie zużycia surowców przez konsumentów, jak również kosztów przez nich ponoszonych, a także zmniejszy ilość odpadów z tworzyw sztucznych²⁸³. W kontekście ochrony środowiska korzyścią wynikającą z porozumienia było wyeliminowanie zagrożeń związanych z transportem substancji chemicznych szkodliwych dla zdrowia²⁸⁴. Ograniczenia wynikające z porozumienia uznano za niezbędne i oceniono, że nie doprowadziły do wyeliminowania konkurencji²⁸⁵. Wobec tego KE stwierdziła, że porozumienie spełniło wszystkie przesłanki z art. 101 ust. 3 TFUE i tym samym zostało wyłączone spod zakazu porozumień przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE.

W kontekście porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju najtrudniejszą do udowodnienia przesłanką w art. 101 ust. 3 TFUE jest przeniesienie korzyści z przyrostu wydajności na konsumentów. Mając na uwadze wcześniej przedstawione

rozważania na temat słusznej części zysku w rozdziale 3.3²⁸⁶, poprzedzone interpretacją pojęcia dobrobytu konsumenckiego w rozdziale 3.2²⁸⁷, spełnienie tej przesłanki przez porozumienia w sprawie zrównoważonego rozwoju jest utrudnione, gdy definicja konsumentów traktowana jest wąsko²⁸⁸. Najnowsze wytyczne KE przewidują trzy rodzaje korzyści przypisywanych konsumentom, tj. indywidualne korzyści wynikające z wartości użytkowej, które bezpośrednio poprawiają doświadczenia konsumentów związane z danym produktem²⁸⁹, indywidualne korzyści wynikające z wartości pozaużytkowej, które przejawiają się poprzez docenianie konsumentów wpływu ich zrównoważonej konsumpcji na innych²⁹⁰ oraz korzyści zbiorowe, występujące niezależnie od indywidualnej oceny produktu przez konsumentów i przypadające szerszej grupie społeczeństwa niż tylko konsumentom na rynku właściwym²⁹¹.

Biorąc pod uwagę charakter celu ochrony środowiska oraz dążenia do zrównoważonego rozwoju, w ocenie słusznej części zysku dla konsumentów powinno się uwzględniać korzyści zbiorowe. Wynika to z faktu, że korzyści środowiskowe przypadają ogółowi społeczeństwa, a środowisko ze swej natury stanowi dobro zbiorowe²⁹². Mimo to KE dokonuje wąskiej interpretacji wymogu rekompensaty szkody poniesionej przez konsumentów na rynku właściwym z powodu ograniczenia konkurencji przez dane porozumienie²⁹³. Oznacza to, że nawet przy udowodnieniu korzyści zbiorowych należy przede wszystkim wykazać pozytywny wpływ porozumienia na konsumentów na rynku właściwym. Ponadto wymaga odnotowania, że Komisja Europejska stwierdziła swoje niewielkie doświadczenie w zakresie pomiaru i ilościowego określania korzyści zbiorowych i tym samym w wytycznych brakuje wystarczających wskazówek w kontekście tego, jak udowodnić te korzyści²⁹⁴.

W kontekście spełnienia przesłanki niezbędności wyrażonej w art. 101 ust. 3 TFUE KE w wytycznych przyznaje, że porozumienie kooperacyjne traktowane jako wspólna inicjatywa może stanowić jedyne rozwiązanie, aby prawidłowo zinternalizować negatywne efekty zewnętrzne i wytworzyć korzyści związane z rozwojem dla szerszej grupy społeczeństwa²⁹⁵. Zgodnie z ostatnim warunkiem przewidzianym w art. 101 ust. 3 TFUE porozumienie nie może umożliwiać jego stronom eliminowania konkurencji w odniesieniu do znacznej części produktów. Innymi słowy, przesłanka ma na celu ochronę rywalizacji przedsiębiorstw. W wytycznych wskazano, że *warunek ten może być spełniony nawet wówczas, gdy porozumienie ograniczające konkurencję obejmuje całą branżę, o ile strony porozumienia nadal będą*

276 Wyrok TSUE z 17 stycznia 1984 r., VBVB i VBVB przeciwko Komisji, 43/82 i 63/82, EU:C:1984:9, pkt 61.

277 M. Uffer, *Competition Law Sustainability Through Competition and Participation*, LASD volume 27, 2023, s. 20.

278 Zob. więcej w rozdziale 3.1. pt. Problematyka oceny efektywności ekonomicznej w aspekcie zrównoważonego rozwoju na s. 31.

279 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 558.

280 Commission Decision of 18 May 1994 relating to a proceeding pursuant to Article 85 of the EC Treaty (IV/33.640 - Exxon/Shell), COMP/33.640, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31994D0322>.

281 Zob. Komunikat prasowy Komisji Europejskiej z 18 maja 1994 r., dostęp na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_94_407.

282 Commission Decision of 18 May 1994 relating to a proceeding pursuant to Article 85 of the EC Treaty (IV/33.640 - Exxon/Shell), COMP/33.640, pkt 43.

283 *Ibidem*, pkt 67.

284 *Ibidem*, pkt 68.

285 *Ibidem*, pkt 79.

286 Zob. więcej w rozdziale 3.3. pt. Zasada „zanieczyszczający płaci” przesłanką do rozważań na temat polityki zrównoważonej konkurencji na s. 41.

287 Zob. więcej w rozdziale 3.2. pt. Dobrobyt konsumencki jako cel realizowany przez prawo konkurencji na s. 38.

288 M. Uffer, *Competition Law Sustainability Through Competition and Participation*, LASD volume 27, 2023, s. 272.

289 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 571.

290 *Ibidem*, pkt 575.

291 *Ibidem*, pkt 582.

292 H.H.B. Vedder, *Competition Law and Environmental Protection in Europe; Towards Sustainability?*, Amsterdam, 2003, s. 170.

293 *Ibidem*, pkt 584.

294 *Ibidem*, pkt 589.

295 Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01, pkt 582.

ze sobą aktywnie konkurować co najmniej w jednym istotnym parametrze konkurencji²⁹⁶. W przypadku porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju nie ma powodu sądzić, że osiągnięcie celu ochrony środowiska będzie bezpośrednio wiązać się z podziałem rynku, ustalaniem cen lub doprowadzeniem do całkowitego osłabienia konkurencji. Wobec tego ten warunek nie powinien stanowić przeszkody do spełnienia przesłanki.

296 *Ibidem*, pkt 593.

Wnioski

Celem niniejszej pracy magisterskiej było zweryfikowanie głównego celu badawczego, tj. dokonanie interpretacji art. 101 TFUE w świetle zasady zrównoważonego rozwoju w zakresie horyzontalnych porozumień kooperacyjnych. Aby dokonać tej interpretacji, należało zdeterminować dodatkowy cel badawczy, którym było przeprowadzenie analizy spójności unijnego prawa konkurencji oraz unijnego prawa ochrony środowiska w celu zbadania ewentualnego stosunku nadrzędności polityki środowiskowej wobec polityki konkurencji. W konsekwencji wykazano, że unijna polityka ochrony środowiska stoi w nadrzędności w stosunku do prawa konkurencji. Determinantą tej hipotezy jest polityka ochrony środowiska prowadzona przez UE na przykładzie Zielonego Ładu i rozporządzenia tzw. Europejskiego Prawa o klimacie, które wpłynęły na reinterpretację przepisów dotyczących konkurencji na terenie UE. Polityka środowiskowa UE podkreśla konieczność zmniejszenia ryzyka wystąpienia szkód środowiskowych oraz niezbędność wdrożenia działań zapobiegających degradacji środowiska poprzez stosowanie zasady zrównoważonego rozwoju.

Zgodnie z tym, co zostało przedstawione w rozdziale pierwszym pracy magisterskiej, Unia Europejska jako system prawny o charakterze autonomicznym posiada przepisy odnoszące się wprost do ochrony środowiska. Podstawy traktatowe UE wskazują na prawnie wiążący obowiązek uwzględniania kwestii środowiskowych i jednocześnie dowodzi, że skuteczna ochrona środowiska jest możliwa jedynie, jeśli będzie przestrzegana we wszystkich obszarach działań unijnej polityki. Wspieranie przez Unię Europejską zrównoważonego rozwoju w połączeniu z celami traktatowymi jej przyświecającymi dowodzą o nadrzędności ochrony środowiska w stosunku do unijnych reguł konkurencji. Po przedstawieniu podstawowych założeń stosowania zakazu porozumień ograniczających konkurencję przewidzianego w art. 101 ust. 1 TFUE w rozdziale drugim pracy magisterskiej dokonano kompleksowej analizy konkurencyjności porozumień zawieranych w celu zrównoważonego rozwoju. Przeprowadzając ocenę konkurencyjności porozumień zawieranych przez przedsiębiorców, udowodniono zasadność uwzględnienia zrównoważonego rozwoju w ocenie efektywności ekonomicznej. Wynika to przede wszystkim ze wzrostu społecznej świadomości na temat środowiska, co *de facto* wpływa na przewartościowanie założeń i koncepcji biznesowych. Tym samym zrównoważony rozwój jako doktryna stanowi kolejny obszar zwiększający konkurencyjność podmiotów na rynku. Ponadto wskazano, że argumentem przemawiającym za uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju w ocenie efektywności ekonomicznej jest również ponoszenie kosztów społecznych wynikających z faktu, że niedoskonałości rynku bezpośrednio napędzają kryzys klimatyczny. W tym ujęciu koszty społeczne zostały przedstawione jako koszty ponoszone przez całe społeczeństwo, które generowane na etapie produkcji, nie są wliczone w cenę towarów. W rozdziale trzecim uzasadniono również potrzebę wliczenia kwestii środowiskowych do pojęcia dobrobytu konsumenckiego. Polityka konkurencji powinna dążyć do maksymalizacji wszystkich aspektów istotnych dla konsumenta, z których dążenie do obniżenia ceny i zwiększenie produkcji - ergo poprawa jakości - stanowią tylko dwie składowe. Aspektem często nieuwzględnianym w odpowiednim stopniu w cenie produktu są względy środowiskowe, które wynikają z wyżej wskazanych

kosztów społecznych. Na przykładzie sprawy luksemburskiego organu ds. konkurencji przedstawiono, że porozumienie ograniczające konkurencję może jednocześnie spełniać cel zwiększenia efektywności ekonomicznej, zwiększenia dobrobytu konsumentów oraz cel spełniania norm zrównoważonego rozwoju. Odnosząc się do relewantnego orzecznictwa TSUE, potwierdzono również tezę, zgodnie z którą przepisy prawa konkurencji nakierowane są na interes publiczny - a jak zostało wskazane przez TSUE, interesem publicznym jest ochrona środowiska, to ich egzekwowanie powinno odbywać się również w odniesieniu do ochrony środowiska, realizowanej m.in. przez zasadę zrównoważonego rozwoju.

Przeprowadzona w rozdziale czwartym analiza możliwych sposobów dokonania wyłączenia porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju sprowadziła się do wskazania czterech kategorii oceny form współpracy między przedsiębiorcami. Dokonano wyodrębnienia porozumień, które nie ograniczają konkurencji, porozumień nieobjętych zakazem przewidzianym w art. 101 ust. 1 TFUE ze względu na dodatkowe ograniczenia regulacyjne, porozumień wchodzących w zakres wyjątku Albany w kontekście rozumowania TSUE w tej sprawie oraz porozumień, które spełniają przesłanki wyłączenia z art. 101 ust. 3 TFUE. Rozważania na temat relacji unijnego prawa ochrony środowiska oraz prawa konkurencji, przedstawione w poprzednich rozdziałach pracy doprowadziły do konkluzji, zgodnie z którą zrównoważony rozwój stanowi część współczesnej polityki konkurencji UE. Związek ten wyraża się nie tylko poprzez odpowiednią reakcję na potrzeby konsumentów dotyczące zrównoważonych produktów, ale także poprzez zachęcanie do ekologicznych innowacji, co bezpośrednio sprzyja rywalizacji przedsiębiorstw na rynku. Przedstawienie czterech możliwych rozwiązań wyłączeń porozumień zawieranych w związku ze zmianami klimatu wskazuje na szereg możliwości wspierania celów określonych w Europejskim Zielonym Ładzie przez unijne reguły konkurencji. W istocie, aby ułatwić realizację rzeczywistych inicjatyw na rzecz zrównoważonego rozwoju, w ocenie porozumień o takim charakterze należałoby wdrożyć wszystkie cztery kategorie analizy, w celu dopasowania odpowiedniego wyłączenia. Jak wskazano w pracy magisterskiej, faktem niepodważalnym jest stale postępująca degradacja środowiska, wobec czego kwestią najpilniejszą w obszarze unijnego prawa konkurencji jest uwzględnienie zaproponowanych rozwiązań ułatwiających dokonanie kluczowych działań na rzecz walki ze zmianami klimatu. Dokonując oceny niedawno opublikowanych wytycznych Komisji Europejskiej w sprawie stosowania art. 101 TFUE do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, wskazano, że mimo poszerzenia zakresu porozumień w sprawie zrównoważonego rozwoju w dalszym ciągu nie dokonano uwzględnienia kwestii środowiskowych w odpowiednim stopniu.

Bibliografia

Powoływana literatura

1. I. Abdelkhalek, *Sustainable development in the EU - which state of play in competition law?*, ECJ volume 18, 2021.
2. S. Albaek, *Consumer Welfare in EU Competition Policy*, 2018, dostęp na: https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2021-09/consumer_welfare_2013_en.pdf.
3. O. Andriychuk, *The Concept of Sustainability in EU Competition Law: A Legal Realist Perspective*, Yearbook of antitrust and regulatory studies Vol. 2021, 14(23), 2021.
4. D. Bailey, *Restrictions of Competition by Object Under Article 101 TFEU*, Londyn, 2012.
5. A. Bełdowicz, *Największe współczesne wyzwania. Kryzys klimatyczny i rosnące koszty życia*, dostęp na: <https://klimat.rp.pl/ekotrendy/art3781750-1-najwieksze-wspolczesne-wyzwania-kryzys-klimatyczny-i-rosnace-koszty-zycia>.
6. M. Bishop, *Essential economics: an A-Z guide*. New York: Bloomberg Press, 2009.
7. A. Bolecki, *Porozumienia zakazane ze względu na cel lub skutek - aktualne tendencje orzecznicze w Unii Europejskiej*, Warszawa, 2012.
8. K. Borzół, *Wpływ umów wertykalnych na zjawisko konkurencji*, Białystok 2019.
9. S. Branca, *The Private Enforcement of Competition Law: developments and persisting problems*, Campobasso, 2015.
10. P. H. Brietzke, Robert Bork, *The Antitrust Paradox: A Policy at War with Itself*, 1979, dostęp na: <https://scholar.valpo.edu/vulr/vol13/iss2/7>.
11. T. Burger, *Uwagi o świadomości ekologicznej*, Przegląd Powszechny, 1986.
12. E. Chiti, *Managing the ecological transition of the EU: the European Green Deal as a regulatory process*, CMLR, 2022.
13. D. Coady, I. Parry, L. Sears, B. Shang, *IMF Working Paper. How Large Are Global Energy Subsidies?*, 2015, dostęp na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15105.pdf>.
14. A. Dąbrowska, M. Janoś-Kresło, *Suwerenność konsumenta w dobie innowacji produktowych*, 2018, dostęp na: <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171565848>.

15. T. van Dijk, *A New Approach to Assess certain sustainability agreements under competition law*, Climate Change & Environmental Sustainability Simon Holmes, 2021.
16. M. Dolmans, *Sustainable Competition Policy*, CLPD Competition Law and Policy Debate, 2020, dostęp na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3608023.
17. W. Drozdowski, G. Wiśniewski, D. Rudziński, P. Biniek, J. Pietruszyński, *Międzynarodowa Agencja Energetyczna prognozuje: w 2023 r. emisja CO2 będzie największa w historii*, 2021, dostępna na stronie: <https://www.cire.pl/artykuly/serwis-informacyjny-cire-24/187238-miedzynarodowa-agencja-energetyczna-prognozuje-w-2023-r-emisja-co2-bedzie-najwieksza-w-historii>.
18. A. Evans, *European Competition Law and Consumers: The Article 85 (3) Exemption*, ECLR, 1981.
19. D. Fouquet, *State Aid and Coal - to - Clean Transitions: Where are we today? What are the challenges ahead?*, 2019, dostęp na: https://www.agora-energie-wende.de/fileadmin/Projekte/2019/VAs_sonstige/EUKI-State-aid-Conference/Doerte_Fouquet_14.11.19.pdf.
20. D. Gerard, A. Komninos, D. Waelbroeck, *Fairness in EU Competition Policy: Significance and implications. An inquiry into the soul and spirit of competition enforcement in Europe*, GCLC, 2021, dostęp na: <https://www.concurrences.com/en/review/issues/no-1-2021/livres/fairness-in-eu-competition-policy-significance-and-implications-an-inquiry-into>.
21. A. Gerbrandy, *Solving a sustainability-deficit in European competition law*, World Competition Law 40(4), 2017.
22. M. Giannino, *Webtaxi: The Luxembourg Competition Authority exempts an algorithmic price - fixing arrangement on efficiency grounds*, 2018, dostęp na: <https://www.lexxion.eu/coreblogpost/webtaxi-the-luxembourg-competition-authority-exempts-an-algorithmic-price-fixing-arrangement-on-efficiency-grounds/>.
23. I. Graef, *Consumer sovereignty and competition law: from personalization to diversity*, Common Market Law Review, 2021.
24. L. Hoesung, K. Calvin, D. Dasgupta, G. Krinner, A. Mukherji, P. Thorne, C. Trisos, J. Romero, P. Aldunce, K. Barrett, G. Blanco, W. W. L. Cheung, S. L. Connors, F. Denton, A. Diongue-Niang, D. Dodman, M. Garschagen, O. Geden, B. Hayward, C. Jones, F. Jotzo, T. Krug, R. Lasco, J. Lee, V. Masson-Delmotte, M. Meinshausen, K. Mintenbeck, A. Mokssit, F. E. L. Otto, M. Pathak, A. Pirani, E. Poloczanska, H. Pörtner, A. Revi, D. C. Roberts, J. Roy, A. C. Ruane, J. Skea, P. R. Shukla, R. Slade, A. Slangen, Y. Sokona, A. A. Sörensson, M. Tignor, D. van Vuuren, Y. Wei, H. Winkler, P. Zhai, Z. Zomers, *Synthesis Report of the IPCC sixth Assessment Report (AR6)*, Bruksela 2023, dostęp na: https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_Longer-Report.pdf.
25. S. Holmes, *Climate change, sustainability, and competition law*, Journal of Antitrust Enforcement, 2020.
26. S. Holmes, *Climate Change and Competition Law - Note by Simon Holmes*, 2020, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD\(2020\)94/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD(2020)94/en/pdf).
27. A. Jurkowska-Gomułka, *Publiczne i prywatne egzekwowanie zakazów praktyk ograniczających konkurencję*, Warszawa 2013.
28. A. Jurkowska, *Doktryna niezbędnych ograniczeń we wspólnotowym orzecznictwie antymonopolowym w sprawach porozumień ograniczających konkurencję*, Problemy Zarządzania, Warszawa 2004.
29. M. Kępiński, *Prawo konkurencji. System Prawa Prywatnego. Tom 15*, Warszawa 2013, dostęp na: https://www.ksiegarnia.beck.pl/media/product_custom_files/1/0/10462-prawo-konkurencji-system-prawa-prywatnego-tom-15-marian-kepinski-darmowy-fragment.pdf.
30. R. S. Khemani, D. M. Shapiro, *Glossary of Industrial Organisation Economics and Competition law*, 1999, dostęp na: <https://www.oecd.org/regreform/sectors/2376087.pdf>.
31. S. Klima, *Rola rozwoju zrównoważonego w kształtowaniu konkurencyjności przedsiębiorstw*, Kraków 2017.
32. A. Kluczeńska - Rupka, *Zasada pewności prawa w działaniu administracji Unii Europejskiej oraz jako zasada ogólna prawa Unii Europejskiej*, Poznań, 2014, dostęp na: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4b40ab84-e1fc-4b2a-ad10-e0d115854553>.
33. O. Kolstad, *Object contra effect in Swedish and European competition law*, Sztokholm, 2009.
34. A. Kołodziejczyk, *Porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym - prawo konkurencji jako element hamujący rozwój sustainable food chain*, Warszawa 2022, dostęp na: http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/133802/PDF/01_06_A_Kolodziejczyk_Porozumienia_z_zakresu_zrownowazonego_rozwoju.pdf.
35. D. Kostecka-Jurczyk, *Porozumienia kooperacyjne w polskim i europejskim prawie konkurencji*, Wrocław 2014.
36. E. Loozen, *EU antitrust in support of the Green Deal. Why better is not good enough*, Journal of Antitrust Enforcement, 2023.
37. L. Lundgren, *A competitive environment? Articles 101 and 102 TFEU and the European Green Deal*, Uppsala 2021.
38. J. Malinauskaite, F. Buğra Erdem, *Competition Law and Sustainability in the EU: Modelling the Perspectives of National Competition Authorities*, JCMS, vol. 61, issue 5, 2023.
39. A. Maziarz, *Unijne reguły konkurencji i ochrona środowiska*, Warszawa 2020.

40. O. McIntyre, The integration challenge. Integrating environmental concerns into other EU policies, 2012.
41. G. Monti, Four Options for a Greener Competition Law. *Journal of European Competition Law and Practice*, Vol. 11, No. 3-4, 2020.
42. G. Monti, J. Mulder, Escaping the Clutches of EU Competition Law: Pathways to Assess Private Sustainability Initiatives, *ELR* volume 42, 2017.
43. R. Niwiński, Zakaz third-party ownership przejawem naruszenia unijnych reguł ochrony konkurencji przez FIFA?, Warszawa 2017.
44. J. Nowag, The Environmental Integration Obligation of Article 11 TFEU, *Environmental Integration in Competition and Free-Movement Laws*, Oxford Academic, 2017, dostęp na: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198753803.003.0002>.
45. M. P. Schinkel, Y. Spiegel, Can collusion promote sustainable consumption and production?, *International Journal of Industrial Organization*, Volume 53, 2017, dostęp na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0167718716300327>.
46. M. P. Schinkel, L. Treuren, Green Antitrust: (More) Friendly Fire in the fight against Climate Change, *Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper*, 2020.
47. P. Siwior, Prawo klimatyczne i polityka klimatyczna UE - rozwój i przyszłe kierunki. *Adaptacja do zmian klimatycznych*, Warszawa 2021.
48. D. Schmidtchen, M. Albert, S. Voigt, The More Economic Approach to European Competition Law, Tübingen 2007, dostęp na: https://www.mohrsiebeck.com/uploads/tx_sgpublisher/produkte/leseproben/9783161565533.pdf.
49. I. Schmidt, J. B. Rittaler, A Critical Evaluation of the Chicago School of Antitrust Analysis, Dordrecht 1989, dostęp na: https://books.google.pl/books/about/A_Critical_Evaluation_of_the_Chicago_Sch.html?id=-zVTD8v_ql-sC&redir_esc=y.
50. N. Stern, The Economics of Climate Change: The Stern Review, 2006, dostęp na: http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/-rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
51. K. Szpak, Polityka klimatyczna Unii Europejskiej w perspektywie 2050 roku, Gajewski J., Paprocki W. (red.) *Polityka klimatyczna i jej realizacja w pierwszej połowie XXI wieku*. Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego, Sopot 2020.
52. I. Toma, Competition Law and Sustainability in the Netherlands. Sustainability exemptions to competition law in the Netherlands as role model for Europe?, 2016, dostęp na: <https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/07/Competition-Law-and-Sustainability-in-the-Netherlands.pdf>.
53. B. Turno, Kategoria porozumień zakazanych ze względu na cel w unijnym oraz polskim prawie ochrony konkurencji, *KPP*, 12/2, 2012.
54. M. Uffer, Competition Law Sustainability Through Competition and Participation, *LASD*, volume 27, 2023.
55. R. Whish, D. Bailey, Regulatory ancillarity, *Competition Law*, Oxford 2003.
56. J. Valant, Consumer Protection in the EU. Policy overview, 2015, dostęp na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/565904/EPRS_IDA\(2015\)565904_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/565904/EPRS_IDA(2015)565904_EN.pdf).
57. S. Vaheesan, The Profound Nonsense of Consumer Welfare Antitrust, 2019, dostęp na: <https://law-journals-books.vlex.com/vid/the-profound-nonsense-of-874286722>.
58. T. van der Vijver, The Irish beef case: Competition Authority przeciwko Beef Industry Development Society and Barry Brothers (Carrigmore) Meats (C-209/07), *European Court of Justice*, 2009.
59. H.H.B. Vedder, Competition Law and Environmental Protection in Europe; Towards Sustainability?, Amsterdam 2003.
60. B. Zelger, Environmental and Sustainability Aspects in EU Competition Law: Towards a "More Economic & Ecological Approach" Under Article 101 TFEU?, *European Yearbook of International Economic Law*, Innsbruck 2023.

Orzecznictwo TSUE

1. Wyrok TSUE z 13 marca 2001 r., PreussenElektra przeciwko Schleswag (PreussenElektra), C-379/98, EU:C:2001:160.
2. Wyrok TSUE z 14 marca 2019 r., Vantann kaupunki przeciwko Skanska Industrial Solutions Oy, NCC Industry Oy, Asfaltmix Oy, C-724/17, EU:C:2019:100.
3. Wyrok TSUE z 25 marca 2021 r., Deutsche Telekom AG przeciwko Komisja Europejska, C-152/19 P, EU:C:2021:238.
4. Wyrok TSUE z 1 października 2013 r., Elf Aquitaine przeciwko Komisja Europejska, C-521/09 P, EU:C:2013:644.
5. Wyrok TSUE z 11 września 2014 r., MasterCard Inc. i Inni przeciwko Komisja Europejska, C-382/12 P, EU:C:2014:2201.
6. Wyrok TSUE z 13 lipca 2006 r., Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Volkswagen AG., C-74/04 P, EU:C:2006:460.
7. Wyrok TSUE z 30 czerwca 1966 r., Société Technique Minière przeciwko Maschinenbau Ulm GmbH, 56-65, EU:C:1966:38.
8. Wyrok TSUE z 20 listopada 2008 r., Komisja Europejska przeciwko Beef Industry Development Society Ltd i Barry Brothers (Carrigmore) Meats Ltd., C-209/07, EU:C:2008:643.
9. Wyrok TSUE z 4 czerwca 2019 r., T-Mobile Netherlands BV, KPN Mobile NV, Orange Nederland NV i Vodafone Libertel NV przeciwko Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteit, C-8/08, EU:C:2009:343.
10. Wyrok TSUE z 30 stycznia 2020 r., Generics (UK) Ltd. I Inni przeciwko Competition and Markets Authority, C-307/18, EU:C:2020:52.
11. Wyrok TSUE z 2 maja 2006 r., O2 (Germany) GmbH & Co. OHG przeciwko Komisja Europejska, T-328/03, EU:C:2006:116.
12. Wyrok TSUE z 23 października 2003 r., Van den Bergh Foods Ltd przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich, T-65/98, EU:T:2003:281.
13. Wyrok TSUE z 28 lutego 1991 r., Delimitis przeciwko Henninger Bräu, C-234/89, EU:C:1991:91.
14. Wyrok TSUE z 14 marca 2013 r., Allianz Hungária Biztosító Zrt. i Inni przeciwko Gazdasági Versenyhivatal, C-32/11, EU:C:2013:160.
15. Wyrok TSUE z 14 kwietnia 2011 r., Visa Europe Ltd and Visa International Service przeciwko Komisja Europejska, T-461/07, EU:T:2011:181.
16. Wyrok TSUE z 7 lutego 1985 r., Procureur de la République przeciwko Association de défense des brûleurs d'huiles usagées (ADBHU), EU:C:1985:59.
17. Wyrok TSUE z 9 lipca 1969 r., Völk przeciwko Vervaecke, (5/69), EU:C:1969:35.
18. Wyrok TSUE z 13 grudnia 2012 r., Expedia Inc. przeciwko Autorité de la concurrence i in., (C-226/11), EU:C:2012:795.
19. Wyrok TSUE z 19 lutego 2002 r., Wouters i in., (C-309/99), EU:C:2002:98.
20. Wyrok TSUE z 11 lipca 1985 r., Remia BV i in. przeciwko Commission of the European Communities, (C-42/84), EU:C:1985:327.
21. Wyrok TSUE z 18 lipca 2006 r., David Meca-Medina and Igor Majcen przeciwko Commission of the European Communities, (C-519/04 P), EU:C:2006:492.
22. Wyrok TSUE z 28 lutego 2013 r., Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas przeciwko Autoridade da Concorrência, przy udziale Ministério Público, (C-1/12) EU:C:2013:127.
23. Wyrok TSUE z 18 września 2001 r., Métropole Télévision przeciwko Komisji (T-112/99), EU:T:2001:215.
24. Wyrok TSUE z 21 września 1999 r., Albany przeciwko Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie, (C-67/96), EU:C:1999:430.
25. Wyrok TSUE z 4 grudnia 2014 r., FNV Kunsten Informatie en Media przeciwko Staat der Nederlanden, (C-413/13), EU:C:2014:2411.
26. Wyrok TSUE z 13 stycznia 2004 r., Debra Allonby przeciwko Accrington & Rosendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional and Secretary of State for Education and Employment, (C-256/01), EU:C:2004:18.
27. Wyrok TSUE z 21 września 2000 r., Hendrik van der Woude przeciwko Stichting Beatrixoord, (C-222/98), EU:C:2000:226.
28. Wyrok TSUE z 17 stycznia 1984 r., VBVB i VBBB przeciwko Komisji, 43/82 i 63/82, EU:C:1984:9.

Źródła prawa i inne dokumenty

1. Traktat o Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana (Dz.Urz. UE C 326, 26.10.2012 r.).
2. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana (Dz.U. UE C 326, 26.10.2012 r.).
3. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, C 326/391, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>.
4. Rozporządzenie (UE) 2021/1119 ustanawiające ramy na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmieniające rozporządzenia (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie) dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/european-climate-law.html>.
5. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/842 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie wiążących rocznych redukcji emisji gazów cieplarnianych przez państwa członkowskie od 2021 do 2030 r. przyczyniających się do działań na rzecz klimatu w celu wywiązania się z zobowiązań wynikających z Porozumienia paryskiego oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 525/2013 (Dz.U. UE L 156 z 19.06.2018 r. ze zm.).
6. Rozporządzenie Komisji (UE) 2023/1066 z 1 czerwca 2023 r. w sprawie stosowania Art. 101 ust. 3 TFUE do niektórych kategorii porozumień badawczo - rozwojowych, dostępne na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1066&qid=1688667537510>.
7. Rozporządzenie Komisji (UE) 2023/1067 z 1 czerwca 2023 r. w sprawie stosowania Art. 101 ust. 3 TFUE do niektórych kategorii porozumień specjalizacyjnych, dostępne na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1067>.
8. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu (tekst mający znaczenie dla EOG), dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A32003R0001>.
9. Parlament Europejski, European Parliament resolution of 31 January 2019 on the Annual Report on Competition Policy (2018/2102(INI)), Official Journal of the European Union 2020, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019IP006>.
10. Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu ekonomiczno - społecznego i Komitetu regionów empty, Strategia dotycząca finansowania transformacji w stronę gospodarki zrównoważonej, Strasburg, 2021, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0390>.
11. Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie pomocy państwa na ochronę klimatu i środowiska oraz cele związane z energią z 2022 r., C/2022/481, Wytyczne dostępne na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52022XC0218%2803%29>.
12. Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, C/2022/164, Wytyczne dostępne na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022XC0419\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022XC0419(03))
13. Komunikat Komisji, Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych, 2023/C 259/01
14. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 9.12.2020 r., COM(2020) 788, Europejski Pakt na rzecz Klimatu, dostęp do dokumentu na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0788>.
15. Communication from the Commission - Notice - Guidelines on the application of Article 81(3) of the Treaty, Official Journal C 101, 27.04.2004 r., dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52004XC0427%2807%29>.
16. Komunikat Komisji - Wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych (2011/C 11/01), dostęp na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0114(04)).
17. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1987, dostęp na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.
18. Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Konkurencji, The use of COVID-19 related state aid measures by EU Member States, European Commission, 2021, dostęp na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/63c4944f-1698-11ec-b4fe-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF>.
19. Commission Recommendation of 22 July 1998 concerning good environmental practice for household laundry detergents (notified under document number C(1998) 2163), 98/480/EC, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31998H0480>.
20. Report from the Commission to the European Parliament and the Council, Pursuant to Article 9 of Commission Recommendation 98/480/EC of 22 July 1998 concerning Good Environmental Practice for Household Laundry Detergents, Brussels 2004, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0134:FIN:EN:PDF>.
21. Commission Decision of 13 April 2011 relating to a proceeding under Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union and Article 53 of the EEA Agreement, COMP/39579 - Consumer Detergents, Brussels 2011, dostęp na: https://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases1/202330/AT_39579_1891621_2633_7.pdf.
22. Streszczenie decyzji Komisji z dnia 13 kwietnia 2011 r. dotyczącej postępowania przewidzianego w art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej oraz w art. 53 Porozumienia EOG (Sprawa COMP/39.579 - Detergenty

- dla gospodarstw domowych), 2011/C 193/06, 2011, dostęp na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0702\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XC0702(01)).
23. Commission Decision of 19 July 2016 relating to a proceeding under Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union (the Treaty) and Article 53 of the EEA Agreement, AT.39824 - Trucks, 2016.
 24. Stanowisko przedstawione przez przewodniczącą Komisji Europejskiej Ursulę von der Leyen na wystąpieniu w Madrycie podczas COP.25 2 grudnia 2019 r., dostęp na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPE-ECH_19_6651.
 25. M. Vestager, Remarks by Executive Vice-President Vestager on the new Guidelines on State aid for Climate, Environmental protection and Energy, pełna wypowiedź dostępna na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_7068.
 26. 2000/475/EC: Commission Decision of 24 January 1999 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement (Case IV.F.1/36.718.CECED), dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000D0475>.
 27. Directorate General for Internal Policies, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, Fossil Fuel Subsidies. In - depth Analysis, 2017, dostęp na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/595372/IPOL_IDA\(2017\)595372_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/595372/IPOL_IDA(2017)595372_EN.pdf).
 28. Commission Decision of 18 May 1994 relating to a proceeding pursuant to Article 85 of the EC Treaty (IV/33.640 - Exxon/Shell), COMP/33.640.
 29. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Implementing the Community Strategy to Reduce CO2 Emission from Cars: An Environmental Agreement with the European Automobile Industry, 1998, s. 8, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998DC0495>.
 30. European Commission, XXVIIIth Report on Competition Policy 1998, dostęp na: https://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/1998/en.pdf.
 31. Council Resolution of 7 October 1997 on Environmental Agreements [1997] OJ C321/6., dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1997:321:FULL&from=MT>.
 32. Commission Decision of 18 May 1994 relating to a proceeding pursuant to Article 85 of the EC Treaty (IV/33.640 - Exxon/Shell), COMP/33.640, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31994D0322>.
 33. Komunikat prasowy Komisji Europejskiej z 18 maja 1994 r., dostęp na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_94_407.
 34. OECD (2020a) 'Sustainability and Competition - Note by Germany' DAF/COMP/WD(2020)63, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD\(2020\)63/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WD(2020)63/en/pdf).
 35. OECD, J. Nowag, Sustainability & Competition Law and Policy - Background Note By Julian Nowag, DAF/COMP(2020)3, 2021, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP\(2020\)3/En/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP(2020)3/En/pdf).
 36. Organisation for Economic Co-operation and Development, Environmental Considerations in Competition Enforcement. Background Paper by the Secretariat, DAF/COMP(2021)4, 2021.
 37. OECD (2021), Environmental Considerations in Competition Enforcement. Background Paper by the Secretariat, DAF/COMP(2021)4.
 38. OECD (2023), The Consumer Welfare Standard - Advantages and Disadvantages Compared to Alternative Standards, OECD Competition Policy Roundtable Background Note, dostęp na: <https://www.oecd.org/daf/competition/consumer-welfare-standard-advantages-and-disadvantages-to-alternative-standards-2023.pdf>.
 39. OECD, Annual Report on Competition Policy Developments in Luxemburg, DAF/COMP/AR(2019)22, 2019, dostęp na: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR\(2019\)22/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR(2019)22/en/pdf).
 40. Analysis by the Netherlands Authority for Consumers and Markets (ACM) of the planned agreement on closing down coal power plants from the 1980s as part of the Social and Economic Council of the Netherlands' SER Energieakkoord, 2013, dostęp na: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/12082_acm-analysis-of-closing-down-5-coal-power-plants-as-part-of-ser-energieakkoord.pdf.
 41. Opinia Rzecznika generalnego J. Mazáka w sprawie z 13 października 2011 r., Pierre Fabre Dermo-Cosmetique SAS przeciwko President de l'Autorite de la Concurrence (C-439/09) EU:C:2011:113.
 42. Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego z 18 sierpnia 2023 r., „Zielone rokowania zbiorowe: dobre praktyki i perspektywy na przyszłość”, (2023/C 293/05), dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52022AE6018&qid=1695768111624>.
 43. ACM's analysis of the sustainability arrangements concerning the 'Chicken of Tomorrow', 2014, dostęp na: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13789_analysis-chicken-of-tomorrow-acm-2015-01-26.pdf.pdf.
 44. ACM 'Welfare of Today's Chicken and That of the 'Chicken of Tomorrow', 2020, dostęp na: <https://www.acm.nl/en/publications/welfare-todays-chicken-and-chicken-tomorrow>.
 45. The Netherlands Competition Authority, 2011 Annual Report, 2012, s. 18, dostęp na: https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/bijlagen/10820_2011%20NMa%20Annual%20Report.pdf.
 46. Webtaxi S.à.r.l. Decision of Conseil de la Concurrence No. 2018-FO-01, 2018

47. Dziennik Urzędowy UE, dostęp na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52014XC0830%2801%29#ntr1-C_2014291PL.01000101-E0001.
48. Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego z 22 lutego 2023 r., Polityka energetyczna a rynek pracy: konsekwencje dla zatrudnienia w regionach przechodzących transformację energetyczną, dostęp na: <https://www.eesc.europa.eu/pl/our-work/opinions-information-reports/opinions/energy-policy-and-labour-market-consequences-employment-regions-undergoing-energy-transitions>.
49. Wniosek KE z 30 marca 2022 r. dot. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2005/29/WE i 2011/83/UE w odniesieniu do wzmocnienia pozycji konsumentów w procesie transformacji ekologicznej poprzez lepsze informowanie i lepszą ochronę przed nieuczciwymi praktykami, zob. dokument na stronie EUR-Lex, dostęp na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52022PC0143>.
50. GO2'50. Klimat. Społeczeństwo. Gospodarka, 2020, dostęp na: <http://climatecake.pl/wp-content/uploads/2020/12/GO2%E2%80%9950.-Klimat.-Spo-%C5%82ecze%C5%84stwo.-Gospodarka.pdf>.
51. Rada UE, „Gotowi na 55”, dostępna na: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>.
52. Rada UE, dostęp na: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/#what>.
53. Ministerstwo Klimatu i Środowiska, „Międzynarodowa Agencja Energetyczna (MAE)”, dostęp: <https://www.gov.pl/web/klimat/miedzynarodowa-agencja-energii-mae>.
54. Parlament Europejski, dostęp na: https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20180301STO98928/infografika-emisje-gazow-cieplarnianych-w-unii-europejskiej?at_campaign=20234-Green&at_medium=Google_Ads&at_platform=Search&at_creation=DSA&at_goal=TR_G&at_audience=&at_topic=Emissions&gclid=Cj0KCQjw0vWnBhC6ARIsAJpJM6dnHpaWZWBwPZLVjqo9Cmggsy6K-ycGe3x88bSlcbvAEsu0C-E43y4aAhWMEALw_wcB.
55. https://www.mohrsiebeck.com/uploads/tx_sgpublisher/produkte/leseproben/9783161565533.pdf.
56. Artykuł na stronie Earth.org autorstwa D. Robinson z 13 listopada 2022 r. pt. Explainer: What is Greenwashing?, dostęp na: <https://earth.org/what-is-greenwashing/>.
57. Encyklopedia PWN, dostęp na: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/efektywnosc-ekonomiczna;3896625.html>.
58. Forsal.pl, Dobra pośrednie, 2015, dostęp na: <https://forsal.pl/hasla/912273,dobra-posrednie.html>.
59. Komisja Europejska, dostęp na: https://environment.ec.europa.eu/news/zero-pollution-commission-consults-citizens-and-stakeholders-polluter-pays-principle-2023-05-12_en.
60. TerraChoice Environmental Marketing Inc., The six sins of Greenwashing. A study of Environmental Claims in North American Consumer Markets, 2007, dostęp na: https://sustainability.usask.ca/documents/Six_Sins_of_Greenwashing_nov2007.pdf.
61. <https://gazeta.sgh.waw.pl/po-prostu-ekonomia/greenwashing-swiadome-czy-nieswiadome-wprowadzanie-klienta-w-blad>.
62. TruePrice.org, dostęp na: <https://trueprice.org/consumers/>.
63. Vogel-Vogel, dostęp na: <https://www.vogel-vogel.com/faq-items/rule-of-reason-eu-restrictive-agreements/?lang=en>.
64. True Price Foundation, Monetisation factors for true pricing, 2021, dostęp na: https://trueprice.org/wp-content/uploads/2023/01/211108_MonetisationFactorsForTruePricing_v2_0_3.pdf.

Wydawnictwo w ramach serii „Biblioteka UOKiK”

Zofia Zborowska – laureatka I miejsca w konkursie Prezesa UOKiK na najlepszą pracę magisterską w obszarze ochrony konkurencji w edycji 2024/2025. Pracę napisała pod kierunkiem prof. dra hab. Roberta Grzeszczaka.

Absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz podyplomowych studiów FinTech w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Jej zainteresowania koncentrują się w obszarze prawa konkurencji, umów handlowych oraz wdrażania nowych rozwiązań w działalności podmiotów rynku finansowego, w tym w zakresie usług płatniczych. Od stycznia 2025 r. aplikantka radcowska w Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Warszawie.

Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
pl. Powstańców Warszawy 1, 00-950 Warszawa
www.uokik.gov.pl

ISBN 978-83-64681-47-9

